

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E BİR
HATTATIN PORTRESİ: TUĞRAKEŞ İSMAİL
HAKKI ALTUNBEZER (1873-1946)**

AHMED ZAHİD ÇELEBİ

2501140376

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. HİLAL KAZAN

İSTANBUL – 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AHMED ZAHİD ÇELEBİ Numarası : 2501140376
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : YRD. DOÇ. DR. HİLAL KAZAN
Tez Savunma Tarihi : 12.12.2016 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYETE BİR HATTATIN PORTRESİ: TUĞRAKEŞ İSMAİL HAKKI ALTUNBEZER (1873-1946)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. MEHMET MEMİŞ		Kabul
2- DOÇ. DR. ERHAN ÖZDEN		Kabul
3- YRD. DOÇ. DR. HİLAL KAZAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. A. SACİT AÇIKGÖZOĞLU		
2- YRD. DOÇ. DR. BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ		

ÖZ

MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E BİR HATTATIN PORTRESİ: TUĞRAKEŞ İSMAİL HAKKI ALTUNBEZER (1873-1946)

Ahmed Zahid ÇELEBİ

Bu tezin amacı hattat İsmail Hakkı Altunbezer'in Türk-İslam sanatlarına olan katkısını belirlemektir. Tez iki bölümden oluşmaktadır. İsmail Hakkı Altunbezer'in biyografisi oluşturulmuş ve sanat eserleri tespit edilmiştir.

Hüsn-i hat eğitimini evvela babasından, ardından Divân-ı Hümayûn'da görevli meşhur hattat Sami Efendi'den alan İsmail Hakkı Altunbezer, ortaya çıkarmış olduğu eserler ve icra ettiği sanatların çeşitliliği yönüyle hezârfen olarak nitelendirilebilecek bir sanatçıdır. Yalnız geleneksel sanatlarla sınırlı kalmayıp; hüsn-i hat, tuğra ve tezhibin yanında resme de meraklı oluşu ve bu konudaki başarısı, ona sanatında yeni ufuklar kazandırmış, alanında söz sahibi bir sanatkar ve aranan bir şahsiyet olmasına vesile olmuştur.

İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde İsmail Hakkı Bey ve geleneksel sanatlar ile meşgul olan dönemin sanatkarları, bu alanda meydana gelen tahribatı ellerinden geldiğince önlemeye çabalamışlardır. Bu çalışmamızda İsmail Hakkı Bey'in hayatı ve sanat eserlerinin sanat tarihimizdeki yerini belgeleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İsmail Hakkı Altunbezer, Hüsn-i Hat, Hattat, Tuğrakeş

ABSTRACT

A PORTRAYAL OF A CALLİGRAPHER FROM CONSTITUTIONALİSM TO THE REPUBLIC: TUGHRAKESH İSMAİL HAKKİ ALTUNBEZER (1873-1946)

Ahmed Zahid ÇELEBİ

The aim of this thesis is to determine the calligrapher İsmail Hakkı Altunbezer's contribution to the Turkish-Islamic arts. The thesis consists of two chapters. İsmail Hakkı Altunbezer's biography is formed and his art works are examined.

İsmail Hakkı Altunbezer took lesson of hüsn-i hat (calligraphy) lecture from his father first, then from the famous calligrapher Sami, official in Divân-ı Hümayûn (Imperial Council in Ottoman Empire), and he is a master artist with his art works and its variety. Beside traditional arts such; hüsn-i hat, tuğra and tezhip, his interest in painting widened his horizon and made him a prominent artist in this field.

In the process from Empire to Republic, İsmail Hakkı Altunbezer and his coeval friends engaged on traditional arts, endeavored to prevent the destruction on this field. In this study, we present İsmail Hakkı Altunbezer's life and his art works with proofs in the field of art history.

Key Words: İsmail Hakkı Altunbezer, Calligraphy, Calligraphist, Tughrakesh

ÖNSÖZ

İsmail Hakkı Altunbezer'in hayatı, hem şahsiyeti hem sanatı açısından incelenmeye değerdir ve günümüze çok sayıda eser bırakarak bu dünyadan ayrılmıştır. Hüsn-i hat, tezhip, resim, hakk, ebrû gibi bir çok sanatı icra eden sanatkâr, hocası Sami Efendi'nin yönlendirmesiyle ağırlığını hat sanatına vermiştir. Özellikle celî sülûste kendine has bir tavrı olan İsmail Hakkı Bey, bu yazıda üst düzey eserler meydana getirmiştir. Bunun yanında yaşam tarzı, üslûbu ve insanlarla olan ilişkileri de örnek niteliğindedir. Geriye bıraktığı anılardan ne kadar zarif ve duyarlı bir insan olduğu görülmektedir. Meydana getirdiği eserler kütüphaneler, mimari eserler ve özel koleksiyonlardan derlenip sunulmuştur.

Çalışmanın literatür araştırması sürecinde Altunbezer'in eserlerini konu alan makale ve yayınlara temas edilmiş, ancak böyle bir hattatın hayatının ve kişiliğinin daha derin bir şekilde kaleme alınması gerektiği kanaati hakim olmuştur. Nitekim çalışmada hayatı ve kişiliği detaylı olarak araştırılarak incelenmiş, eserlerindeki zarifliğin zemini gözlemlenmeye çalışılmıştır. Zira, sanatkarların düşünce ve eylemlerinin sanatları üzerindeki tesirini gözlemlemek, eserlerin nitelik ve mânâ yönüyle değerinin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Çalışma süresince literatür tarama, eser inceleme, arşiv çalışmalarında bulunma gibi bir dizi zorlukta fikir ve yönlendirmeleriyle destek veren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hilal KAZAN'a, istişarede bulunduğum ve destek aldığım hocalarım Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ'e, Mustafa PARILDAR'a, Prof. Dr. Faruk TAŞKALE'ye ve Yrd. Doç. Pınar Doğu EZMEN'e, İsmail Hakkı Bey'den miras kalan ve daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış koleksiyonunu bizlere açan torunu Ayşe BATURAY hanımefendi ve diğer yakınlarına, eserlerin elde edilmesinde yardım eden hattat Muhammet YAMAN'a, fikirlerinden faydalandığım ve manevî anlamda destek olan Araş. Gör. Muhammed Erkam KOCAKAYA'ya ve diğer kıymetli arkadaşlarıma, sevgili ailem ve adını sayamadığım diğer tüm güzel insanlara teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HAKKI ALTUNBEZER'İN HAYATI

1.1. AİLESİ.....	6
1.2. ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİM HAYATI.....	11
1.3. ÇALIŞMA HAYATI VE ÇEVRESİ	15
1.3.1. DİVÂN-I HÜMAYÛN YILLARI	15
1.3.2. MEDRESETÜ'L-HATTÂTİN YILLARI	21
1.3.3. ŞARK TEZYÎNÎ SANATLAR MEKTEBİ	27
1.4. ŞAHSİYETİ	41

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HAKKI ALTUNBEZER'İN SANAT HAYATI VE ESERLERİ

2.1. HÜSN-İ HAT	47
2.2. TEZHİP	67
2.3. RESİM	74
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	84
EKLER.....	92

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1. Hattat Mehmed İlmi Efendi.	7
Resim 1.2. Mehmed İmî Efendi'ye Ait 1309/1891 Tarihli Nesih, Rıkâ' Hatlı Salâvât-ı Şerîfe Evrâdı.	8
Resim 1.3. İlmî Efendi'nin Yazdığı Sülûs-Nesih Bir Hilve-i Şerîf Levhası.	9
Resim 1.4. Halim Özyazıcı'nın Oğlu Şahabeddin'in Sünnet Merasiminde Hakkı Bey İle Babası İlmî Efendi	11
Resim 1.5. Hakkı Bey'in Sıbyan Mektebinde Okurken Yazdığı Harflerden Örnek .	13
Resim 1.6. İsmail Hakkı Bey'in Gençlik Yıllarına Ait Bir Fotoğrafi.	14
Resim 1.7. Hakkı Bey'e Verilen Nişanın Belgesi.	19
Resim 1.8. İsmail Hakkı Bey'in de Aralarında Olduğu İstanbul Dâru'l-Muallimîn Talim Heyeti	21
Resim 1.9. Kamil Akdik'in Besmelesi ve Merasime Katılanlarca İmzalanan Medresetü'l-Hattâtîn Açılış Belgesi.	22
Resim 1.10. Osmanlı Devleti Tarafından Hicaz Bölgesine Gönderilen Son Kâbe Örtüsü ve Kuşak Yazıları.	25
Resim 1.11. Medresetü'l-Hattâtîn'in 1919 Yılına Ait Maaş Bordro Kayıtları.....	23
Resim 1.12. Mustafa Halim Özyazıcı'nın Nikah Töreninde Elindeki Bastonuyla Hakkı Bey	26
Resim 1.13. İcra Edilen İkinci İcâzet Töreni, 29 Ekim 1923.	27
Resim 1.14. İsmail Hakkı Bey'in 'Hattat Mektebi' İçin Yaptığı Mühür Çalışması.	28
Resim 1.15. İsmail Hakkı Bey, Kamil Efendi ve Necmeddin Efendi Talebeleriyle	31
Resim 1.16. İstanbul'un Son Dönem Meşhur Hattatları Bir Arada,.....	32
Resim 1.17. İzmir'deki Fuardan Bir Kare.	33
Resim 1.18. Necmeddin Efendi ve Hakkı Bey Öğrencileriyle Birlikte	34
Resim 1.19. Hakkı Bey'in 1937 Yılında Yedigün Dergisinde Yayınlanmış Bir Fotoğrafi	35
Resim 1. 20. Güzel Sanatlar Akademisi'nin Türk Tezyînî Sanatlar Şubesi Öğretmenleri ve Mezunları, 26 Haziran 1945.	35
Resim 1.21. Hakkı Bey'in Vesikalık Bir Fotoğrafi.	36

Resim 1.22. Hakkı Bey'in Akademi'de Tezhib Dersi Verdiği Tahtanın Önünde Bir Fotoğrafı	38
Resim 1.23. Son Hattatlar Kitabında Yayınlanan Bir Fotoğrafı.....	39
Resim 1.24. Necmeddin Okyay'ın, 1958 Yılında İsmail Hakkı Bey ve Babası İçin Yazdığı, Karacaahmet Mezarlığında Bulunan Ortak Mezar Taşı Kitâbesi	40
Resim 1.25. İsmail Hakkı Altunbezer'in Bir Diğer Fotoğrafı.....	42
Resim 1.26. İsmail Hakkı Bey ve Necmeddin Okyay, Talebeleriyle Birlikte.	44
Resim 2.1. Hocası Sami Efendi'nin Vefat Tarihi 1330/1912 Senesinde Siyah Kağıda Zırnık Mürekkebiyle Kalıp Yapılmak Üzere Yazdığı Bir İstif	49
Resim 2.2. Şevki Efendi'nin Beyazıd Camii'nde Bulunan 1303/1886 Tarihli Celî Sülûs Kelime-i Tevhîd Levhası.....	51
Resim 2.3. Sami Efendi'nin Yazdığı 1289/1873 Tarihli Kelime-i Tevhîd.....	51
Resim 2.4. Hakkı Bey'in Celî Sülûs ile Yazıp Altın ile Süslediği Tarihsiz Kelime-i Tevhîd Levhası (50x97 cm)	52
Resim 2.5. İsmail Hakkı Bey'in Milli Mücadele Yıllarında Yazmaya Başladığı 1337/1919 Tarihli 1001 Besmele'sinden Bir Örnek	52
Resim 2.6. İsmail Hakkı Bey'in 1341 Yılında Erenköy İstasyon Yolundaki Hatboyu Sokakta Yer Alan Çeşmeye Celi Sülûs ile Yazdığı ve Alınlık Kısımına Yerleştirilen Yazı	53
Resim 2.7. İsmail Hakkı Bey'in Müsennâ Levhası	54
Resim 2.8. İsmail Hakkı Bey'in Müsennâ Formda Tertibleyip Celî Sülûs Yazdığı Bir Yazı	56
Resim 2.9. İsmail Hakkı Bey'in Bir Diğer Müsennâ Levhası	56
Resim 2.10. Süheyl Ünver'in 1339/1921 Yılında Ressam Hoca Ali Rıza'dan Aldığı Karakalem Resim İcazetnâmesi	57
Resim 2.11. İsmail Hakkı Bey'in 1358/1939 Tarihli İstifi	58
Resim 2.12. İsmail Hakkı Bey'in Tarih Belirtmediği Bir Beyit Yazısı	59
Resim 2.13. Hakkı Bey'in Torunu İçin Yazdığı Mühür Kalıbı	59
Resim 2.14. Hakkı Bey Tarafından Celî Dîvânî Olarak Zerendûd Yazılmış Tarihsiz Bir Levha	60
Resim 2.15. İsmail Hakkı Altunbezer'in Yazdığı Dîvânî, Celî Dîvânî Metin ve Az	

Miktarda Yazdığını Söylediği Ta'lik Hat ile Başlık.	61
Resim 2.16. Hakkı Bey'in 1363/1944 Tarihli Muhakkak-Sülüs-Nesih Yazılı Hilye-i Şerîfi. Tezhip: Memnune Hanım (39x24 cm).....	62
Resim 2.17. Hakkı Bey'in 1364/1944-45 Senesinde Yazdığı Bir Ayet İstifi	63
Resim 2.18. Hakkı Bey'in 1944-45 Tarihli (Hicri 1364) Bir Yazısı	63
Resim 2.19. Hakkı Bey'in 1363/1944 Tarihli Bir İstifi	64
Resim 2.20. Hakkı Bey'in 1364/1944 Senesinde Yazdığı Bir Hadis-i Şerif	64
Resim 2.21. İsmail Hakkı Bey'e Ait 1365/1945 Tarihli Hz.Muhammed ve Hz.Ali'ye Atfedilen Kelâm-ı Kibâr Tertîbi.	65
Resim 2.22. İsmail Hakkı Bey'e Ait 1365/1945 Tarihli Hz.Muhammed ve Hz.Ali'ye Atfedilen Kelâm-ı Kibâr Tertîbi Zerendûd Tasarımı	65
Resim 2.23. Hakkı Bey'in 1945 Yılında Müsennâ Olarak Celî Sülüs Yazdığı Ömrü Hayatının Son Eseri	66
Resim 2.24. İsmail Hakkı Bey Tarafından Zerendûd Olarak Tezhiplenmiş, Kâmil Akdik' e Ait Siyah Kağıt Üzerine Zırnık Mürekkebiyle Yazılmış Celî Sülüs Yazı	67
Resim 2.25. İsmail Hakkı Bey Tarafından Yapılıp Maarif Vekilliği'ne Yollanan Eserlerden Biri	68
Resim 2.26. İsmail Hakkı Bey'in Klasik Usûlde Bir Tezhibi.....	70
Resim 2.27. Hocası Sami Efendi'nin Mezar Taşı Bezemelerini Hakkı Bey Yapmıştır 1330/1912.....	71
Resim 2.28. Kamil Akdik Tarafından 1344/1925-26 Senesinde Yazılan Ayetü'l-Kursî Levhası, Hakkı Bey Tarafından Klasik Üslûbda Tezhiplenmiş.....	72
Resim 2.29. Tezhibi Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'e Yazısı Neyzen Mehmed Emin Yazıcı (1883-1945)'ya Ait Olan 1350/1931 Tarihli Hilye (55x37 cm)	73
Resim 2.30. İsmail Hakkı Altunbezer'e Ait Hadis Metinlerinin Yer Aldığı Kıt'anın Besmele Üstü ve Koltuk Tezhibleri	74
Resim 2.31. İsmail Hakkı Bey'in Tespit Edilen En Eski Tarihli Çalışması, Rüştiye Yıllarında Kuruçeşme'den Boğaz Manzarası	75
Resim 2.32. İsmail Hakkı Bey'in Manav Portresi	77

Resim 2.33. İsmail Hakkı Bey'in Dilenci Tablosu.....	78
Resim 2.34. İsmail Hakkı Bey'in 1315/1897 Yılında Resim Bölümünden Mezuniyet Eseri Olarak Yaptığı Çemberlitaş Vezirhanı Tablosu	80
Resim 2.35. Hakkı Bey Tarafından Son Halife Abdülmecid'in Merasim Elbisesine Dikilecek Madeni Düğmeler İçin Hazırlanan Karakalem Arma Çalışması	81

GİRİŞ

Tezin konusu olan İsmail Hakkı Altunbezer'in ve onunla aynı dönemde yaşamış sanat, edebiyat ve ilim adamlarının hayatını anlayabilmek için, yaşadıkları yıllarda gerçekleşen hadiseleri ve sosyo-kültürel ahvali iyi tahlil etmek gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda büyük bir değişim getirmesi beklentisiyle açtığı modern okullar genellikle pozitivist ve seküler bürokratlar, bilim adamları ve aydınlar yetiştirmiştir. Fakat bu durum Osmanlı'nın 19. yüzyıl sonlarındaki yeniden İslami bir karaktere bürünme gayesiyle çelişmiştir.

Bu okullarda yetişen kişilerin çoğu İslam'a karşı mesafeli tutum sergilerken, kendilerini ilmiye sınıfından ayrı tutmuş, sosyo-kültürel ve entelektüel açıdan ulemayı kendilerinden aşağıda görmüşlerdir. Diğer hiçbir İslam devletinde ilmiye sınıfı ile devlet ilişkileri bu denli sıkı olmamıştır; fakat başka hiçbir ülkede de yükselen konumdaki aydın çevrelerle ulema arasındaki uçurum ve yabancılaşma bu boyutlara varmamıştır. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde bürokratik ve aydın kesimden bir çok kişi 'gericilik' ve 'orta çağcılık' gibi olumsuz kavramları zihninde ulemayla ve çevresindeki kurumlarla kodlar hale gelmiştir.

Son devrin Osmanlı düşünür ve aydınları, Avrupa'nın zenginliği, bilimsel başarısı ve gücü karşısında istikametlerini Batıya yöneltmişlerdir. Dönemin fikir adamlarında, Osmanlı'nın geleceğini Avrupa'nın tarihinde ve koşullarında arama görüşü hakimdir. Avrupa teknolojik, ekonomik ve bilimsel açıdan daha üstündür. Yapılması gereken, bu unsurların tespiti ve mevcut koşullarda Osmanlı İmparatorluğu'na uyacak şekilde bir dizi reform ile tatbikidir. Avrupa'daki bu ilerleyişi, kıtanın önde gelen entelektüel çevreleri dini reformlar ve laikleşme ile bağlantılandırmışlardır. Bu görüş Osmanlı'daki gözlemciler tarafından da benimsenir hale gelmiştir. Avrupa'daki dini kurumların marjinalleşmesi ve hızlı laikleşme süreci, dinin sosyal, kültürel, bilimsel hayattan çekilmesiyle ilişkilendirilmiştir.

Avrupa'daki gelişmelerin Osmanlı topraklarında uygulanacak olursa ne gibi etkileri olacağı ve hangi alanlarda olması konusunda ise görüş ayrılıkları mevcuttur. Fakat baskın görüş, Osmanlı modernleşmesinin, İslami eğitim ve yargı sistemi başta

olmak üzere, ilmiye sınıfının dönüşümü ve İslamın resmi devlet işlerinden, toplumsal ve kültürel hayattan soyutlanması ile mümkün olabileceğidir.

Din ile gerilik arasında bağ kurulması durumu Avrupa’da Hristiyanlığın büyük çaplı reformlara tabi tutulmasına yol açmıştır. Din ile bilimin bir ihtilaf yaşaması ise İslâm’da mümkün değildir. Nitekim tarihi ekseninde bakıldığında İslâm medeniyetlerindeki bilimsel ilerlemelerin din ile çakıştığı görülmemiştir. Aksine İslâm öğretileri bu gelişmeleri destekler nitelikte tavsiyelere sahiptir ve bu dine inananlar bu yol ile müjdelenmiştir. Öte yandan ulemaya dair getirilen eleştirilerde, ekseriyetinin hâlen en zaruri ıslahatlara dahi karşı çıktığından yakınılmıştır. Ulemanın ilminin, günün şartlarıyla uyuşmadığından ve zamanın gerekliliklerini yakalayamadığından söz edilmiştir.

I. Dünya Savaşı’nın ardından *reform* kavramı çok daha tartışmalı bir hal almıştır. Yakın zamana kadar yüceltilen ve gündemde olan bu kavram, bir çok İslami aydının gözünde olumsuzluk ifade eder hale gelmiştir. Meşrutiyet’in ardından ilmiye teşkilatında ıslahat ve reform taraftarı olan ulemanın büyük kısmı, İttihatçıların on yıl süren hükümdarlığının ardından, bu ıslahatların İslâmi gelenek ve yaşayışta gerçekleştirilmek istenen tehlikeli bir teşebbüs olduğu konusunda görüş belirtmişlerdir.

Cumhuriyet yönetimi, 1924’ün Mart ayında Osmanlı devletinden sıyrılmak için bir takım hamlelerde bulunmuştur. Başta Osmanlı hanedanının kalan tüm mensuplarının sürgüne gönderilmesi, dini idarenin bakanlıktan başbakanın yetkisi altında bir seviyeye düşürülmesi ve Hilafet’in kaldırılması bunların başındadır. Maarif vekili geri kalmışlıkla suçlanan medreseleri kapatma kararı almıştır. Medreselerin yerine, imam-hatip okulları ve Darülfünun bünyesinde bir ilahiyat fakültesi açılacağı sözü verilmiştir. Medreseler, müderrislere herhangi bir istihdam güvencesi verilmeden 15 Mart 1924’te kapatıldığında, yüzlerce yıllık bir eğitim sistemi de son bulmuştur. Diğer medreselerle birlikte Medresetü’l-Hattatin de kapatılmış, bu durumdan İsmail Hakkı Bey, dönemin sanatkarları ve talabeleri de etkilenmiştir.

Cumhuriyet devrinin ilk dönemlerinde ve sonraki bir kaç on yılda rejime karşı muhalif olanlar kamuoyu alanında kendilerini gösterememişlerdir. Bu sebeple İslâmi

muhalefet ekseriya tarikat ağırları, mahalle camileri, gizli toplantılar gibi gözden ırak alanlara çekilmek durumunda kalmıştır. Kimi İslâmi ulema kamuoyu ve yetkililerden uzakta, yasadışı şekilde talebe yetiştirmeye ve resmi devlet politikalarıyla uyuşmayan geleneksel dini eğitim vermeye devam etmiştir. Bu tür faaliyetler genelde insanların nazarından ve şehirden uzakta, kasaba ve köylerde icra edilmiştir. Böylece Cumhuriyet döneminde de yeni bir nesle İslami ilimler ve Arap dili eğitimi verilmeye devam etmiştir. Bu anlamda yapılan baskı ve yıldırımlara rağmen, dini ilimlerde talebe yetiştirme çabaları başarılı olmuştur. Değerlerini ve ilimlerini faydasız ve hatta zararlı gören bir anlayışa karşı, bir kısım insan ayakta kalmayı ve bildiklerini haleflerine aktarmayı sürdürmüştür.

1928’de Arap alfabesini temel alan alfabe, Latince temelli bir Türk alfabesiyle değiştirilmiştir. Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yerlerini ‘öz Türkçe’ kelimelere bırakmış ve bu dillerin okullarda öğretilmesi sonlandırılmıştır. Alim, şair ve sanatkarları var eden bir kültür yok sayılmış, ayaklarının altındaki zemin kaydırılmıştır. Devrin insanları bu değişimi bir yere kadar sırtlayabilmiştir.

Türk toplumu kavî kültür üzerine inşa olmuştur. Fakat bir toplumu medeniyet haline getiren, sözlü birikiminin yazılı hale dökülmesi, bu bilginin işlenmesi ve değerlendirilmesidir. Osmanlı döneminde tutulan sicil defterleri, tapu tahrir defterleri, maarif belgeleri, vergi kayıtları gibi her sahaya yönelik defterler, ilmi-edebi eserlerle birlikte devre en kapsamlı biçimde ışık tutan unsurlardır. Bu belgelerde yapılan tahrifat ve önemli bir kısmının yitirilmesi, beraberinde insanların geçmişte yaşananları hatırlayamaz hale gelmesine yol açmıştır. Toplum hafızası olarak nitelendirilen kavram zarar gördüğünde, insanların duyuş, düşünüş, kavrayış ve yaşayış büsbütün değişim göstermeye başlamıştır.

Nitekim Maliye Vekaleti tarafından 1931 yılında Bulgaristan’a ton hesabı üstünden hurda fiyatına satılan evraklar, bu konuya örneklerden biri olmuştur. Yer işgal ettiği ve lüzümsüz olduğu gerekçe gösterilerek İstanbul Defterdarlığınca alınan kararla, İzzet Halim ve M. Tekfuryan adlı kişilere şirket kurdurulup onlar üzerinden devlet evrakları satılmıştır. Tren ile Sirkeci’den Bulgaristan’a yaklaşık bir buçuk milyon tarihi evrak yollanmıştır. İbrahim Hakkı Konyalı ve Muallim Cevdet’in

abalalarıyla konu önce halka duyurulmuş rdından başvekil İsmet İnönü ile iletişime geçilmiştir. Satılan evrak Bulgaristan'dan geri istenmiş, fakat Bulgarlar evrakı Avusturya'dan gelen uzmanlara incelettikten sonra değerli olanları kendilerine bırakmış, kalanıysa iki sene sonra iade etmişlerdir.

Bu dönemde İstanbul kütüphanelerinde bulunan tüm yazmaların yakılmasını teklif eden, eski yapılarıdaki kitabeleri kazıyan şahıslar türemiştir. İnsanlar, başları belaya girmesin diye eski harfli ne var ne yok, ya yakmışlar, ya toprağa gömmüşler, yahut yok pahasına elden çıkarmışlardır. Eskicilerden, sokaklarda ve sahaflarda kurulan sergilerden cüz'i paralara paha biçilemez hat eserleri, tezhipli kıymetli Kur'an'lar, fermanlar, divanlar almak mümkün olmuştur. Bu süre içinde çok sayıda kıymetli eser Avrupa'nın çeşitli müze, kütüphane ve kolaeksiyonlarına uçurulmuştur.

Ülkede yaşanan tarihi eser kıyımından en büyük nasibi hiç şüphesiz İstanbul almıştır. şehrin dört bir yanında, vakıf malları ve nice tarihi eserler hiçliğe kurban olmuştur. Geekleşmekte olan restorasyonlar ise denetim ve bilinçten uzaktır. Fossati'ye verilen Ayasofya restorasyonunda, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yazmış olduğu İsm-i Cell, İsm-i Nebî, Hulefa-ı Raşidn, Hasan ve Hüseyin levhaları indirilmiştir. Ayasofya'nın görkemli ortamıyla uyumlu devasa levhalar dışarı çıkartılmak istenmiş fakat kapıdan geçirilememiştir. Neyse ki indirmeye cesaret edenler, parçalamaya yürek yetirememişlerdir.

İşgalci kuvvetlerin yapamadığı uygulamalar, ülkenin kendi vatandaşları eliyle grlmştir. Mehmed şefik Bey'in Harbiye Nezareti kapısı üzerinde celî sls ile yazdığı *Dire-i Umr-ı Askeriyye* yazısı ve bunun sağ ve sol yanlarındaki *Fetih* sresinin birinci ve üçüncü ayetleri, 1927 yılında Osmanlı'dan kalan bir çok kitabe ve tuğranın yok olmasına sebep olan kanun çıkınca, dönemin Darulfünun Emini İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından mermer parçalarla yazıya zarar verilmeden kapatılmıştır.

İsmail Hakkı Altunbezer, böyle si zor bir dönemde ayakta kalmaya çabalamış ve yitirmekte olduğumuz değerleri koruyup aktarmayı kendine gaye edinmiş sanatkarlardan birisidir. Baba tarafı beş batına kadar hattat olan Altunbezer, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin talebesi olan babası Mehmed İlmî Efendi'den sls-nesih öğrenmiştir. Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde resim ve hakkklık tahsil ederken Dîvân-ı

Hümâyûn Kalemi'ne girmiş, önce ikinci tuğrakeş sonra da birinci tuğrakeş olmuştur. Kalem gücü, enfes istifleri ve çok yönlü oluşu bugünkü sanatkarları dahi kışkırtacak düzeydedir. O ve beraberindeki Medresetü'l-Hattatin hocaları, geleneksel sanatlara kıymet verilmeyen, hatta hor görülen bir dönemde sebât ederek hat sanatını ve geleneksel sanatları yeni nesile aktarmış ve bunları unutulmuş sanatlarımız olmaktan kurtarmışlardır. Elinden çıkan zarif ve estetik eserleri, sanat tarihimizin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Hayatı, şahsiyeti ve eserleri ile başta bugünün sanatçılarına örnek oluşu ve insanlığın birikimine olan katkısı, akademik çalışmalara konu edilmesinde önemli bir sebep olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, bu çalışmanın konu edindiği İsmail Hakkı Altunbezer hakkında literatüre geçen bilimsel nitelikte bir tez çalışması yapılmamış ve sanat eserleri tek bir çatı altında toplanmamıştır. Bu eksiği kapatan tez çalışmasında literatür taramasının yanı sıra, hayatının sonuna dek yazdığı eser sayısını kendisinin dahi bilmediğini söyleyen hattatın başlıca bilinen eserleri ile birlikte, bugüne kadar yayınlanmamış aile koleksiyonundan zarif eserleri de gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu anlamda öncelikle şehir ve üniversite kütüphaneleri taranmış, İstanbul ve İstanbul dışındaki mimari eserlerdeki yazıları elde edilmiş, şahsi koleksiyonlardaki eserleri temin edilmiş, bununla birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi arşivinden ilgili belgeler taranarak çalışma son halini almıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde İsmail Hakkı Altunbezer'in hayatı ve kişiliği detayları ile ele alınırken, ikinci bölümünde hattatın hat, tezhip ve resimleri üzerinde sanatı ve eserlerine değinilmiştir. Ekler kısmında ise çoğunlukla yayınlanmamış eserlerine yer verilmiştir. Bütüncül bir yaklaşımla hattatın hayatı, kişiliği ve eserlerine dikkat çeken bu çalışma bilimsel araştırma niteliklerine uygun olarak araştırmacılara birincil kaynak olma amacı taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HAKKI ALTUNBEZER'İN HAYATI

Çalışmanın birinci bölümünde Hattat İsmail Hakkı Altunbezer'in hayatı ve kişiliği ele alınmış olup, anlatım resimlerle desteklenmiştir. Ailesi ve hayatı ile ilgili bilgi verildikten sonra çalışma hayatı ve şahsiyetine diğer başlıklarda değinilmiştir.

1.1. AİLESİ

Beş nesil hattat olan İsmail Hakkı Altunbezer'in ailesinin resmî kayıtlara yansımış, bilinen ilk ferdi; dedesi hattat Ali Şükrü Efendi (?-1891)'dir. Bahriye Mektebi hattatı olan Ali Şükrü Efendi'nin babası Mehmed Efendi, dedesi Ömer Efendi ile büyükbabası Mehmed Efendi hakkında ise herhangi bir malûmat bulunmamaktadır. Teyzesi Kâmile Hanım da icâzetli bir hattattır. Türedioğulları ailesinden gelen dedesi Ali Şükrü Efendi'den önceki nesil Trabzon'da ikamet etmişlerdir ve muhtemelen mahallî kalmış hattatlar idiler.¹

Ali Şükrü Efendi'nin 1873 yılında Kadiasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1877) ile birlikte Eyyüb Vasfi Efendi'ye ve 1875 yılında oğlu Mehmed İlmî Efendi ile birlikte Mehmed Tevfik Efendi'ye verdikleri icazetnâmeler bulunmaktadır. Bu icazetnamelerden babası ve dedesinin yazı sanatında iyi bir seviyede bulundukları anlaşılmaktadır.²

Babası Mehmed İlmî Efendi 25 Haziran 1839'da İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Hocapaşa Sıbyan Mektebi'nde aldıktan sonra Bayezid Camii'nde Arapça ve Farsça tahsil etmiştir. Sülûs ve nesih yazılarını önce babasından, bilâhare Kadiasker Mustafa İzzet Efendi'den yazdığını, talebeliği sırasında İzzet Efendi'nin kalemlerini

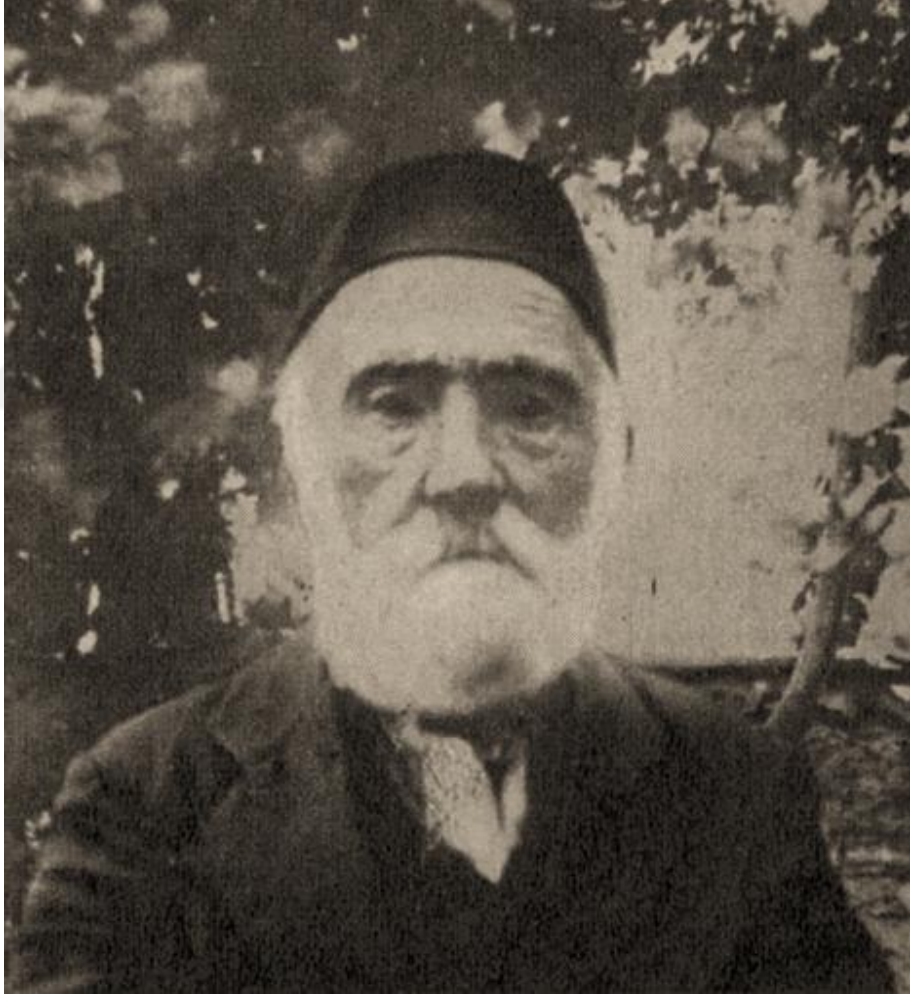
¹ M. Uğur Derman, "Mehmed İlmî Efendi", **DİA**, C. XXVIII, Ankara, 2003, s.491.; M. Uğur Derman, **Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer**, Hayat Tarih Mecmuası C.II S.6, İstanbul, 1971, s. 43.; Talip Mert, "Hattat İsmail Hakkı Altunbezer, Babası ve Dedesi Hattat Ali Şükrü Efendi", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI**, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2009, C.2, s. 145; Naciye Turgut, "Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in Aile Koleksiyonu'ndaki Resim Çalışmalarından Örnekler", C. II, **Üsküdar Sempozyumu V**, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2007, s.616.

² Talip Mert, **a.g.m.**, s.146.

yonttuğunu İsmail Hakkı Bey söylemektedir. Mehmed İlmî Efendi zayıf, beyaz sakallı, boyu kısaya yakın, terbiyeli bir kimse idi.³

Babası ile birlikte gittiği hacdan dönüşte, iki yıl Mısır'da kalmış dinî ilimlerdeki bilgisini artırmıştır. İstanbul'a döndüğü vakit Sadrazam Ali Paşa'nın oğulları olan Reşid ve Ali Fuad'a yazı hocalığı yapmış, akabinde paşanın konakta bulunan kütüphanesinin hâfız-ı kütübü olmuştur.⁴

Resim 1.1. Hattat Mehmed İlmi Efendi

Kaynak: M. Uğur Derman, “Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer”, Hayat Tarih Mecmuası, C.II Sayı:6, İstanbul, 1971, s.49.

³ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Hattatlar**, 2.Bs., Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.155.; Derman, **Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer**, a.g.e., s.43-44.; Derman, “Mehmed İlmi Efendi”, a.g.m., s.491.

⁴ A.e.

1874 yılında Zabtiye Nezareti Teftiş Müdüriyeti kalemine giren İlmî Efendi, 1875'te Beşiktaş Vergi Dairesi kâtip muavinliğine getirilmiştir. 1878 yılında Şehremaneti'nde aynı görevini sürdürmüştür.⁵ Kasım 1878'de açılan bir müsabakaya katılan ve kazanan İlmî Efendi Vâlîde Mektebine sülûs muallimi olmuştur. Aynı zamanda Mahmudiye İbtidâiyesi'nde ve Fatih Vâlîde Rüşdiyesi'nde de hat hocalığı yapmıştır.⁶

Resim 1.2. Mehmed İmî Efendi'ye Ait 1309/1891 Tarihli Nesih, Rıkâ' Hatlı
Salâvât-ı Şerîfe Evrâdı

Kaynak: M. Uğur Derman, Harflerin Aşkı, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.357. *Tezhibi Mücellidbaşı Hacı Ahmed Efendi'ye aittir. (18,5x12 cm)

⁵ Mert, **a.g.m.**, s. 146.

⁶ A. Süheyl Ünver, "İsmail Hakkı Altınbezer", **Arkitekt Dergisi**, Sayı:7-8, İstanbul, 1946, s.175.

Resim 1.3. İlmî Efendi'nin Yazdığı Sülûs-Nesih Bir Hilye-i Şerîf Levhası

Kaynak: Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu

İlmî Efendi 1879 yılından emekli olduğu tarihe kadar çeşitli devlet dairelerinde görevlerde bulunmuştur. Verimli yazı hayatı boyunca on üç mushaf yazmıştır. Ayrıca kendisine sipariş verilen kitapları ve Şifâ-i Şerîf'i de istinsah etmiştir. Sülûs-nesih kıt'alarına rastlanılan hattat, sülûs ve celî sülûs ile eser vermekle birlikte, daha çok nesih ve rıkâ' yazı ile hemhal olmuştur. Hocası Kadıasker Mustafa İzzet Efendi'nin, rıkâ' yazıda İlmî Efendi'ye olan güveninden ötürü, kendi yazdığı mushaflardaki sûrebaşı yazılarını, altın zemin üstüne üstübeç mürekkebi ile talebesi İlmî Efendi'ye yazdırmıştır.⁷

İstanbul'da Kuruçeşme ve Aksaray'da ikamet ettiği bilinen Mehmed İlmî Efendi, Aksaray'da otururlarken evdeki rutubet dolayısıyla siyatik hastalığına yakalanır, bu sebeple Üsküdar Harem İskeleyi yakınlarında bir eve kiralık olarak taşınırlar. 1905 yılında Harem'de bulunan sayfiye köşklerine yerleşen aile, yazlıkta bulundukları sırada Vefa yangını felaketi olur ve Fatih'teki evleri, içinde üst düzey bir çok hattata ait eserlerin bulunduğu değerli koleksiyon ile birlikte yanar. Bundan sonra vefatına kadar oturduğu Üsküdar Çiçekçi'de bulunan Harem İskeleyi Sokağındaki evi alır ve yerleşirler. O ev şimdi torunlarının oturdukları Altınbezer apartmanıdır.⁸

Ölümüne Üsküdar'lı şair Talat Bey (1858-1926), İsmail Hakkı Altunbezer'in babası olmasına atıfta bulunarak,

“Düştü bâ-harf-i güher, fevtine Tal'at târih:

İntikâl eyledi ukbâya ebû'l-hattâtîn

1324/1924”

tarihini düşürmüştür.⁹

⁷ M. Uğur Derman, **Harflerin Aşkı**, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.356.

⁸ Kerim Silivri, **Ölümünün 50.Yıldönümünde Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer**, CD (CO159), IRCICA, İstanbul, 1996.; Derman, “Mehmed İlmi Efendi”, **a.g.m.**, s.491.

⁹ **A.e.**

Resim 1.4. Halim Özyazıcı'nın Oğlu Şahabeddin'in Sünnet Merasiminde Hakkı Bey İle Babası İlmî Efendi

Kaynak: Yusuf Çağlar Arşivi. *Fotoğrafın ortasında Hakkı Bey ve kucağında Halim Efendi'nin oğlu, en sağında ise İlmî Efendi gözükmemektedir.

1.2. ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİM HAYATI

İsmail Hakkı Bey, 8 Şubat 1873/ 10 Zilhicce 1289 Cumartesi günü Ortaköy'ün Kuruçeşme semtinde dünyaya gözlerini açar ve o günün Kurban Bayramı'na denk gelmesinden ötürü Hz. İsmail'in adını alır.¹⁰ Babası Mehmed İlmî Efendi, annesi Mahrukat Nazırı Gürcü Hurşit Bey'in kızı Saide Hanım'dır.¹¹ İsmail Hakkı Bey'in Seher ve Mehmet Ali adlarında iki kardeşi daha vardır. Seher Hanım, tam tarihi bilinmemekle birlikte 1910 senesinden evvel, genç yaşlarda vefat etmiştir. Kardeşi Hakkı Bey gibi sanat sahasında olan ve Akademi mezunu olan Mehmet Ali Bey ise 1957 yılında vefat etmiştir.¹²

İsmail Hakkı Bey'in annesi, onun terbiyesi hususunda çok meraklı ve titiz davranır, daima yalnız oynamasını ister. Oğlunun istediği şeyleri yapmak adına elinden geleni yapar ve türlü zahmetlere katlanırdı. Dört, beş yaşlarında iken kalem ve

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.), DH.SAİD, 46/115; Silivri, a.g.e.

¹¹ Turgut, a.g.e., s.616.

¹² İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 09.10.2015.

kağıt ile şekiller yapmaya başlar ve bu onda, babasından gördüğü gibi yazı yazmayı taklit hissini uyandırır. Aynı zamanda kalem açmaya da merakı vardır. Babası yazı yazarken onun yanından ayrılmaz, uzun süre hayranlıkla onu seyrederdi. “*Evlâdım ben gözüümü açtım, hüsn-i hat gördüm*”¹³ diyen Hakkı Bey, sanatçı bir babaya sahip olmanın avantajıyla, çocukluğu yazıya düşkünlük ile geçti. Kendisi o günleri:

*“Meğerse insanın içinden gelenler, hayatta üzerine düşülürse,
olgunlaşıyormuş.”*¹⁴

şeklinde ifade etmektedir.

Yaşı gelince mahalle mektebine başlatılan hattatın ilk hat hocası babası olmuştur. Önce benzeterek yazması için babasından bir ‘*Rabbi yessir.*’¹⁵ yazılı dua alan İsmail Hakkı Bey, bir seneden fazla hatırına geldikçe bunu yazmıştır. Bu şekilde ilk tahsilini babasından almıştır. Bu yıllar hattatın yazıya karşı bağlılık hissetmeye başladığı yıllardır. Babası, Fatih Vâlîde Rüşdiyesi’nde de hüsn-i hat dersi hocasıdır ve harfleri babasından burada bitirip kasideye başlamıştır.¹⁶

Boş zamanlarında yazının haricinde koşmaya ve denizciliğe de meraklı olan Hakkı Bey, çocukluk arkadaşları ile birlikte çevreden de yardım alarak makine, pervane, kazan yaptırmış, bunları küçük bir gemi haline getirmiştir. Bu sıralarda 18 yaşında olan Hakkı Bey, bu gemiyi ip ile bağlayıp arkadaşlarıyla beraber Yenikapı sahilinden denize açmışlardır. Fakat telaş ile ipin ucunu bağlamayı unuttuklarından, üzüntü ile geminin uzaklaşmasını seyretmişlerdir.¹⁷

Bir diğer gençlik merakı da ilerleyen yaşlarında onda başka bir sanat kıvılcımı olarak ortaya çıkacak resim yapmaktır. Duvarlara yapıştırdığı kağıtlara kurşun kalem ile insan, vapur, ağaç gibi resimler yapmış, içinden gelen resim tutkusunu böyle tatmin etmiştir.¹⁸

¹³ Kerim Silivri, “Turakeş İsmail Hakkı Altınbezer”, **San’at Dünyası Dergisi**, Sayı:199, İstanbul, 1964, s.7.

¹⁴ Ünver, **a.g.e.**, s.175.

¹⁵ Rabbi yessir ve lâ tuassir, Rabbi temmim bil’hayr’ (Allah’ım, kolaylaştır, güçleştirme. Allah’ım hayırla tamamına erdir.)

¹⁶ Ünver, **a.g.e.**, s.175.

¹⁷ **A.e.**

¹⁸ **A.e.**

Şefkatli bir anne ve sanatkar bir babanın terbiyesiyle büyütülen Hakkı Bey, 17 yaşında iken Sermelek Hanım ile evlendirilir. Evlendikleri zaman eşinin yaşı ise 16'dır. Bu evlilikten Muazzez, Meziyet ve Muallâ adlarına üç kız çocukları dünyaya gelir. Dersaadet'te doğup saray terbiyesi almasından ötürü kendisine 'Saraylı Hanım' şeklinde hitap edilen hanımı, anlayışlı ve hoşgörülü bir kimsedir. Kocasına karşı hayatı boyunca destek olmuş, sanat çalışmalarını titizlikle muhafaza etmiştir.¹⁹

İsmail Hakkı Bey'in sanat eğitimi hayatını, esasen; daha çocuk yaşlarında babasının yazılarını ve yazı talimini incelemesi, onun yazı kalemini açmaya çabalaması, dört-beş yaşlarında kâğıt-kalem ile yazma uğraşı ve yine gençlik yıllarında yapmaya başladığı karakalem çalışmalarına tarihlendirebiliriz.

İlk tahsilini Aksaray'da Pertevniyal Valide Sultan ve Mahmudiye Mektebi İbtidaiyesi'nde yapmıştır. Rüşdiye tahsilini Fatih'te bulunan Vâlîde Rüşdiyesi'nde 1889 senesinde tamamlamıştır.²⁰

Resim 1.5. Hakkı Bey'in Sıbyan Mektebinde Okurken Yazdığı Harflerden Örnek

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

¹⁹ Turgut, **a.g.e.**, s.617.

²⁰ B.O.A., DH.SAİD, 46/115; Burhan Toprak ve Refik Dinç, "İsmail Hakkı Altınbezer", **Güzel Sanatlar Dergisi**, Sayı.4, Maarif Vekilliği, İstanbul, 1942, s. 87.

Babasının hattat olması ve o zamanlar hüsn-i hattın mekteplerde öğretilmesi, onun sanata dair sevgisini evvela yazı üzerinde toplamıştır. İlk sanat heyecanını yazı ile tatmin etmek isteyen genç İsmail Hakkı, babasından feyz almakla birlikte kendine güvenmiyordu. Babası İlmî Efendi'nin, Peygamber'in amcası Hz. Hamza'ya ait sanduka örtüsü için hazırlamakta olduğu yazının bir satırını oğluna yazdırması ve bu şekilde müşterek bir eser meydana getirmeye teşvik etmesi, genç hattatın kendine olan itimadını kuvvetlendirmiştir.²¹

Babasının, ilk satırını yazdığı; “*Lâilaheillallah elmelikûl’-hakkûl’-mübîn*” olan cümlelerin devamı olan “*Muhammedûn Resûlullah sâdikûl’-va’dûl’-emîn*” ibaresini yavaş yavaş ve babasına sora sora yazdığını ve yine babasının irşadıyla tashihini yaptığını söyler. Bu onun ilk celî yazı deneyimidir ve onu cesaretlendirip celî yazıya heveslendirmiştir.²²

Resim 1.6. İsmail Hakkı Bey’in Gençlik Yıllarına Ait Bir Fotoğrafi

Kaynak: M. Uğur Derman, “Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer”, Hayat Tarih Mecmuası, C.II Sayı:6, İstanbul, 1971, s.48.

²¹ Ünver, **a.g.e.**, s.177.; Toprak ve Dinç, **a.g.e.**, s. 88.

²² Ünver, **a.g.e.**, s.177.

1891 yılında babasının teşviki ve kendisinin de alakasıyla Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi'nin resim ve hakk şubelerine başlamıştır. Hak şubesindeki eğitimini, dördüncü yılında yaşadığı sağlık sorunları sebebiyle tamamlayamaz. Resim eğitimini ise altı senede bitirip 1897'de birincilik ile mezun olur. Resim alanında başarılı örnekler vermesine rağmen, bu sanatı uzun yıllar sürdürmemiştir. Hocası Sami Efendi'nin ondaki yazı kabiliyetini görüp, yalnız bu alanda uğraşmaya teşvik edişi bu kararda etkili olmuştur.²³

Gençlik yıllarında babasından ders alarak başladığı tezhip sanatına, Bahattin Tokatlıoğlu (1866-1939)'ndan ders alarak devam etmiş ve ondan icazet almıştır. Tezhipte kendine has bir üslup belirleyen İsmail Hakkı Bey, gelen tüm eleştirilere rağmen bu duruşundan taviz vermemiştir.²⁴

1.3. ÇALIŞMA HAYATI VE ÇEVRESİ

1.3.1. DİVÂN-I HÜMAYÛN YILLARI

Rüşdiye'den mezun olduktan bir sene sonra, 8 Kasım 1890/ 25 Rebîülevvel 1308'da Babîâlî Divân-ı Hümayûn kalemine çırac olur. İsmail Hakkı Bey'in çalışma hayatı ve eğitim hayatı birbiriyle içiçe geçmiş vaziyettedir. Nitekim Divân-ı Hümayûn kaleminde başladığı işi ona hem meslek olmuş, hem de sanat yolunda mesafe katetmesine imkan tanımıştır. Kaleme girdikten bir buçuk sene kadar sonra tuğra çekmeye merak salmıştır. Mühimme Nüveyslerinden Muhtar Efendi isminde bir zat, Hakkı Bey odasında tuğra çalışırken içeri girmiş, yanına gelip tuğraya bakmıştır. Yazdığı tuğradaki hatayı gören Muhtar Efendi, bazı uyarılarda bulunmuş, Hakkı Bey'de yerinden kalkıp ondan yazmasını ve doğrusunu göstermesini rica etmiştir. Bu suretle Muhtar Efendi kalemi eline almış, tuğranın merkezinden başlayıp noktalayarak tarifini yapmıştır. İsmail Hakkı Bey'in ilk tuğra hocası bu kişidir ve onun verdiği örnekler üstünden tuğra çalışmaya devam etmiştir.²⁵

²³ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 09.10.2015.

²⁴ B.O.A., DH.SAİD, 46/115; Toprak ve Dinç, **a.g.e.**, s.87.

²⁵ Ünver, **a.g.e.**, s.176.; Toprak ve Dinç, **a.g.e.**, s.88.

Tuğra çekmenin üstüne düşen hattat, bir müddet sonra ilk tuğra hocasının tavsiyesiyle, adaşı İsmail Hakkı ‘Sami’ Efendi (1838-1912) ile tanıştırılır. İsmi esasen İsmail Hakkı olan üstad, Maliye Kalemine girdiği zaman, kalem çalışanlarının mahlas almaları usûlden olduğu için ‘Sami’ mahlasını alır.²⁶ Hakkı Bey’e tuğranın giriş seviyesini öğreten, fakat Hakkı Bey’in doğal yeteneğiyle ilerlediğini görüp, ince davranışıyla; “..Benim kudretim bu kadar. Size bundan fazlasını tarife hakkım yok.” diyen Muhtar Efendi, Hakkı Bey tarafından da rahmetle anılmıştır.²⁷

O zamanlar Nişân-ı Hümayûn kalemi mümeyyizi ve Dîvân-ı Hümayûn hocası olan meşhur hattat Sami Efendi’nin odasına giden Muhtar Efendi, genç İsmail Hakkı’ya tuğrayı bir miktar tarif ettiğini, artık tarif edecek seviyeyi geçtiğini söyleyerek Sami Efendi’ye ricada bulunmuştur. Sami Efendi genç tuğra meraklısına üzerinde çalışması ve yazıp getirmesi için biri büyük biri küçük iki tuğra verir. Bundan iki gün sonra yeni hocasına yazdıklarını götüren Hakkı Bey, Sami Efendi tarafından yazmaya devam etmesi için teşvik edilir ve yazıları beğenilir. İki sene boyunca Sami Efendi’ye devam eder ve akabinde ‘tuğrakeş’ sıfatını almaya hak kazanır.²⁸

Günün birinde Sami Efendi, Hakkı Bey’e “tuğra artık kıvamına geldi, onu kurtardın, bundan sonra ta’lik yaz” der. Bunun üzerine Hakkı Bey hocasından başlangıç için bir meşk ister. Peki cevabını alır fakat uzun bir süre meşk alamaz. Daha sonra bunu hocasına hatırlatır ve Yesâri’nin elifbasını bulup yazması cevabını alır. İsmail Hakkı Bey bunu epeyce araştırmasına rağmen bulmaya muvaffak olamaz. Anılarında ta’lik’ten nasibinin olmadığını, fakat tuğra kadar olgun olmasa da bir miktar bildiğini söylemektedir.²⁹

İsmail Hakkı Altunbezer, hoca talebe ilişkisi konusunda, hocası Sami Efendi’den naklen:

“Hocamızdan yazı yazdığımız vakitte kendi hocası, üstadının yazıya başladığı vakit nasıl bir vaziyet alırsa ve dizini dikip oturmadaki şeklini ve altlığın üzerine yazıyı koyuşu, mürekkep hokkasının likasını kirpinin kalın tüylü ucuyla

²⁶ M. Uğur Derman, “Büyük Bir Hat Sanatkârımız: Sami Efendi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C.1 Sayı:5, İstanbul, 1969, s.4.

²⁷ Ünver, **a.g.e.**, s.176.

²⁸ **A.e.**, s.177.

²⁹ **A.e.**

karıştırması ve hele hiçbir sebebi yokken bir iki defa yalancılıktan öksürmesi gibi halleri taklit ile işe başlanır.”³⁰

demektedir. Hocaya bağlılığın her anlamda ne denli önemli olduğunu, tavırlarından yazısına kadar hocasına benzemeye ve benzetmeye gayret etmenin gerekliliğini ifade etmektedir.

Babası onun yalnız tuğra ile meşgul olmasındansa, Sami Efendi’den bütün yazıları tekemmül ettirmesini tavsiye eder. Bu tavsiyeye uyarak hocasına diğer yazılarda da talebeliğe devam eden İsmail Hakkı Bey, dîvanîyi ve celî dîvanîyi de ondan öğrenir.³¹ Hocasını, meclis büyükleri ve devlet adamlarının sevdiği, neşeli ve hoşsohbet bir kimse olarak tarif eder; Sultan II. Abdulhamid’in bile onu sevdiğini, ziyaret için diğer kimselerin haftada bir günü olduğunu, kendisinin ise ziyaret günü olmadığını, istediği zaman gidip ders gösterecek kadar yakın olduğunu söyler.³²

Sami Efendi, Hakkı Bey’in söylemiyle, yazı tarifinde çok dikkatli hareket eder, yazının ince vukufunu sezdirirdi. Talebesini korkutmaz ve yazıyı sevdirecek anlatırdı. Sami Efendi para ile yazı göstermemiştir. Onun gibi büyük üstadlar sanat meraklılarına bildiklerini parasız öğretmişlerdir.³³

Dîvân-ı Hümayûn’da uzun yıllar çalışan ve tuğra, dîvânî, celî dîvânî yazıları ile devlet işlerini gören hattat, aynı dairede görevli sülüs hattatı Kamil Akdik (1861-1941)’i, görev icabı sülüs ile yazı yazarken seyretmiş, bu şekilde sülüs yazısını da öğrenmiştir. Bu, İsmail Hakkı Bey’in kabiliyetine verilebilecek en mühim örneklerden biridir. Sülüs ile temeli atan Hakkı Bey, celî sülüsü esas yazı hocası olan Sami Efendi’den öğrenmiştir.³⁴ Kalemde çalışanlara mahlas verilmesi adettendir. Hakkı ismi de, Divân-ı Hümayûn kaleminde, gelenek olduğu üzere ona verilen mahlastır.³⁵

³⁰ Ünver, **a.g.e.**, s.177.

³¹ A. Süheyl, Ünver, **Türk yazı çeşitleri: Türk hattatları yazılarından örneklerle birlikte ba’zı faideli izahat verilmiştir**, Yeni Laboratuvar Yayınları, İstanbul 1953, s.12.; Faruk Taşkale ve Hüseyin Gündüz, **Hilye-i Şerife Hz. Muhammed’in Özellikleri**, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.241.

³² Ünver, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.177.

³³ Ünver, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.178.

³⁴ Ali Alparslan, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, YKY, İstanbul, 1999, s.127.; Derman, “Altınbezer, İsmail Hakkı”, **a.g.e.**, s.543.

³⁵ M. Uğur Derman, **Medresetü'l-Hattâtın Yüz Yaşında**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015, s.100.

Bu yıllarda Dîvân-ı Hümayûn kalemi mümeyyizi olarak görev ifa eden hattat Sami Efendi ile münasebetleri onun ilmî ve irfanî manâda nasiplenmesine vesile olmuştur. İsmail Hakkı Bey hem hocası hem de çalışma arkadaşı olan Sami Efendi için;

*“..eğer Mustafa Râkım merhum hayatta olup da yazısını görmüş olsaydı, hem kendisini alkışlar, mükâfatlandırır ve ona dua ederdi.”*³⁶

demıştır.

Sami Efendi’nin yazı bilgisi ve kudretine örnek olarak Şehzade Camii’nin cadde tarafındaki kapısının üzerinde yazılmış ‘İnnessalâte..’ ayetini göstermiştir. Sami Efendi’nin bunu kalemle yazmadığını, sarı renkte yazan kalemle resmettiğini söyler. Yazınının genel hatlarını, kalemin yürüyüşündeki kıvrımları hafızasına o denli iyi yerleştirir ki, daha kağıda geçirmeden nereye ne konacağını bilir.³⁷ Hocasının senelerce yazı yazdığı el altlığını hatıra olarak aldığını, ara ara açıp baktığını hatıralarında dillendirmektedir.³⁸

Bâbîâlî’de Sami Efendi’den öğrendiği tuğra çekmeyi muhaberat belgelerinde kullanmıştır. Divan-ı Hümayûn kaleminde muhaberat yazışmalarının yanısıra fermanlar, menşurlar, beratlar yazılırdı. Bu da hattatın çalışma sahasını genişletmiştir. 1897 yılında Dîvân-ı Hümayûn kalemi birinci tuğrakeşi İzzet Efendi’nin vefatı üzerine ikinci tuğrakeş Emin Recai Efendi birinci tuğrakeşliğe geçirilmiştir. İkinci tuğrakeşliğe de kalemdeki görevi sırasında kabiliyeti ile dikkat çeken İsmail Hakkı Bey tayin olunmuştur. ‘Tuğrakeş’ unvanı bundan sonra ona lakap olmuştur.³⁹

12 Şubat 1891 tarihinde buradaki maaşı 30 kuruş idi. Aynı yılın Ağustos’unda ise maaşı 60 kuruşa yükseltilmiştir. 1892 yılı içinde aldığı zamlarla maaşı 190 kuruşa çıkmıştır. 1893 ile 1896 yılları arasında 600 kuruşa kadar yükselmiştir.⁴⁰

³⁶ Ünver, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.m.**, s.178.

³⁷ **A.e.**

³⁸ **A.e.**

³⁹ Toprak ve Dinç, **a.g.e.**, s. 88.

⁴⁰ Mert, **a.g.m.**, s.152.

1899 yılında bir başka terfi ile maaşı da 654 kuruş olur. Rütbesi, rütbe-i sâniye iken rütbe-i sâniyenin mütemayizine yükseltilir. 1904 yılına kadar maaşına zam yapılmaya devam edilir, 800 kuruş olan maaşın yanında iki terfi daha alır.⁴¹

1906 senesinde İsmail Hakkı Bey, IV. rütbeden Mecidî Nişanı'na lââyık görülür. Hicaz Demiryolu 1908 yılında tamamlandığında, Medine istasyonunun açılışına giden kabile arasında Hakkı Bey'de yer almıştır.⁴²

Resim 1.7. Hakkı Bey'e Verilen Nişanın Belgesi

Kaynak: Yusuf Çağlar Arşivi. **“Hattat Tuğrakeş İsmail Hakkı Efendi'ye dördüncü rütbeden ihsan buyurulan Mecidî Nişan-ı Zîşânının beyân-ı âlîsi.”* 1324/1908 ‘Kalem-i Nişan-ı Hümayûn’

1909 yılına kadar yine terfi ve maaş zamlarına nail olan Hakkı Bey, 1000 kuruş maaşla Dîvân-ı Hümayûn Mühimme Odası kalemi birinci sınıf halifeliğe lââyık görülmüş, daha sonra birinci tuğrakeşliğe terfi ettirilmiştir.⁴³

⁴¹ Mert, **a.g.m.**, s.152.

⁴² **A.e.**

⁴³ Mert, **a.g.m.**, s.152.

Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Odası kalemî, Sami Efendi zamanında hem bir devlet dairesi hem de bir eğitim kurumu gibi çalışmaktaydı. Devletin ihtiyaçlarına binaen yetenek vaad eden kişilere yazı öğretilir ve teşvik edilirdi. Bu geleneği İsmail Hakkı Bey de hocaları Sami Efendi ve Hacı Kamil Akdik gibi uygulamış, kalem çalışanı Suud Yavsi Ebûssuudoğlu (1882-1948)'na ve kayıtlara yansımamış bir çok kişiye tuğra çekmesini öğretmiştir.⁴⁴

Kalemdeki resmi vazifesinin yanında, 1900 yılında Topkapı Rüşdiyesi'ne resim, Üsküdar İdâdîsi'ne yazı hocası olmuştur. Sonraları vazifesi Galatasaray Sultanîsi'ne kaydırılmıştır. Burada 7 sene hat dersi vermiş, ardından burdan da istifa etmiştir. 1914 yılında İstanbul Dâru'l-Muallimîn'ine yazı hocası olarak tayin olmuş, on sene kadar da burada görev ifa etmiştir. İstanbul Sultanîsi, İstanbul ve Üsküdar Kız Sanat ve Nûmune İbtidâileri'nde ve tekraren Galatasaray Sultanîsi'nde de yazı ve resim hocalığı yapmıştır.⁴⁵

Emekli oluncaya dek Bâbiâlî'de 33 sene kalan İsmail Hakkı Bey, 1923 yılında millî hükümet kurulunca açıkta kalmıştır. Vazifesine denk bir göreve tayin olunmasını isteyen hattat, karşılık olarak; “*Sizin vazifenizin mukabili bizde yoktur. Emekliliğinizi isteyiniz.*” cevabını alması üzerine emekliliğini talep etmiştir. Millî hükümetin yaptığı Lozan Antlaşması akdinde, antlaşmanın reisicumhura ait olan resmi mühründe ve yazılış üslûbunda bilgilerine müracaat edilen Hakkı Bey, kırılgan olmasına rağmen verilen vazifelerin hepsini yapmış, senelerce devlet antlaşma metinlerini ve reisicumhur yazılarını yazmıştır. Bilâhare Hâriciye antlaşma yazıcılığında görev yapması istenen İsmail Hakkı Bey; “*Benim vazifemin mukabili sizde yoktur*” diyerek bu teklifi kabul etmemiştir. Emekliliği üstüne yaptığı müracaata verilen cevap şekline kırılmış, fakat buna rağmen gerek Darphâneden gerekse Hâriciye'den gelen tüm yazı isteklerini kırmadan yazmıştır.⁴⁶

⁴⁴ Muhittin Serin, “Suud Yavsi Ebûssuudoğlu”, **DİA**, C. XXXVII, Ankara, 2009, s.579.

⁴⁵ M. Uğur Derman, **Ömrümün Berketi:1**, Kubbealtı, İstanbul, 2011, s.98.; Mert, **a.g.m.**, s.152.

⁴⁶ Derman, **Ömrümün Berketi:1**, a.g.e., s.98.; Ünver, **a.g.e.**, s.179.

Resim 1.8. İsmail Hakkı Bey’in de Aralarında Olduğu İstanbul Dâru’l-Muallimîn Talim Heyeti

Kaynak: Yusuf Çağlar, Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul’un Meşhur Hattatları, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, s.198. *Hakkı Bey arka sırada soldan üçüncü kişidir.

1.3.2. MEDRESETÜ’L-HATTÂTÎN YILLARI

Osmanlı Devleti’nde hüsn-i hat, çocuklara en başta sıbyan mektebinde öğretilmeye başlanırdı. Tanzimat’tan sonra kurulan rüşdî ve idadî mekteplerinde de yine önem arz eden bir eğitim olarak mevcudiyetini sürdürmüştür. Bunlardan ziyade Osmanlı saraylarında, medreselerde ve devlet dairelerinde de yazı çeşitleri öğretilmekteydi. Fakat hüsn-i hattın asıl öğretimi yüzyıllar boyunca hocadan talebeye meşk yolu ile olmuştur. 20. yüzyılın şartları içerisinde bu gelenek eskisi gibi işleyemez hale gelmiş, hüsn-i hatla beraber diğer gelenekli kitap sanatlarının da eğitimi verilecek bir kurum ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁴⁷

Hattat Arif Hikmet Bey’in bu ihtiyaca binaen, Evkaf Nâzırı Şeyhülislam Hayri Efendi ile gerçekleştirdiği bir konuşma sonrasında, bir hat medresesi açılması fikri Nâzır tarafından benimsendi. Medreselerden ve bazı vakıf kuruluşlarından hat hocaları tahsis edilip bu medreseye aktarıldı. Medrese usûlünde işleyişi olmamasına rağmen

⁴⁷ M. Uğur Derman, “Medresetü’l-Hattâtîn’e Dair”, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu’na Armağan, Ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.511.; M. Uğur Derman, “Medresetü’l- Hattâtîn”, DİA, C. XXVIII, İstanbul, 2003, s.341.

adı Medresetü'l-Hattâtîn olarak belirlendi.⁴⁸ Kurumun müdürlüğüne Arif Hikmet Bey getirilmiş, yer olarak ise Ankara Caddesi'nde Valilik çaprazında kalan sıbyan mektebi seçilmişti.⁴⁹

Resim 1.9. Kamil Akdik'in Besmelesi ve Merasime Katılanlarca İmzalanan Medresetü'l-Hattâtîn Açılış Belgesi

Kaynak: M. Uğur Derman, Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015, s.18. *Belgenin en üstünde Kamil Akdik imzalı sülüs Besmele, altındaki boşlukta da merasime katılan 49 kişinin ve Evkaf Nâzırı Hayri Efendi'nin imzası vardır.

⁴⁸ M. Uğur Derman, Medresetü'l-Hattâtîn'in Açılışına Dair Mühim Bir Belge, *Antik ve Dekor Dergisi*, Sayı:100, İstanbul, 2007, s.229.; Gülbün Mesara, "A. Süheyl Ünver'in Medresetü'l-Hattâtîn Yılları ve Ötesi", *Antik ve Dekor Dergisi*, Sayı:17, İstanbul, 1992, s.60.

⁴⁹ İnal, a.g.e., s.4-5.

Hakkı Bey 1916 senesinin başlarında Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'nın kabir taşı yazılarını hazırlamakla meşguldür. Necmeddin (Okuy) Efendi (1883-1976)'ye de bunları iğneleyip yerlerine çizme görevi verilir. Hakkı Bey ile başlarda, merhabadan başka ahbablıkları yok iken, gece gündüz birlikte çalışmaya başlarlar ve uzun yıllar sürecektir bir dostluk bu şekilde doğar. Kabir yazısı işi bittikten sonra Kâbe-i Muazzama'nın örtülerini yazması için İsmail Hakkı Bey'e müracaat edilir. İş severek kabul eder ve yazıları yine Necmeddin Efendi'nin resmetmesini ister. Bu iş için çok sayıda kız çocuğu ayarlanır ve yazıları divâl (sırma işi) olarak işlerler. Hakkı Bey, oldukça büyük olan bu örtünün yazılarını tek başına yetiştiremediğinden Hacı Kamil Efendi ve Ömer Vasfi Efendi de yardım ederler.⁵¹

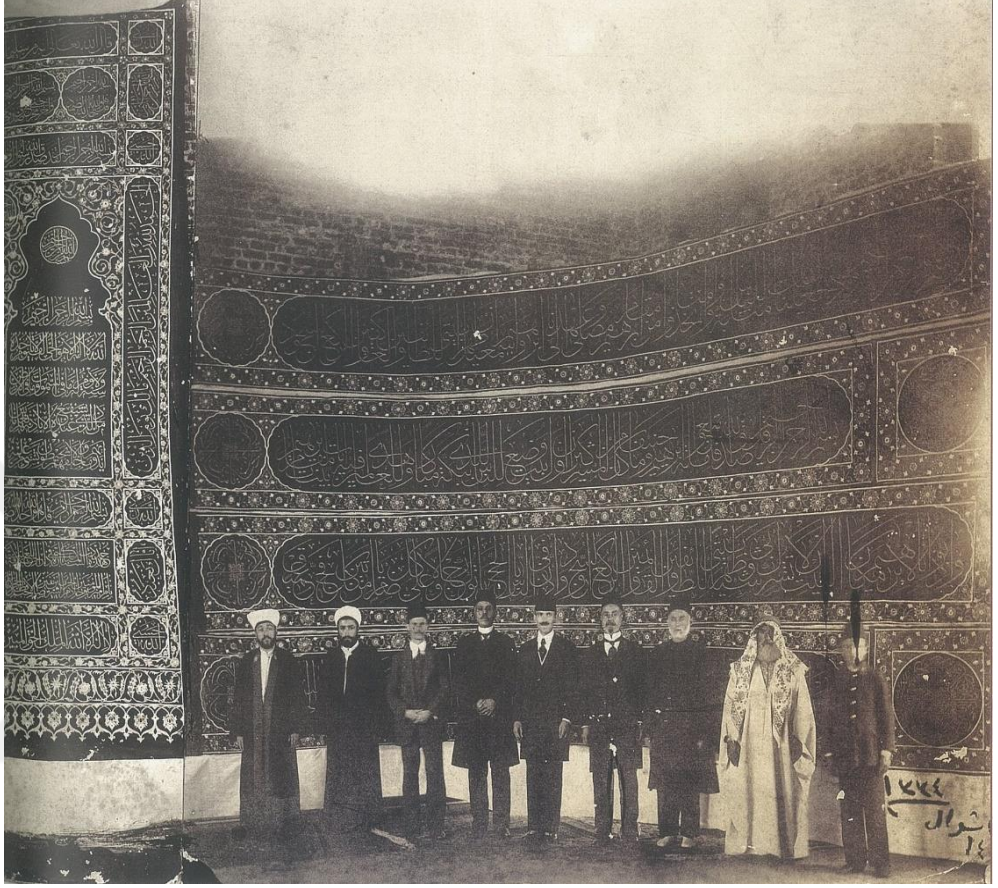
Kâbe örtüsü işi sona erdiğinde örtüyü mektebin duvarına asıp önünde fotoğraf çektirir ve bu tarihi anı kaydederler. Bu hizmet için Hakkı Bey ve Kamil Efendi, Sultan Reşad'ın talimatıyla, 2 Ekim 1916'da Mabeyn-i Hümayûn tarafından liyâkat madalyası, Ömer ve Necmeddin Efendiler ise birer altın saat ile ödüllendirilirler. 14 Ekim'de Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'ne, Sadrâzam Said Halim Paşa imzasıyla gönderilen irade yazısı ile karar kesinleşir ve ödüller Evkâf Nezareti'nden gelen görevlinin eliyle teslim edilir. Örtüler Hicaz'a gönderilmek üzere yola çıkar ve fakat o sıralarda patlak veren savaş dolayısıyla Şam'da kalır. Kâbe'ye asılamayan örtülerin akıbeti meçhûldür.⁵² İsmail Hakkı Bey, Kâbe'ye yazdığı yazı için büyük bir vicdani haz duyduğunu söylemektedir.⁵³

⁵¹ Mert, **a.g.e.**, s. 154; M. Uğur Derman, **Medresetü'l-Hattâfîn Yüz Yaşında**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015, s.124-125.

⁵² Derman, **Medresetü'l-Hattâfîn Yüz Yaşında**, **a.g.e.**, s.124.

⁵³ Toprak ve Dinç, **a.g.e.**, s. 91.

Resim 1.11. Osmanlı Devleti Tarafından Hicaz Bölgesine Gönderilen Son Kâbe Örtüsü ve Kuşak Yazıları

Kaynak: Murat Kargılı Arşivi. *Soldan ikinci sırada Necmeddin Efendi, dördüncü sırada Hakkı Bey gözükmektedir. 14 Şevval 1334/14 Ağustos 1916.

Medresetü'l-Hattâtîn'den mezun olmayı hakeden öğrencilere verilen icazetnameler, çevresinde matbû bir süslemenin bulunduğu, ortadaki yazı boşluğuna hangi daldan ya da yazı çeşidinden mezun olunduğunu belirten ve çoğunlukla İsmail Hakkı Bey tarafından dîvânî hattı ile kaleme alınan, ilgili hoca ve yöneticilerin mühürlerinin vurulduğu belgelerdi.⁵⁴

İsmail Hakkı Bey'in yetiştirdiği talebeler arasında en meşhur olanları; Halim Özyazıcı, Macid Ayrıl ve Hamid Aytaç'tır. Fakat Hamid Aytaç'ın Hakkı Bey ile olan talebelik münasebeti klasik meşk yolu ile olmamıştır.⁵⁵ Başta muallim olmak amacıyla

⁵⁴ Derman, "Medresetü'l-Hattâtîn'e Dair", a.g.e., s.527.

⁵⁵ Derman, Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında, a.g.e., s.101.

mektebe giden fakat Arif Hikmet Bey'in bu büyük üstâdı talebe olarak kaydetmesine, *“Demek daha öğreneceklerim varmış?”* deyip ses çıkarmayarak büyük bir tevâzu örneği sergileyen Necmeddin Efendi'ye de celf sülüsü ve tuğra çekmeyi ders olarak bir süre vermiştir.⁵⁶

Resim 1.12. Mustafa Halim Özyazıcı'nın Nikah Töreninde Elindeki Bastonuyla Hakkı Bey

Kaynak: Gülbün Mesara Arşivi

⁵⁶ A.e., s.123.

Resim 1. 13. İcra Edilen İkinci İcâzet Töreni, 29 Ekim 1923

Kaynak: Gülbün Mesara Arşivi. *Fotoğrafta İsmail Hakkı Bey oturan kişiler arasında ortada ellerini birbirine kavuşturmuş olarak gözükmetedir.

1.3.3. ŞARK TEZYİNÎ SANATLAR MEKTEBİ

3 Mart 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'na göre, Medresetü'l-Hattâtîn'in gerçek manada bir medrese olmamasına rağmen, eski usûl olduğu gerekçesiyle kapatılması kararlaştırılmıştır. İsmail Hakkı Bey ve diğer hocalar parasız olarak bu mektebi yaşatmaya devam etmişlerdir. Müzeler müdürü Halil Edhem (Eldem) Bey (1861-1938), buranın tekrar açılması için çalışmalarını sürdürmüş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleşen müzakerelerin ardından, sekiz ay sonra 'Hattat Mektebi' adı ile bunu gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren Müzelere Müdürlüğü'ne bağlanan kurum, ilk defa hanım öğrenci kabulünü de Hattat Mektebi Tâlimatnâmesi ile yapmıştır.⁵⁷

⁵⁷ Derman, "Medresetü'l-Hattâtîn'e Dair", **a.g.e.**, s.513-514.; M. Uğur Derman, "Medresetü'l- Hattatin", **DİA**, C. XXVIII, İstanbul, 2003, s.342.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen müzakerelerde Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey (1886-1967), isim olarak Hattat Mektebi konulmasında mutabık olduğunu, fakat mektebin Sanayi-i Nefise Mektebi'ne bağlanmasına karşı olduğunu belirtir. Çünkü orada heykel, resim gibi batı sanatları öğretilir. Hattat Mektebi'nde ise geleneksel sanatlarımız öğretilmektedir ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin başında bulunan kişilerin bu sanatlarla alakaları yoktur.⁵⁸

Resim 1.14. İsmail Hakkı Bey'in 'Hattat Mektebi' İçin Yaptığı Mühür Çalışması

Kaynak: Hüseyin Gündüz Koleksiyonu

Sosyal ve siyasal hayatta yaşanan hızlı değişim beraberinde bir takım olumsuzlukları da getirmiştir. 28 Mayıs 1927'de yürürlüğe konulan 1057 sayılı “*Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilcümle Mebânî-i Resmîyye ve Milliyye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun*”, pek çok kıymetli eserin tahrip edilip yok olmasına yol açmıştır. Osmanlı saltanatını ifade eden tuğra ve armalar ile sultanları övgüyle anan kitabelerin ya müzeye kaldırılması yahut uygun bir biçimde üstlerinin örtülmesi kararlaştırılmıştı. Fakat özellikle İstanbul'da, inkılap yanlısı gözükmek için yapılan aşırı uygulamalar, çok sayıda tarihî yapının kitabe ve

⁵⁸ Derman, “Medresetü'l-Hattâtin'e Dair”, **a.g.e.**, s.535. (Nitekim Hamdullah Suphi Bey endişelerinde haklı çıkar ve 1936'da mektebin Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne ‘Türk Tezyinî Sanatlar Şubesi’ adıyla bağlanmasından sonra bu şube, bir takım ‘yenilikçi’ hoca ve idareci tarafından ‘çağdışı’ olarak görülecek ve kapatılmak istenecektir.)

tuğralarının kazınmasına, yazma eser ve değerli hat eserlerinin yok olmasına neden olmuştur.⁵⁹

Elli dört yaşına kadar sakal bırakmayan İsmail Hakkı Bey, işlerinin yoğunluğundan bazen birkaç gün traş olmayı unuturdu. 1927 senesinde, yine bu şekilde unuttuğu ve sakallı halde gezdiği bir gün, Üsküdar Mevlevîhanesi Şeyhi Ahmed Remzi Dede (1872-1945) kendisini görür ve Hakkı Bey'in sakal bıraktığı düşüncesiyle o güne tarih düşürür. Bu olaydan haberdar olan İsmail Hakkı Bey de sakal bırakmaya niyetlenir. Fakat Ahmed Remzi Dede, bunun tek başına alabileceği bir karar olmadığını ve her ne kadar güzel bir iş olsa da, bu konuda hanımına danışması gerektiğini söyler. Hakkı Bey buna istinâden eşi Sermelek Hanım'a danışır ve eşinden anlayışlı biçimde; “..*tabii, siz nasıl münâsip buyurursanız.*” karşılığını alır.⁶⁰ Erkek ile kadın ilişkilerinde örnek alınacak incelikte bir olaydır bu yaşanan. Eşinden de aldığı onay üzerine sakallarını berberde düzelttirir ve duasını yaptırıp uzatmaya başlar. Bu tarihten sonra sakalı, onun en bilinen alamet-i farikalarından biri haline gelir.⁶¹

Bir gün İsmail Hakkı Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun son Şeyhülislam'ı Medeni Mehmed Nuri Efendi (1859-1927) Üsküdar İhsaniye'deki evinde, hasta yatağında son günlerini yaşıyorken onu ziyarete gider. Hakkı Bey sakallarını yeni uzatmıştır ve kimse onun bu yeni haline alışık değildir. Mehmed Nuri Efendi'nin odasına girdiği vakit hasta adamcağız korkar. Hakkı Bey'i ilk kez sakallı gören Mehmed Nuri Efendi, şakayla karışık; “*bir an azrail geldi sandım*” demiştir.⁶²

1 Kasım 1928'de yapılan harf inkılâbı dolayısıyla ders yılı bitiş tarihi olan 31 Mayıs 1929'da yeniden kapatılan kurum, hüsn-i hat ders listesinden çıkartılmak suretiyle, yine Halil Edhem Bey'in gayretleriyle Eylül 1929'da ‘Şark Tezyinî Sanatlar Mektebi’ adıyla tekrar açılmıştır.⁶³ Tezhip, cild, ebrû, âharcılık sanatları öğretilmeye başlanan mektepte, sonraları hat dersi, eski yazıyı süs mahiyetinde öğretilmek üzere

⁵⁹ Muhittin Serin, “Türkiye (Sanat)”, **DİA**, C.XLI, Ankara, 2012, s.579.

⁶⁰ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan “İsmail Hakkı Bey” konulu görüşme: 09.10.2015.

⁶¹ M. Uğur Derman, **Tuğrakes İsmail Hakkı Altunbezer**, Hayat Tarih Mecmuası C.II S.6, İstanbul, 1971, s.48.

⁶² Hattat Hüseyin Öksüz ile yapılan “İsmail Hakkı Bey” konulu görüşme: 25.07.2015.

⁶³ Zeliha Ulusal, “Hat Sanatı ve Medresetül Hattatin”, KTÜ, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2008, s.100.

sokulmuş olsa da İsmail Hakkı Bey, bundan sonra eski yazı dersleri vermemiş, tezhip derslerini verme görevini üstüne almıştır. Vaktiyle yazı ile olduğu kadar tezhiple de meşgul olmuş olan Hakkı Bey, bu mecrada da bir usûl koymak istemiştir.⁶⁴ “*Evlâdım bir devir geldi ki kimse yüzümüze bakmadı*” diyen Hakkı Bey, yine de harf inkılâbından sonra yaşanan dönemi metanetle karşılamayı bilmiştir.⁶⁵

Latin harflerine geçilmesinden sonra, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için de resmi işlerde bulunan hattat, Lozan Antlaşması’nı kaleme almış, devletlerarası yazışmalar, madeni paralar, zînet altınları ve posta pullarına da Arap ve Latin alfabeleriyle yazılar yazmıştır. Hakkaklık konusunda eğitim almış olan Hakkı Bey, kendi işini kendi görüp Latin harflerinden levhalar hazırlamak amacıyla, dayısı Said Efendi’den de torna ve tesviye dersleri almıştır.⁶⁶

Şişli’de bulunan Atatürk Müzesi’nde, Atatürk’ün 1927’de İstanbul’u ziyareti dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı’nda yaptığı konuşmanın tam metni, rık’a hattı ile yazılmış ve İsmail Hakkı Bey tarafından pirinçten kesilip mermer zemin üzerine hakkedilmiştir. Harf inkılabından sonra Atatürk’ün gençliğe hitabesinin Latin harfleriyle de yazılması kararlaştırılmıştır. Bunun için evinde torna tezgahı kuran Hakkı Bey bu siparişi de mermer üzerine hakkeder.⁶⁷

1929 yılında yapılan harf inkılâbı dolayısıyla hüsn-i hat sanatının artık derslerden kaldırılmış olması, bu sanatın alâkadarlarını ve muallimlerini son derece üzmüş ve yaralamıştır. Necmeddin Okyay o yıllardaki tedirgin vaziyeti;

“*Hattatız demeye korktuğumuz yıllar*”⁶⁸

diyerek açıklamıştır.

⁶⁴ Derman, **Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer**, a.g.e., s.48.

⁶⁵ Silivrili, “Turakeş İsmail Hakkı Altunbezer”, a.g.e., s.21.

⁶⁶ Muhittin Serin, “İsmail Hakkı Altunbezer”, **Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi**, Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2012, s.58.

⁶⁷ Pınar Doğu, “İsmail Hakkı Altunbezer/Son Osmanlı Tuğrakeşi”, *Sedir Dergisi*, Sayı:4, İstanbul, 1998.

⁶⁸ Derman, “Medresetü'l-Hattâtîn’e Dair”, a.g.e., s.544.

Resim 1.15. İsmail Hakkı Bey, Kamil Efendi ve Necmeddin Efendi Talebeleriyle

Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Arşivi nr.71.

Bu yeni dönemde hat hocalarından biri olan ve aynı zamanda reisü'l-hattâtın olan Kamil Akdik müdürlüğe kaydırılırken, Hulûsi Efendi (Yazgan), Yeniköylü Nuri ve Ferid Beylerin görevlerine de son verilmiştir. Necmeddin Okyay'ın tuttuğu, 1935 yılına ait maaş defterinde ise müdür muavini olarak İsmail Hakkı Bey gözükmektedir. Muallimlikten 30, muavinlikten ise 35, toplamda 65 lira maaşı kaydedilmiştir.⁶⁹

⁶⁹ Derman, *Medresetü'l-Hattâtın Yüz Yaşında*, a.g.e., s.63.

Resim 1.16. İstanbul'un Son Dönem Meşhur Hattatları Bir Arada,
10 Haziran 1932

Kaynak: Gülbün Mesara Arşivi

Ekim 1933'te Ankara Sergi Salonu'nda düzenlenen, Şark Tezyînî Sanatlar Mektebi hocalarının eserleriyle katıldığı sergiye Mustafa Kemal de iştirak etmiş ve eserlerden etkilenmiştir. Sanatçıları tebrik edip, yerlerine adam yetiştirmeleri tavsiyesinde bulunmuştur.⁷⁰

1934 yılında ilk kez milletlerarası düzenlenen İzmir Fuarı için, Şark Tezyînî Sanatlar Mektebi'ne sanat eserleriyle katılmalarını isteyen bir davet gelir. 20 Ağustos ile 20 Eylül arasında düzenlenen fuara, mektep tarafından İsmail Hakkı Bey ve Necmeddin Efendi gönderilir. Bir ay boyunca kendilerine ayrılan yerde eserlerini sergilerler. Fakat her iki büyük sanatkâr da dönemin şartları dolayısıyla hat eserlerini sergileyemez, 'eski yazı' haricindeki marifetlerini ortaya koyarlar. Fuar kapandıktan sonra da Ödemiş'te bulunan tarihi Birgi şehrini gezerler ve ardından İstanbul'a dönerler.⁷¹

⁷⁰ Serin, "Türkiye (Sanat)", a.g.e., s.579.

⁷¹ Derman, *Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında*, a.g.e., s.102-103.

Resim 1.17. İzmir’deki Fuardan Bir Kare

Kaynak: M. Uğur Derman, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Hayat Tarih Mecmuası, C.II Sayı:6, İstanbul, 1971, s.42.

21 Haziran 1934’te çıkan soyadı kanunu, insanlarda bir telaş başlatır ve herkes kendine ve ailesine uygun bir soyadı bulma derdine düşer. Kanunun çıktığı sıralarda ilim adamları ve sanatkârların da olduğu bir topluluk bayram ziyareti sebebiyle İsmail Hakkı Bey’lerde toplanır. Bu buluşma esnasında Hakkı Bey, Ahmed Remzi Dede’den kendisine soyadı bulması konusunda ricada bulunur. Bunun üstüne arkadaşı Necmeddin Efendi: “*Hocam, sen ne soyadı arıyorsun? Sana Altunbezer’lik yaraşır.*” der ve bu fikir ortamda bulunan herkesin de hoşuna gider. Böylelikle hattat İsmail Hakkı Bey, aynı zamanda müzehhip oluşu ve o sıralarda tezhip dersleri vermesine nispetle, müzehhibin Türkçe karşılığı olan Altunbezer soyadını alır.⁷²

⁷² Derman, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, a.g.e., s.49.

Resim 1.18. Necmeddin Efendi ve Hakkı Bey Öğrencileriyle Birlikte

Kaynak: Gülbün Mesara Arşivi

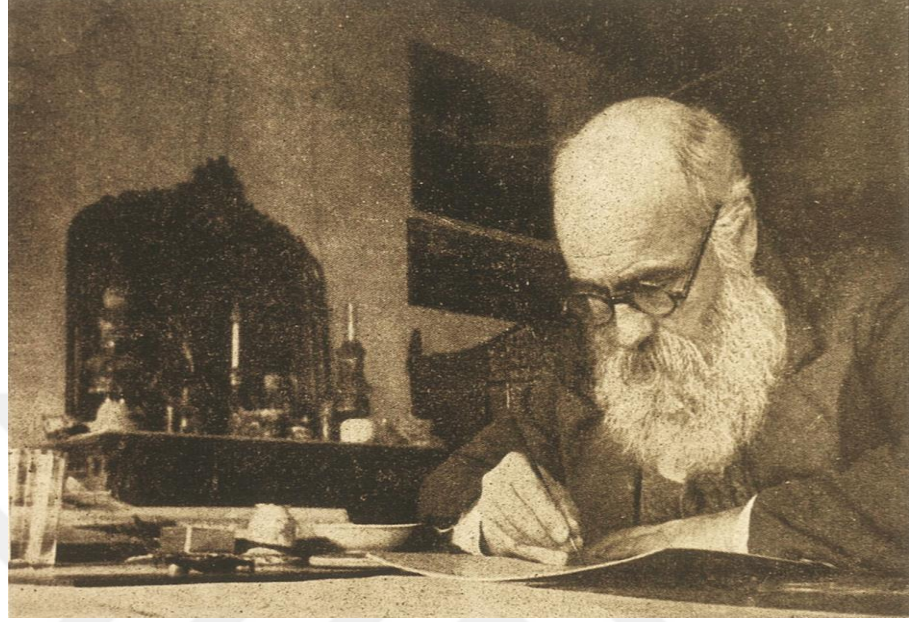
Şark Tezyînî Sanatlar Mektebi adıyla aynı yerde eğitim vermeyi sürdüren kuruluş, 1936 yılında Fındıklı'daki Devlet Güzel Sanatlar Akademisi bünyesine dahil edilmiştir. Değişim neticesinde 'Türk Tezyînî Sanatlar Şubesi' adı verilmiş fakat Şark Tezyînî Sanatlar Mektebi adı da hemen terk edilmemiştir. İsmail Hakkı Altunbezer bu mektepte de tezhip muallimi olarak görev almıştır. Yine bu yıl hüsn-i hattın, eski yazılarla yazılmış sanat eserlerinin tamiri adına diğer sanatların yanında ders olarak verilmesine karar verilmiş, hocalığına da Kamil Akdik getirilmiştir.⁷³

İsmail Hakkı Altunbezer, 1945 Mart'ına kadar Akademi'de tezhip dersleri vermeye devam etmiş ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bütün ömrü boyunca hesabını kendinin dahi bilmediği sayıda ufak ve büyük kıtada yazılar yazmıştır.⁷⁴

⁷³ Serin, "Türkiye (Sanat)", **a.g.e.**, s.579.; Derman, "Medresetü'l- Hattatin", **DİA, a.g.e.**, s.342.

⁷⁴ A.Süheyl Ünver, "İsmail Hakkı Altunbezer", **Arkitekt Dergisi**, Sayı:7-8, İstanbul, 1946, s.180.

Resim 1.19. Hakkı Bey'in 1937 Yılında Yedigün Dergisinde Yayınlanmış Bir Fotoğrafı

Kaynak: Kandemir, “Büyük Bir Sanatkâr: Turakeş İsmail Hakkı”, Yedigün, Sayı:221, 1937, s.14.

Resim 1.20. Güzel Sanatlar Akademisi'nin Türk Tezyînî Sanatlar Şubesi Öğretmenleri ve Mezunları, 26 Haziran 1945

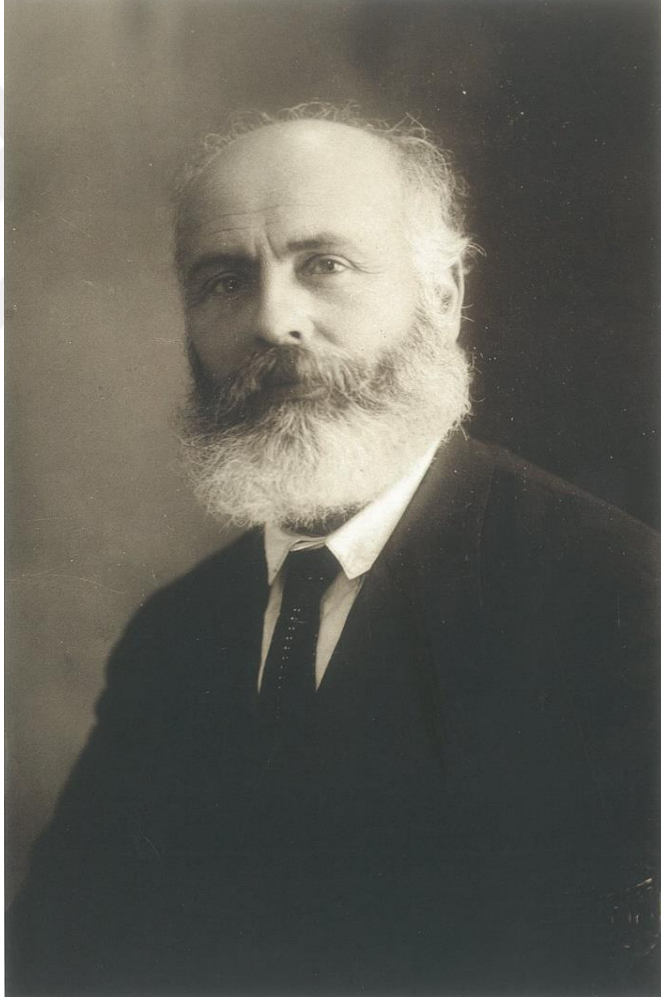
Kaynak: Yusuf Çağlar, Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul'un Meşhur Hattatları, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, s.202. *Fotoğrafın ortasında Hakkı Bey ve yanında Necmeddin Efendi, arka sırada soldan sağa; Muhsin Demironat, Feyzullah Dayıgil, Emin Barın, en sağda Necmeddin Efendi'nin oğlu Sacit Okyay ve sağ altta Kerim Silivrilili gözükmektedir.

İsmail Hakkı Bey, talebesi Süheyl Ünver ile gerçekleştirdiği bir konuşmasında;

*“Oğlum, bütün ömrüm yazı yazmakla ve 52 sene muhtelif mekteplerde yazı öğretmekle geçti. Görmediğim insan ve bir şey kalmadı. Rahmetli babam: ‘Yazının ilmini ve usûlünü ve yazmasını öğrendim ama ne yapalım ki yaşlandım’ derdi. Bu sözü bütün ömrümde düşündüm. Şimdi ben de öyle diyorum.”*⁷⁵

demıştır.

Resim 1.21. Hakkı Bey’in Vesikalık Bir Fotoğrafı

Kaynak: Muhittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat Nr.68, İstanbul, 2008, s.220.

⁷⁵ Ünver, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.178.

Vücudu iri yarı ve oldukça kuvvetli olan hattat, yazı yazarken elinin titrememesi için sağ eliyle bir şeyler taşımamaya dikkat ederdi. Bu davranış hattatlar arasında yaygın bir kanaatti.⁷⁶ Hattat Kamil Efendi'nin, elinin titrememesi ve yazının bozulmaması için ömründe on kilodan fazla ağırlık taşımadığı söylenir.⁷⁷ Bir gün İsmail Hakkı Bey'in Karaköy vapur iskelesine doğru iki elinde iki büyük paket ile yürüdüğünü gören ressam Malik Aksel (1901-1987), hattatın yanına yaklaşır ve paketlerden birini taşımayı teklif eder. Hakkı Bey tereddüt etmeden 'Al' der. Bunun üzerine iskele yerine Karaköy Muhallebicesine doğru yürümeye başlarlar. İçeri girer ve çırağa bir limonata bir de muhallebi sipariş eder, ardından şunları söyler:

“Allah insanı karısına, evladına, talebesine muhtaç etmesin. Benim eşyayı taşıyorsun, onun hakkını ödüyorum, ye.”

Talebesinin:

“Üstadım, asıl biz sizin hocalık hakkınızı ödeyemeyiz. Senelerdir sizden feyz aldık, bunu nasıl unuturuz?

demesi üzerine,

“O başka, onun karşılığını Maarif Vekaleti bana verdi.”

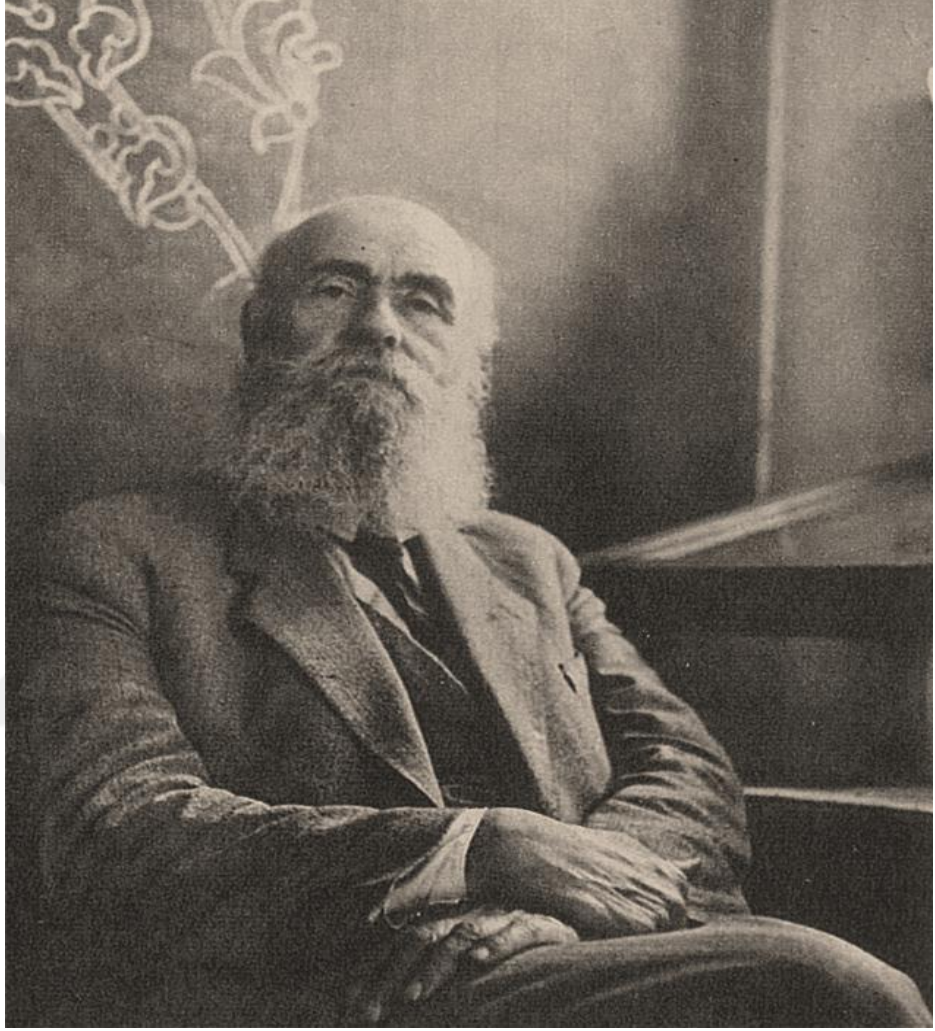
cevabını verir.⁷⁸

⁷⁶ M. Şinasi Acar, **Ünlü Hattatların Mezarları: Gelimli Gidimli Dünya**, Gözde Yayınevi, İstanbul, 2004, s.102.

⁷⁷ Şevket Rado, **Türk Hattatları**, Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1982, s.248.

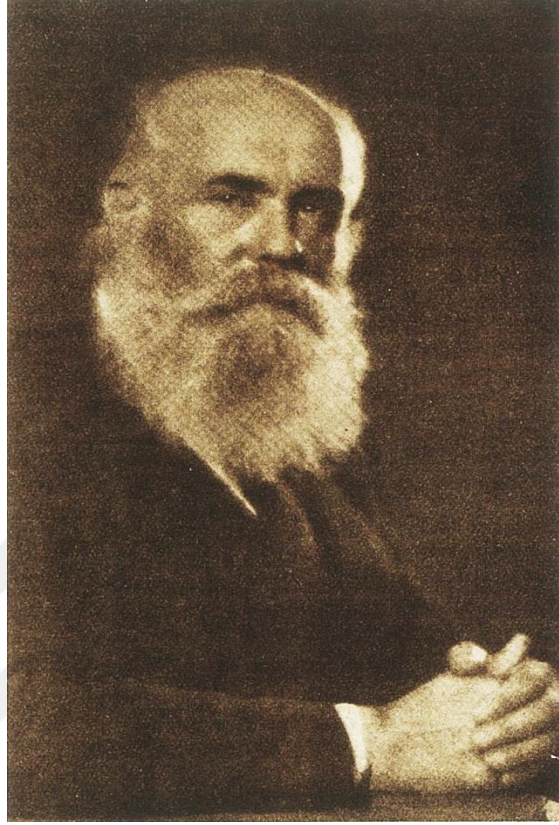
⁷⁸ A.e.

Resim 1.22. Hakkı Bey'in Akademi'de Tezhib Dersi Verdiği Tahtanın Önünde Bir Fotoğrafi

Kaynak: Kerim Silivri, “Turakeş İsmail Hakkı Altınbezer”, San’at Dünyası Dergisi, Sayı:199, İstanbul, 1964, s.33.

Resim 1.23. Son Hattatlar Kitabında Yayınlanan Bir Fotoğrafi

Kaynak: İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Hattatlar, 2.Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.78.

1946 yılında İsmail Hakkı Bey'e kanser teşhisi konulur. Midesinde ortaya çıkan kanserden ötürü yatağa düşer ve son günlerini evinde, ailesi ve ziyarete gelen sevdikleriyle geçirir. İsmail Hakkı Bey 19 Temmuz 1946 (20 Şâban 1365) Cuma günü saat 18.25'te bu dünyadan göçmüştür. Ertesi günün ikindi vakti İhsaniye'deki evinin yakınında bulunan Üsküdar Selimiye Camii'nde kılınan namazın ardından Karacaahmet Mezarlığı'na, babasının yanına defnedilmiştir. Onun bu dünyadan göçmesine sebep olan hastalığa rağmen, eşi ve kızlarının ihtimamıyla güzel şartlarda, bakımlı bir şekilde son günlerini geçirmiş, mutlu yaşamış ve mutlu ölmüştür.⁷⁹

⁷⁹ Ünver, "İsmail Hakkı Altınbezer", **a.g.e.**, s.178.; Derman, **Tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer**, **a.g.e.**, s.50.

İsmail Hakkı Bey'in son yaptığı işlerden birinin, bir mezar kitâbesine celî sülüsle yazdığı 'Hûve'l-Bâkî' oluşu dolayısıyla, Necmeddin Efendi şu şekilde tarih düşürmüştür;

“Son nefesdê yazdı hattat bir ‘Hûve’l-Bâkî’ celî”

1365 H.”⁸⁰

Resim 1.24. Necmeddin Okyay'ın, 1958 yılında İsmail Hakkı Bey ve Babası İçin Yazdığı, Karacaahmet Mezarlığında Bulunan Ortak Mezar Taşı Kitâbesi

Kaynak: Kişisel Arşiv

⁸⁰ Derman, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, a.g.e., s.49.

Kendi ve babasının mezar kitâbesini vasiyeti üzerine, kıymetli dostu Necmeddin Efendi celî ta'lik ile yazmış, talebeleri ve sevdikleri tarafından yaptırılıp 1957 yılında yerine konmuştur.⁸¹

Babası ile ortak olan mezar kitâbesinde şöyle yazmaktadır:

“Hûve'l-Bâkî

Hâzâ kabrû'l-merhûm hattat Mehmed İlmî

ve ibnihû hattat İsmail Hakkı

el-ma'rûf bi-tuğrakeş-i

kalem-i dîvân-ı hümayûn, gufîra lehumâ

bi-hürmeti'l-fâtiha

Târih-i vefât-ı İlmî Efendi, sene 1342, 9 Cumâdelâhira

Târih-i vefât-ı Hakkı Bey, sene 1365, 20 Şâban

*Nemekahu Necmeddîn”*⁸²

1.4. ŞAHSİYETİ

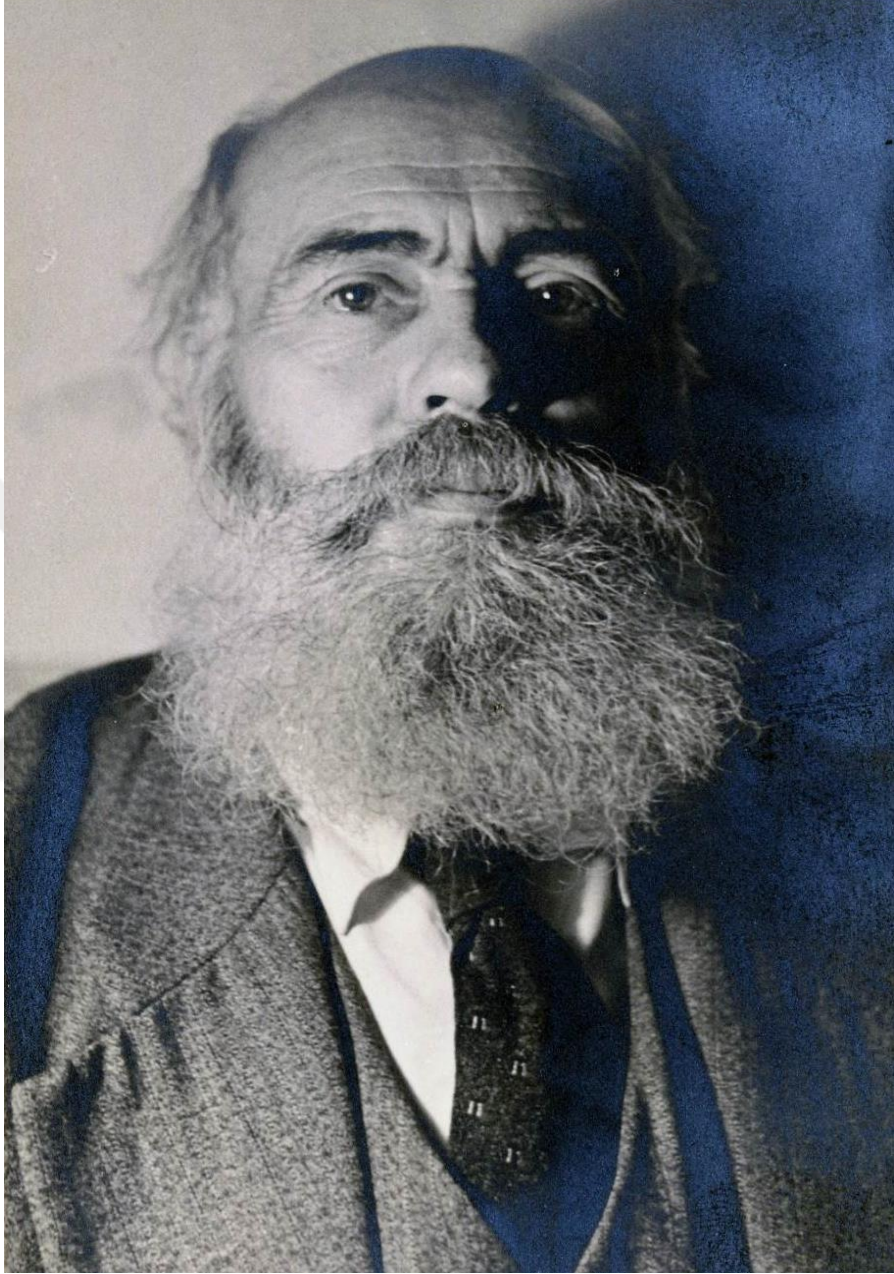
İsmail Hakkı Bey, Babiâli'de göreve başladığında henüz yaşı 19 idi. Babiâli hayatı sanatkarın hüviyeti üzerinde büyük tesir bırakmıştır. İsteddiği kadar tanıdığı olsun, resmî bir mevkî işgal eden birinin yanına gireceği sırada, kırk senelik hoca değil, sanki mahcup ve telaşlı bir kimsedir. Herkesle konuşurken gayet mütebessim ve naziktir. Herhangi bir ricada bulunmadan evvel muhatabının halini tetkik eder, vaziyet müsait olduğu takdirde kısa bir mukaddimeden sonra maksadını açıklardı. Muhatabının görüşlerine iştirak etmese dahi bunu hemen beyan etmez, yumuşak bir ifade ile düşüncesini izaha çabalandı.⁸³

⁸¹ Mert, **a.g.e.**, s.150.; Derman, “Mehmed İlmî Efendi”, **DİA**, **a.g.e.**, s.491.

⁸² Acar, **a.g.e.**, s.102.

⁸³ Toprak ve Dinç, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.90.

Resim 1.25. İsmail Hakkı Altunbezer'in Bir Diğer Fotoğrafi

Kaynak: Altunbezer Aile koleksiyonu

1916 senesinde İsmail Hakkı Bey, Rüstem Paşa Camii'nin avlusundan, son cemaat yerini resmederken, caminin altında bulunan yol üzerinde sonu ölümle biten bir kavga yaşanır. Bundan son derece müteessir olan Hakkı bey zar zor eve gelir ve üç gün boyunca ateşler içinde yatar. Bir insanın yaşadığı acıdan bu derece etkilenmek,

muzdarip olmak ve kendine pay çıkarmak, günümüzde karşılaşamayacağımız ve anlayamayacağımız bir diğergâmlıktır.⁸⁴

İsmail Hakkı Bey'in bir diğer sevdası da gül yetiştirmektir ve devrinin hatırı sayılır gül yetiştiricilerinden biri olur. İsmail Hakkı Bey'in bu işte ilerlediği seviye herhangi bir kayıt ile tespit edilememektedir, fakat Çiçekçi'deki konaklarının arka bahçesinde hanımıyla birlikte çok güzel güller yetiştirmiştir ve bu güllerden sarı olan bir cinsinin adını, kızının da adı olan Muallâ olarak koymuştur.⁸⁵

Necmeddin Okyay'a seslenirken 'hâfız' diyen Hakkı Bey, '*Hâfız bensiz, ben hâfızsız on para etmeyiz demiştir*' ki bu ömrü boyunca kardeş olarak gördüğü ve her daim yakın olduğu Necmeddin Efendi'ye verdiği değeri gösterir niteliktedir.⁸⁶ İsmail Hakkı Bey'in ebrû alanında bir eğitimi ya da verdiği bir eseri yoktur. Lakin arkadaşı Necmeddin Efendi ile buluşmalarında, yalnızca keyif için ebrû yapmıştır.⁸⁷ İki arkadaş toplumsal hayatta yaşanan dönüşüme karşı, ortak ilgi alanlarıyla, hayata beraber tutunmaya çalışmışlardır.

İhsaniye'de, Çiçekçi Kahvehanesi'nin yakınında bulunan konaklarında, öğrencileri, arkadaşları ve meslektaşlarını çok sefer ağırlayan hattat, burada kıymetli sanat sohbetleri yapılmasına vesile olmuş, bu sohbetler hafızalarda güzel anılar bırakmıştır. Eve misafir gelen konuklar, önce girişte bulunan selamlık odasına kabul edilirdi. Gelenler arasında; Ressam Hoca Ali Rıza Bey, Şair Talat Bey, Necmeddin Okyay, Kamil Akdik, Salvatore Valeri, öğrencilerinden Süheyl Ünver, Kerim Silivrili, Muhsin Demironat, Rikkat Kunt, Macid Ayral gibi kimseler yer alır.⁸⁸ Hakkı Bey bu sohbetlerde sanata ve sanatkârlara ait eski hatıraları nakleder, öğrencilerine yazı, resim, tezhib konusunda bildiklerini anlatmakta cömert davranır, bilgisini esirgemezdi.⁸⁹

⁸⁴ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 09.10.2015.

⁸⁵ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 09.10.2015.

⁸⁶ Silivrili, **Ölümünün 50.Yıldönümünde Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, a.g.e.**

⁸⁷ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 09.10.2015.

⁸⁸ Turgut, **a.g.e.**, s.619.

⁸⁹ A. Süheyl Ünver, **Hattat ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer**, 50 San'at Sever Serisi, Kemal Matbaası, İstanbul, 1955, s.1.

Resim 1.26. İsmail Hakkı Bey ve Necmeddin Okyay, Talebeleriyle Birlikte

Kaynak: Gülbün Mesara Arşivi

Misafir ettiği talebelerine ayrı bir ehemmiyet verir Hakkı Bey. Öyle ki kötü hava şartlarında talebelerini geceyi geçirmeleri için kendi çalışma odasında ağırlar. Bu gecelerde yazılar yazılır, resim ve çizim yapılır, hikayeler anlatılır. Hakkı Bey ile uzun yıllar birlikte olan öğrencisi rahmetli Kerim Silivrili, bu anlara tanık olanlardandır ve şöyle anlatır:

“Ben İsmail Hakkı Bey’in atölyesine öğrenciliğimin ikinci ya da üçüncü yılında girdim. Akademi’de öğrenci olanlar, hocaya çalışmalarında yardımcı olarak, evine davet edilirdi. Bu davetlerde konu yazı levhalarıydı. Yazılar koyu renge boyanmış çinko üzerine altın varak yapıştırılarak hazırlanır; iğnelemeye başlamadan önce, yazılmış olan kalıp iğnelenir, sonra tebeşir tozu yardımıyla çinkonun üzerine geçirilir, lika (miksiyon)⁹⁰ sürülür. İşte bu sıralarda biz çağrılır, gider hocaya yardımcı olurduk. Gittiğimiz vakit de hocanın sofrasına

⁹⁰ M. Uğur Derman, “Hat”, **DİA**, C. XVI, İstanbul, 1997, s.433.

kalırdık. Hoca çok mükrim bir adamdı. Ve mutlaka yemeklerde kuzu kapama bulunurdu.”⁹¹

Yaşının 70’lerde olduğu sıralarda, elini gözlüğe uzatırken;

“Tüh namerde muhtaç olduk”

diyecek kadar da latîfeci ve hayata iyimser bakan bir insandır.⁹²

Sabahları dörtte kalkmayı âdet edinmişti. Uyanır ve en sevdiği uğraşı olan yazıya başlardı. *“Yazı yazarken kıyamet kopsa duymam”* diyen İsmail Hakkı Bey, hattat arkadaşlarıyla olan münasebetlerini şöyle anlatmıştır;

“Yazan arkadaşlarla bir yere oturmaya gittiğimizde yegane eğlencemiz yazı yazmaktır. Hani insanlar oturur fotoğraf çektirir ya işte biz de oturur yazı yazarız. Ne zaman toplansak, eski üstadların yazılarını ortaya koyar, onları birbirleriyle mukayese eder, böylece vakit geçiririz. Bizim için hayatta yazıdan başka zevk eğlence yoktur.”⁹³

Bir araya geldiklerinde çene çalmak yerine eslâfın eserlerini tedkik eden bu insanlar, birbirlerine daima ‘üstadım’, ‘efendi hazretleri’ gibi hassasça seçilmiş kelimelerle hitap ederlerdi.⁹⁴

Talebesi Süheyl Ünver, onu; pek kibar, âlicenap, fakirleri düşünen, hoş konuşan, daima ibret alınacak sözler söyleyen, kimseye hiddet ve şiddet göstermeyen, herkesle yakından ilgilenen aynı zamanda saygı duyulan biri olarak tarif eder. İyilik ettiği insanlar arasından birinin ona hakaret etmesini unutamamış fakat yine de onu daima hayır dua ile anmıştır. Orta halli bir hayat yaşayan İsmail Hakkı Bey, son senelerinde hayat mücadelesiyle fazla yorulmuş, sanatının en olgun devrinde eserler vermesi gerekirken, geçim sıkıntısı sebebiyle mahkemelerde yazı sahtekarlığı konusunda bilirkişi olarak görev almak durumunda kalmıştır. Asla kindar birisi olmamış, canını sıkan kişilere dahi yerinde bir söz söyleyip geçmiştir.⁹⁵

⁹¹ Turgut, **a.g.e.**, s.619.

⁹² Silivri, “Turakeş İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.21.

⁹³ Silivri, **Ölümünün 50.Yıldönümünde Tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer**, **a.g.e.**.

⁹⁴ Silivri, “Turakeş İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.21.

⁹⁵ Ünver, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.180.

İri cüssesinden beklenilenin aksine kimseye sinirlenmeyen Hakkı Bey, ailesiyle birlikte oturup sohbet ettikleri bir esnada, hoşlanmadığı ve belki de onu bir parça sinirlendiren bir konunun açılması üzerine, birden yerinden kalkmış, başı ile orda bulunan insanları selamladıktan sonra hiçbir şey demeden evden ayrılmıştır. Anlamışlardır ki Hakkı Bey sinirlendi; en sinirlendiği anda onun yaptığı bu olur.⁹⁶

⁹⁶ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 09.10.2015.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HAKKI ALTUNBEZER'İN SANAT HAYATI VE ESERLERİ

Çalışmanın bu bölümünde İsmail Hakkı Altunbezer'in sanat hayatı ve eserleri Hüsn-i Hat, Tezhib ve Resim olarak üç ana başlık altında incelenmiştir. Hakkı Bey'in diğer eserleri ise ekler bölümünde sunulmaktadır.

2.1. HÜSN-İ HAT

Hüsn-i hat eğitimi, yüzyıllar boyunca hoca ile talebe arasındaki meşk usûlüne göre süregelmiştir. Kendi kendine öğrenme, hataya müsait ve verimsiz olduğundan ötürü benimsenmeyen bir yoldur. Talebe, icazeti olan bir hattata intisab eder. Sülüs-nesih yazı için ilk önce '*Rabbi yessir*' duası metni ile işe koyulur ve genellikle bir hafta olan aralıklarla hocasına müfredat meşkini gösterir. Bu şekilde harflerin yalın ve bitişik halleri meşk ile başarıldıktan sonra, mürekkebât ismiyle anılan metinler yazılmaya başlanır ve öncelikle, sülüs-nesih yazı ise, Arapça '*Temmeti'l-hurûf bi-avnilâhi'l-meliki'r-raûf*' (Allah'ın yardımıyla harfler tamamlandı), ta'likte ise Farsça '*Çün halâsî zimüfredât âmed /Vakt-i meşk-ı mürekkebât âmed*' (Müfredat tamamlanınca mürekkebat meşkinin vakti geldi) metni meşk olarak yazılır.⁹⁷

Bu aşamayı da başarıyla geçen hat talebesi, icazet aşamasına gelir ve hocasının talimatı doğrultusunda, ekseriyetle meşhur üstadlardan birine ait bir kıt'a yahut hilye-i şerîfi taklîden yazar. Hoca öğrencisini başarılı bulursa, bunun altına icâzet metnini yazar. İcâzetnâme almaya hak kazanan kişi 'hattat' sıfatını ve aynı yol ile başka birisine icâzet verme hakkını kazanır. Bundan böyle yazdığı eserlere de imza koyabilir. Hattatların imzaları genelde '*ketebehû*' (bunu yazdı) kelimesi ile başladığından dolayı, imza atmak '*ketebe koymak*' olarak adlandırılmıştır. Bu kelimenin yerine, '*harrerehû*, '*nemekahû*, '*sevvedehû*, '*meşşekahû*' gibi tabirler de kullanılagelmiştir.⁹⁸

⁹⁷ Muhittin Serin, "Meşk (hat)", **DİA**, C. XXIX, Ankara, 2004, s.373-374.; M. Uğur Derman, "Hattat", **DİA**, C. XVI, İstanbul, 1997, s.495.

⁹⁸ Fatih Özkafa, "Cumhuriyet Döneminde Türk Hat Sanatı", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2009, s.159.; Serin, "Meşk (hat)", **a.g.e.**, s.374.

1928 yılında gerçekleştirilen harf inkılâbından önce, hızlı yazılabildiği için devlet dairelerinde ve günlük kullanımda tercih edilen rık'a yazısı, sıbyan mekteplerinde tüm öğrencilere öğretilmekteydi. Fakat latin alfabesinin yürürlüğe girmesinden sonra, hüsn-i hat öğrenmek isteyenler zarûri olarak, sülüs-nesih '*Rabbi yessir*' ile değil, rık'a '*elifbâ*' meşki ile derslere başlatılmıştır.⁹⁹ Rık'a, Osmanlı Devleti'nde doğan ve günlük yazışmalar için kullanılan, ağzı 1 milimetreyi geçmeyen kalem ile yazılan bir yazıdır. XIX. yüzyılda Bâbîâlî'de resmi işler için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁰

İsmail Hakkı Bey, hem şahsiyeti ve hem de sanat hayatı açısından değerlendirilmesi gereken bir sanatkâr olup, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte gelenekli sanatlarımızın yaşatılmasında büyük emekler sarf eden isimlerden birisidir. O ve onun döneminde yaşamış ve sanat ile uğraşmış kişiler, yaşanan savaflara, ülkenin içinde bulunduğu zorluklara, siyasi çalkantılara, sanatlarını etkileyip, kimi zaman yasaklı hale getiren devrim ve inkılaplara rağmen, asırlardan beridir süregelen icazetli sanat yollarının kopup yok olmasına engel olmuşlardır.¹⁰¹

İsmail Hakkı Bey, yazı, resim ve tezhip sanatının bildiği tüm inceliklerini meraklılarına öğretmiş ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Sipariş üzerine verdiği eser sayısı sekizyüz kadar olduğu söylenmektedir.¹⁰² Fakat bu rakam bir tahminden ibaret olup, asıl rakam kendisi tarafından dahi bilinmemektedir.¹⁰³ Çok yetenekli bir sanatkâr olan Hakkı Bey, güçlü ve hassas bir ele sahiptir ve uğraştığı tüm sanatlarda kaliteli eserler meydana getirmiştir. Yazıda sülüs, celî sülüs ve nesih hattı dışında, rık'a, dîvânî, celî dîvânî, ta'lik ve tuğrada eserler bırakmıştır. Fakat en çok celî sülüste yazmayı tercih etmiş ve bu alanda sanat hünerini konuşturmuştur. Hakkı Bey'in celî sülüsteki istiflerinin özgünlüğü ve bu konudaki başarısı, sanırız ki onun ressam bir hattat oluşuyla ilgilidir. Yazdığı bazı celî sülüs yazılar o denli rağbet görmüştür ki, sipariş üzerine aynı yazıdan çok defa yazdığı mâlûmdur. Sanat hayatında rık'a yazısı

⁹⁹ Özkafe, **a.g.e.**, s.159.

¹⁰⁰ Derman, "Hat", **a.g.e.**, s.430.

¹⁰¹ Melike Taşçıoğlu ve Şinasi Acar, "Bir Hattatın Dönüşümü: Alfabe Devrimi'nin Halim Efendi'nin Çalışmaları Üzerinden İncelenmesi", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.15 Sayı:2, 2014, s.82.

¹⁰² Toprak ve Dinç, **a.g.e.**, s.91.

¹⁰³ Ünver, "İsmail Hakkı Altınbezer", **a.g.e.**, s.180.

ile çok sayıda eser vermemiştir. Fakat Medresetü'l-Hattâtîn'de verdiği icazetnâmelerde ve az sayıdaki diğer eserlerinde bu yazı ile meydana getirdiği metinlere rastlanılmaktadır.¹⁰⁴

Daha çok celî sülûs ile yazmayı seven hattatın, mimari eserlerde bulunan diğer yazıları şunlardır: Edirnekapı Mihrimah, Üsküdar Selimiye, Üsküdar Şemsi Paşa, Zeynep Sultan, Abdi Çelebi camilerinin kubbe yazıları, Eskişehir Çarşı, Afyon Gedik Ahmet Paşa, Bebek Humayun-ı Âbad, Bakırköy Kartaltepe Amine Hatun, Beyoğlu Ağa, Kamer Hatun, Bostancı Kuloğlu camilerinde çeşitli yazılar, Erenköy İstasyon caddesinde bulunan çeşmenin yazısı, Bursa'da Osman-Orhan Gazi türbelerinde bir levha, Sultan II. Mahmud, oğlu Sultan Abulaziz ve torunu Sultan II. Abdulhamid'in sanduka yazıları, Şişli'de bulunan Mahmud Şevket Paşa türbesi yazıları ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle yerine gönderilemeyip Şam'da kalan Kâbe örtüsü yazıları onun kaleminden çıkmıştır.¹⁰⁵

Resim 2.1. Hocası Sami Efendi'nin Vefat Tarihi 1330/1912 Senesinde Siyah Kağıda Zırnık Mürekkebiyle Kalıp Yapılmak Üzere Yazdığı Bir İstif

Kaynak: M. Uğur Derman, Harflerin Aşkı, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.391. *“İkra’ kitâbeke, kefâ bi nefsike’l-yevme aleyke hasîbâ” (İsra,14). Oku kitabını! Hesap görücü olarak bugün sana nefsin yeter!

Hat sanatında hattatlar tarafından sıklıkla yazıldığı görülen, “Allah’ın tek ilah olduğu ve Muhammed’in O’nun elçisi olduğu”nu ifade eden “Kelime-i Tevhîd”,

¹⁰⁴ Derman, **Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında**, a.g.e., s.40.

¹⁰⁵ Derman, **Ömrümün Berketi:1**, a.g.e., s.104.

ekseriyetle celî olarak yazılmıştır. Mustafa Râkım (1757-1825)’ın başlattığı bu gelenek, devamında gelen hattatlarca da sürdürülmüştür. Kelime-i Tevhîd’in yazımında Arap harflerinin anatomisinden ötürü ortada büyük bir boşluk oluşmaktadır. Elif ve lâm harflerinin başta ve sondaki yükseklik sorununu, Mustafa Râkım ortaya “*Allah Hû*” cümlesini yerleştirerek çözmüş ve istifi ortadan yukarı doğru yükselen bir şekle bürüyerek kalıbın estetiğini artırmıştır. Hattatlar yazılarının tertibinde ‘*Allah*’ lafzını mümkün mertebe üst kısma ve tek başına yerleştirmeye çabalamışlardır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise merkeze yerleştirmek uygun olur. Bu şekilde ‘*tevhîd*’ fikri yazıya sirayet etmiş olur.¹⁰⁶

Mehmed Şevki Efendi (1829-1887) gibi büyük üstadlarca yorumlanan¹⁰⁷ ve muhtelif hattatlar tarafından da yazılan bu Kelime-i Tevhîd istifi, Sami Efendi tarafından zirveye ulaştırılmıştır. İsmail Hakkı Bey bunu ilk defa, hocası Sami Efendi hayatta iken, onun yazdığına benzeterek yazmış ve imzasını atmadan götürmüştür. Hocası da kalemini alıp ve imza olarak “*Ketebehû Hakkı min tilamîz-i Sami*” (*Bunu Sami’nin talebesi Hakkı yazdı*) ibaresini yerleştirmiştir. Hakkı Bey daha sonra yazdıklarına yalnızca “*Ketebehû Hakkı*” (*Bunu Hakkı yazdı*) cümlesini imza olarak koymuştur.¹⁰⁸ Diğer istifler ve İsmail Hakkı Bey’in istifi arasında ufak farklılıklar bulunmaktadır.

¹⁰⁶ Ali Rıza Özcan, “Müsenna Yazılar”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2009, s.214.

¹⁰⁷ Yusuf Bilen, “Hattat Mehmed Şevki Efendi ve Sülûs-Nesih Hat Ekolü”, Atatürk Üniversitesi, Türk-İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, 2010, s.111.

¹⁰⁸ M. Uğur Derman, **Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler**, SSM, İstanbul, 2002, s.223.

Resim 2.2. Şevki Efendi'nin Beyazıd Camii'nde Bulunan 1303/1886 Tarihli Celî Sülûs Kelime-i Tevhîd Levhası

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 2.3. Sami Efendi'nin Yazdığı 1289/1873 Tarihli Kelime-i Tevhîd

Kaynak: Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonu

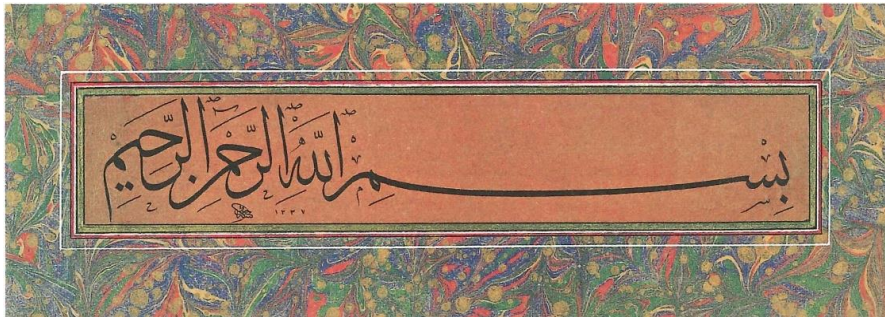
Resim 2.4. Hakkı Bey'in Celî Sülûs ile Yazıp Altın ile Süslediği Tarihsiz Kelime-i Tevhîd Levhası (50x97 cm)

Kaynak: Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonu

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, içinde bulunduğu durumun sonucu olarak Anadolu'da başlayan ve 'Milli Mücadele Dönemi' olarak adlandırılan yıllar, toplumu ve sanatkârları derinden etkilemiştir. İsmail Hakkı Bey'de bu sürecin manevî tesiriyle her gece birini yazmaya niyet ederek sülûs yazı ile '1001 Besmele'ye başlamıştır. Fiilî mânâda savaşıma imkanı olmayan bir sanatkârın, mânen iştirâk etmek adına yaptığı zarif ve duygu yüklü bir davranıştır. Besmele'lerin tam olarak hangi gün başladığı tespit edilememiştir. Fakat hattatın bu yazdıklarını sevdiği insanlara cömertçe dağıttığını bilmekteyiz. Hakkı Bey, henüz bu sayıya ulaşmadan, milletimiz şanlı mücadelesinde galip gelmiştir.¹⁰⁹

Resim 2.5. İsmail Hakkı Bey'in Milli Mücadele Yıllarında Yazmaya Başladığı 1337/1919 Tarihli 1001 Besmele'sinden Bir Örnek

Kaynak: M. Uğur Derman, Ömrümün Berketi:1, Kubbealtı, İstanbul, 2011, s.105.

¹⁰⁹ Derman, *Ömrümün Berketi:1*, a.g.e., s.104.

İsmail Hakkı Bey, Erenköy’de bulunan hayrat çeşmesine 1341/1922 tarihinde dairesel bir kompozisyonla yazı yazmıştır. Çeşme ve sebillerde kullanılan, Enbiya suresi 30. Ayetin içerisinden bir bölüm, başarılı bir istif ile düzenlenmiştir. Çeşmelerin üst kısmında, ortada bulunan kitâbe ise ta’lik hattı ile yazılmıştır, ve hicri 1340 tarihlidir. İmzası olmayan kitâbe muhtemelen başka bir hattat tarafından yazılmıştır.

Resim 2.6. İsmail Hakkı Bey’in 1341 Yılında Erenköy İstasyon Yolundaki Hatboyu Sokakta Yer Alan Çeşmeye Celi Sülüs ile Yazdığı ve Alınlık Kısımına Yerleştirilen

Yazı

Kaynak: Kişisel Arşiv *“*Ve cealnâ mine’l-mâi kulle şey’in hayy*”(Enbiya/30). Hayatı olan her şeyi sudan yarattık.

Resim 2.7. İsmail Hakkı Bey'in Müsennâ Levhası

Kaynak: Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonu. **“Ve hûve bi kulli şey'in alîm”*
(Bakara/29) *O, herşeyi hakkıyla bilendir”*

İsmail Hakkı Bey, müsennâ formunu kullanmayı tercih eden hattatlardandır ve bu alanda çok güzel eserleri vardır. Müsennâ, Arapça isneyn/tesniye kökünden gelip, ‘iki kat, ikili, iki bölümlü’ manalarına gelir. Karşılıklı ve çift olarak yazılmış aynalı yazı olan müsennâ, istiflenmiş bir celî sülüs yazının aynı doğrultuda yürütülüp ortada birleşecek şekilde kavuşturulmasıyla yazılır. Bu usûl ile her türlü şey yazılabilir fakat uzun metinler karmaşık gözükeceğinden ötürü, daha kısa olan ayet, hadis ve dualar tercih edilir. Bu tarz tasarımların yapımında genellikle sağ tarafa istif edilmiş yazı

yerleştirilip yazılır, sol tarafa ise bu yazının yansıması resmedilir. İçinde Allah lafzı geçen bir ifade yazının konusu olursa, bunda çift taraflı yazıp ikileme yapılmaması, tek bırakılıp ‘tevhîd’ ilkesine uyulması tercih edilir. İmzalar da aynı şekilde müsennâ olarak uygulanır.¹¹⁰ Hakkı Bey de ayetin üst kısmına besmeleyi ve alt kısma ketebe kaydını yine müsennâ olarak koymuştur. Zerendûd olarak hazırlanmış aynalı levhada madalyon kısmının çevresini dolaşan kenarsuyu, üç iplik rûmillerle süslüdür. Tezhiplerin de hattat tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

Evren, doğa ve insan simetrik olarak yaratılmamışlardır. İnsanda kısmen bir simetri görülmekle beraber, bir yanı diğer yanının birebir aynı değildir. Fakat insan, yaratılışı itibariyle eşyada simetriyi aramaktadır. Bu estetik görünüm, algıda rahatlamaya sebebiyet verir ve düzen unsuru olarak karşımıza çıkar. Müsennâ terkipler de insanoğlundaki bu ritim ve denge duyusunu açığa çıkarır, göze ve gönüle hitâb eder. Kompozisyon için birbiriyle uyuşan ve bütünsel anlamda birbirini tamamlayan harfler, ve metinler seçilir. Harfler, geniş perspektiften bakıldığında bir oturmuşluk ifade etmelidir. Yatay ve dikey çizgiler istifin tamamlanmasına yardımcı olur. Yatay olan çizgiler genellikle sadeliği, cansızlığı ve duruluğu çağrıştırırken, dikey çizgiler canlılığı, hareketliliği ve dinamizmi anımsatır.¹¹¹

Simetrik yazı, içerisindeki denge ile insanda güven ve huzur duygusu açığa çıkarır. Tekrarlar ve eşitlik, bu duyguyu oluşturmakla birlikte, bunda aşırıya kaçıp alışılmış ve sık tekrarlanan şekiller düzenlemek, sıkıcı bir görüntü de sunabilir. Bu sıradanlıktan kurtulmak adına hattatlar kompozisyona beklenmedik müdahalelerde bulunurlar.¹¹²

¹¹⁰ Derman, **Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler**, a.g.e., s.220.

¹¹¹ Nihat Boydaş, **Ta’lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım**, MEB Yayınları, İstanbul, 1994, s.120.

¹¹² Özcan, a.g.e., s.215.

Resim 2.8. İsmail Hakkı Bey'in Müsennâ Formda Tertibleyip Celî Sülûs Yazdığı Bir Yazı

Kaynak: Ali Alparslan, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, YKY, İstanbul, 1999, s.127. *“*Fîhâ kütübün kayyimetûn*”(Beyyine/3) O sayfalarda en doğru hükümler vardır.”

Resim 2.9. İsmail Hakkı Bey'in Bir Diğer Müsennâ Levhası

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

Süheyl Ünver, Medresetü'l-Hattâtîn'den 1921'de mezun olmuş ve bunun neticesinde ebrû, tezhip ve resim alanında icazetname almaya hak kazanmıştır. Karakalem resim alanında ressam Hoca Ali Rıza (1858-1930)'dan aldığı icazetnâmenin üst bölümündeki celî dîvânî yazı ve alt bölümlerdeki rıkâ' hat ile yazılı izin cümleleri İsmail Hakkı Bey tarafından yazılmıştır.¹¹³ Celî dîvânî hattıyla Türkçe yazılmış izin cümlesinde şöyle yazmaktadır: “Doktor Ahmed Süheyl Bey'in karakalemde behre-i kâmile hâsıl eylediği taraf-ı âcizânemizden tasdik olunur.” Alttaki üç bölümde ise hocaları ressam Ali Rıza, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer ve ressam Rıza Bey talebesi Dr. Hikmet Hamdi adına yazılı klasik olarak Arapça tertiblenmiş izin cümleleri yer almaktadır.

Resim 2.10. Süheyl Ünver'in 1339/1921 yılında Ressam Hoca Ali Rıza'dan Aldığı Karakalem Resim İcazetnâmesi

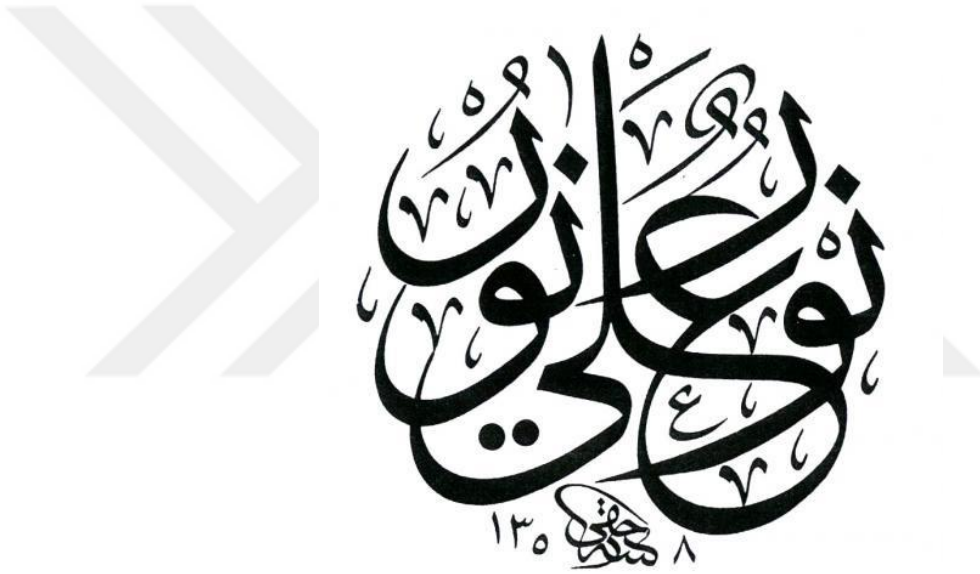

Kaynak: Gülbün Mesara Arşivi

¹¹³ Derman, *Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında*, a.g.e., s.183-184.

Kur'an-ı Kerîm'in *Nûr* sûresinin 35. Ayetinden bir kısım olan ve dilimizde '*nûr üstüne nûrdur*' manasına gelen '*nûrun alâ nûr*' cümlesi, Arapça bir tabir olmakla birlikte günlük hayata da yansımış ve dillere yerleşmiş bir kalıp olarak ortaya çıkar. Çok beğenilen, hoş giden, iki kat sevilen bir hâl, bir iş ya da eser karşısında takdir maksatlı sarfedilen bir söz olarak kullanılagelmiştir. Hakkı Bey bu latif sözü başarılı bir dairesel istifle yazmıştır. Esas kalıbı aşağıda olan yazının farklı şekilde tezhiplenmiş halleri mevcuttur.¹¹⁴

Resim 2.11. İsmail Hakkı Bey'in 1358/1939 Tarihli İstifi

Kaynak: Kişisel Arşiv

İsmail Hakkı Bey, Şinâsi'nin; "*Bedbaht ona derler ki; elinde cühelânın, Kahr-olmak için kesb-i kemâl-i hüner eyler*" mısrasından çok hoşlanmaktadır. Babası İlmî Efendi '*ben sana yazarım*' dese de bir sebepten ötürü yazamaz. Daha sonra Hakkı Bey bu iki satırı kendisi yazar ve asar. O günden beri bu levha duvarda asılıdır.¹¹⁵

¹¹⁴ M. Uğur Derman, **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.52.

¹¹⁵ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 04.11.2015.

Resim 2.12. İsmail Hakkı Bey'in Tarih Belirtmediği Bir Beyit Yazısı

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu. *İmzasına bakılarak erken dönem yazısı olduğu anlaşılmaktadır. *Bedbaht ona derler ki; elinde cühelânın, Kahr-olmak için kesb-i kemâl-i hüner eyler. (Şinâsi)*

Resim 2.13. Hakkı Bey'in Torunu İçin Yazdığı Mühür Kalıbı

Kaynak: Hüseyin Gündüz Koleksiyonu *“Haldun”

Dîvânî ve celî dîvânî yazı, devletin resmî yazışmalarına mahsus bir yazı türüdür ve isminden de anlaşılacağı üzere Osmanlı'da yalnızca Dîvân-ı Hümâyûn'da kullanılmıştır. Okuması ve yazmasının farklı ve güç oluşu, bu hat çeşidine, 'devlete

has' bir yapı ve bilinirlik kazandırmıştır. Dîvânî yazı kitap, kıt'a, levha gibi sanat çeşitlerinde neredeyse hiç görülmez. Dîvân-ı Hümâyûn'da bu yazıya ayrı bir hususiyet atfedilmiş ve kullanılması sert bir resmî kurala bağlanmıştır.¹¹⁶

Saltanat'ın ilgâsından sonra bu yazıların kullanılmasına engel bir durum kalmadığından ötürü, bazı hattatlar celî dîvânî ile levha hazırlamışlardır. Dîvân-ı Hümâyûn'da yetişen bir hattat olarak İsmail Hakkı Bey de bu yazı nev'indeki maharetini konuşturmuş ve bazı eserler vermiştir. Aşağıdaki beyit de bunlardan biridir.

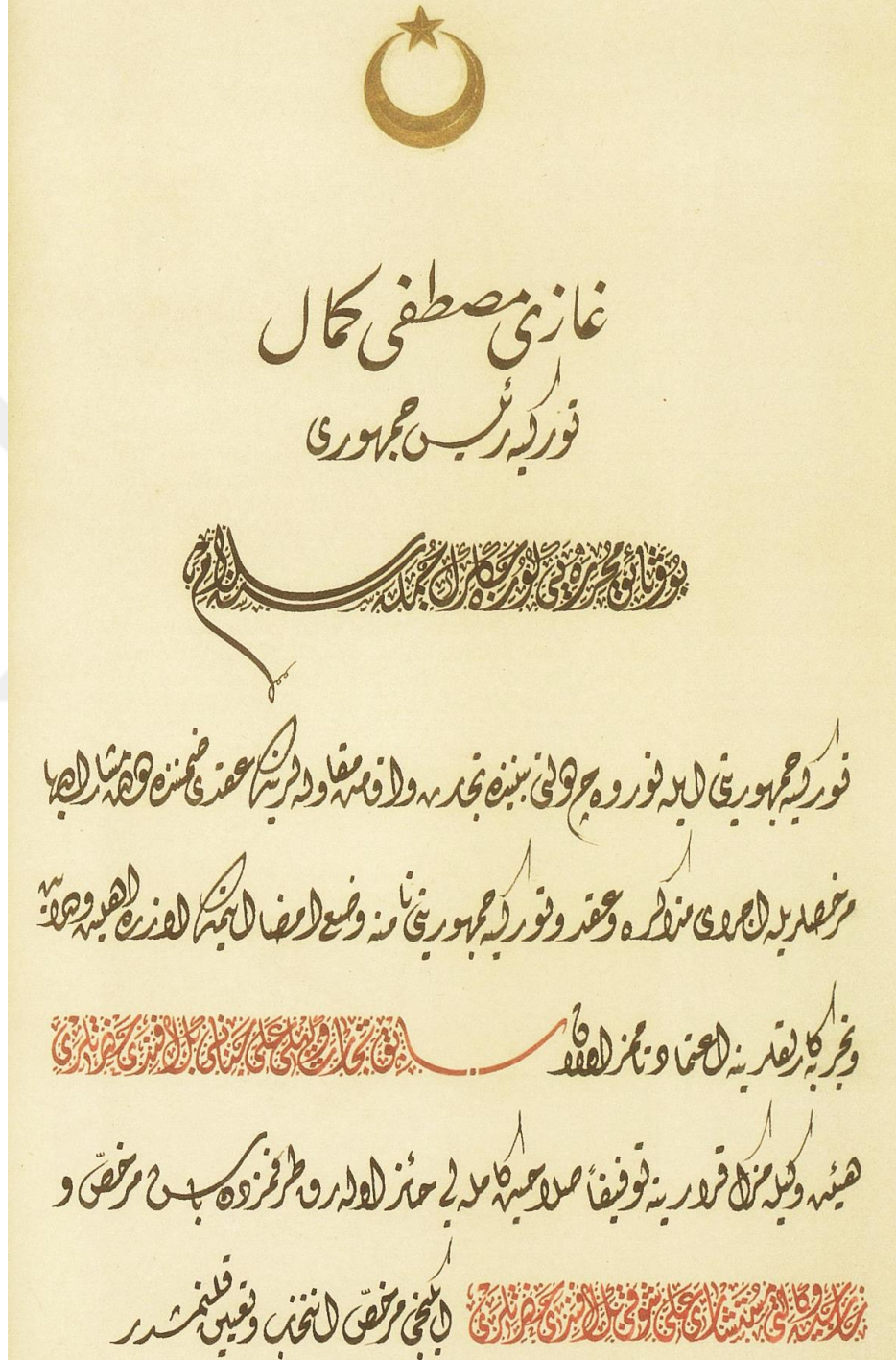
Resim 2.14. Hakkı Bey Tarafından Celî Dîvânî Olarak Zerendûd Yazılmış Tarihsiz Bir Levha

Kaynak: Ali Alparslan, Ünlü Türk hattatları, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s.72.* “*Elde altun bilezikdir san'at, Ki verir ehline feyz-ü rif'at.*”

¹¹⁶ Muhittin Serin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşriyat, Nr.68, İstanbul, 2008, s.323.

Resim 2.15. İsmail Hakkı Altunbezer'in Yazdığı Dîvânî, Celî Dîvânî Metin ve Az Miktarda Yazdığını Söylediği Ta'lik Hat ile Başlık

Kaynak: Süleyman Berk, İstanbul'un 100 Hattatı, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2012, s.160.

Resim 2. 16. Hakkı Bey'in 1363/1944 Tarihli Muhakkak-Sülüs-Nesih Yazılı Hilye-i Şerîfi. Tezhip: Memnune Hanım (39x24 cm)

Kaynak: Faruk Taşkale ve Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife Hz. Muhammed'in Özellikleri, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.283.

Resim 2.17. Hakkı Bey'in 1364/1944-45 Senesinde Yazdığı Bir Ayet İstifi

Kaynak: Ali Alparslan, Ünlü Türk hattatları, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s.73. *

“..atîüllâhe ve atîû'r-resûle..”(Nisâ/59) Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin, sizden olan yetkililere de.

Resim 2.18. Hakkı Bey'in 1944-45 Tarihli (Hicri 1364) Bir Yazısı

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

Resim 2. 19. Hakkı Bey'in 1363/1944 Tarihli Bir İstifi

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 2.20. Hakkı Bey'in 1364/1944 Senesinde Yazdığı Bir Hadis-i Şerif

Kaynak: Nadide Uluant Koleksiyonu. **“Küllükûm râin ve küllükûm mes'ûlün an raiyyetihi”* Hepiniz çobansınız; hepiniz çobanlık ettiği sürünün korunmasından mes'ûlsünüz.
(Tezhib: Nadide Uluant)

Resim 2.21. İsmail Hakkı Bey’e Ait 1365/1945 Tarihli Hz.Muhammed ve Hz.Ali’ye Atfedilen Kelâm-ı Kibâr Tertîbi

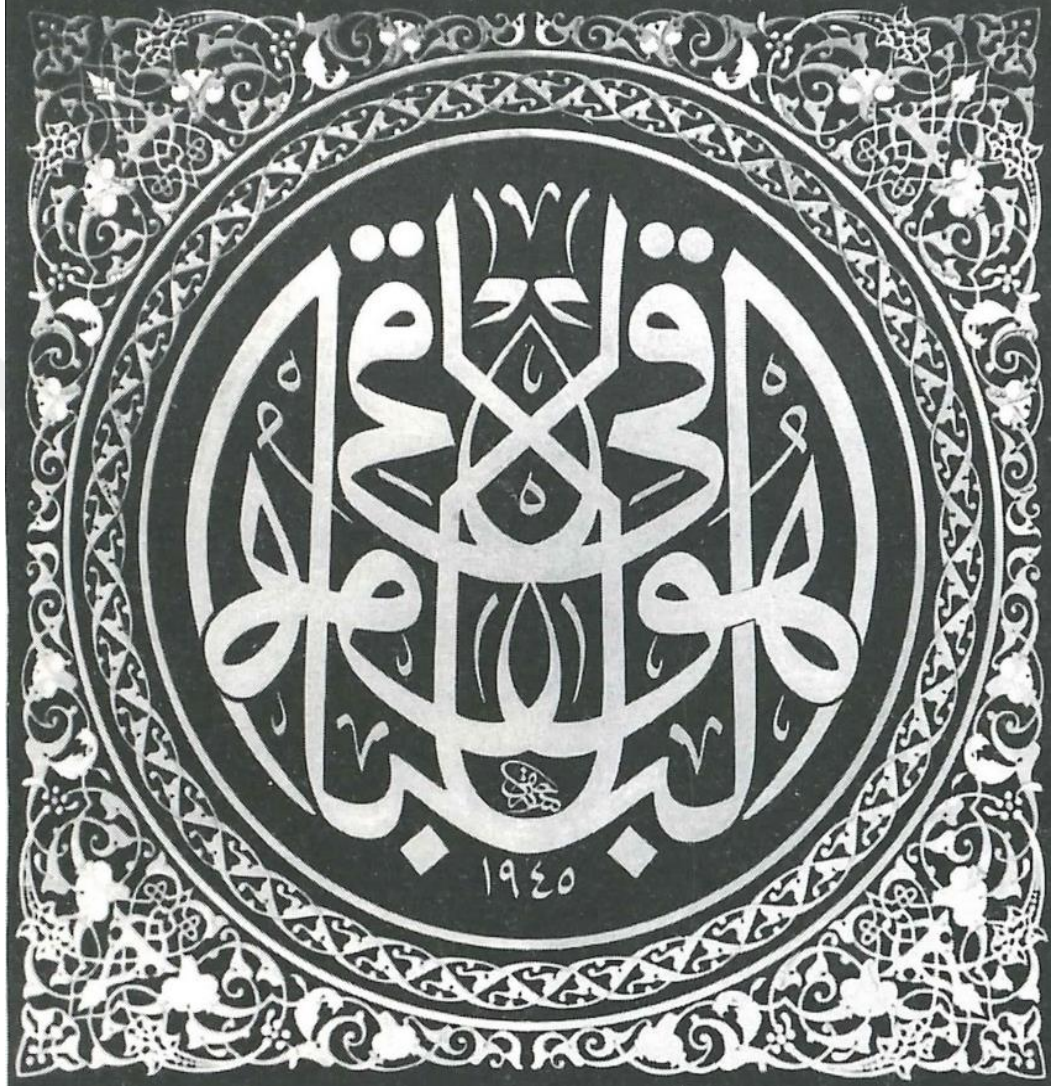
Kaynak: Hüseyin Gündüz Koleksiyonu. **“El-ilmû ilmân, ilmû’l-ebdân sümme ilmû’l-edyân” İlim ikidir; beden ilmi (akli ve maddî ilimler, eşya ilmi), sonra da din ilmidir.*

Resim 2.22. İsmail Hakkı Bey’e Ait 1365/1945 Tarihli Hz.Muhammed ve Hz.Ali’ye Atfedilen Kelâm-ı Kibâr Tertîbi Zerendûd Tasarımı

Kaynak: M. Uğur Derman, Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015, s.103. *Resim 2.21 deki yazının yine aynı tarihte Hakkı Bey tarafından uygulanmış zerendud tasarımı.

Resim 2.23. Hakkı Bey'in 1945 Yılında Müsennâ Olarak Celî S l s Yazdığı  mr  Hayatının Son Eseri

Kaynak: M. Uğur Derman,  mr m n Berketi:1, Kubbealtı, İstanbul, 2011, s.104.

*“H ve’l-Bâkî”(B ki olan O’dur).

2.2. TEZHİP

İsmail Hakkı Altunbezer, sanat ihtirasını doyurmak adına hat dışında başka sahalar da aramıştır. Bunlardan biri de tezhip sanatıdır. İlk tezhip hocası babasıdır. Fakat bu sanatta bilâhare devrin önemli müzehhiblerinden Bahattin Tokatlıoğlu'ndan ders alarak olgunlaşmış ve ondan el almıştır.¹¹⁷ Bahattin Efendi 1915'te açılan Medresetü'l-Hattâtîn'de görev almış, 1925'de Hattat Mektebi, 1929'da Şark Tezyinî Sanatlar Mektebi ve son olarak 1936'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlı Türk Tezyinî Sanatlar Şubesi'ne dönüşümünde de ders vermeye devam etmiştir. İsmail Hakkı Bey'in Bahattin Efendi'den dersleri Medresetü'l-Hattâtîn yıllarından evvel aldığı bilinmekle birlikte, tam olarak ne zaman gerçekleştiği bilinmemektedir. Hakkı Bey, Şark Tezyinî Sanatlar Mektebi'nde verdiği tezhip derslerinin temelini bu şekilde atmıştır.¹¹⁸

Resim 2.24. İsmail Hakkı Bey Tarafından Zerendûd Olarak Tezhiplenmiş, Kâmil Akdik' e ait Siyah Kağıt Üzerine Zırnık Mürekkebiyle Yazılmış Celî Sülûs Yazı

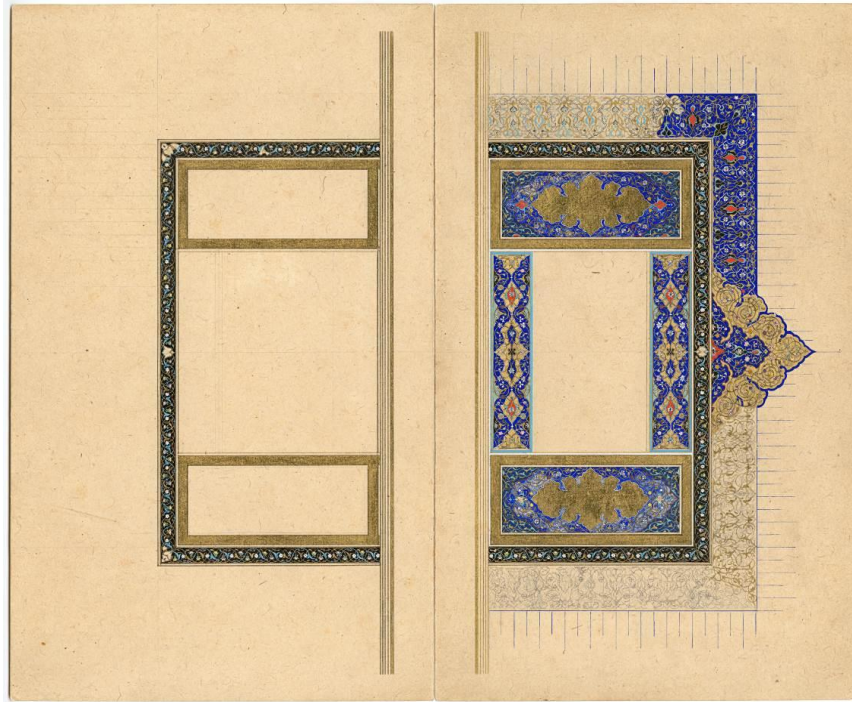
Kaynak: M. Uğur Derman, *Harflerin Aşkı*, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.363. *“Allah kuluna yetmez mi?” mânâsındaki ayet (Zümer/36), İsmail Hakkı Bey tarafından etrafının tezhibi de alışık olduğumuz kendine has üslûbuyla süslenmiştir.

¹¹⁷ El alma, tasavvufta ve tarikatlarda da sıkça kullanılan bir tabirdir. İcazet almak şeklinde de kullanılır ve bir sanat meydana getirmek için ustadan alınan izin mahiyetindedir.

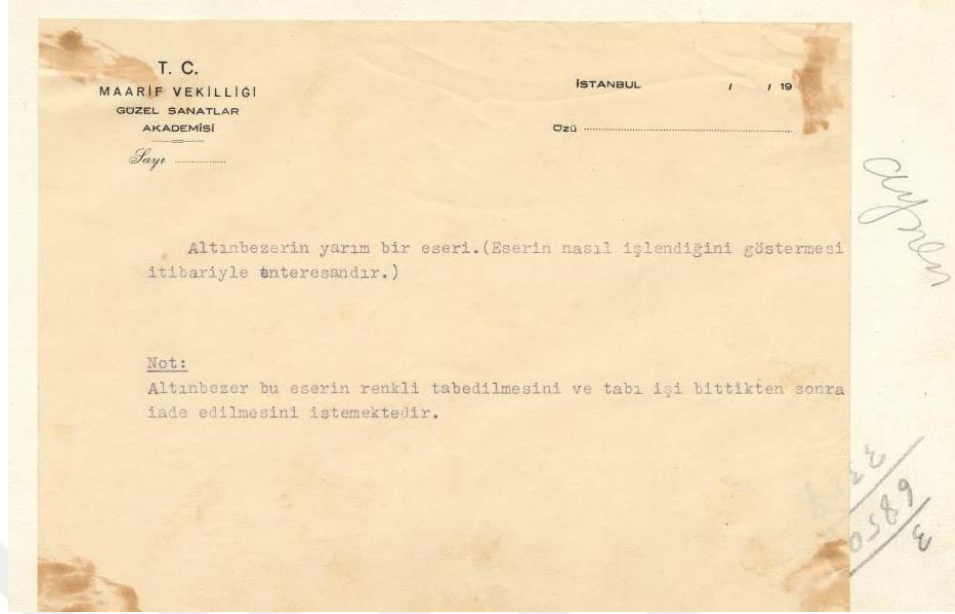
¹¹⁸ Toprak ve Dinç, *a.g.e.*, s.87.; Derman, *Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında*, *a.g.e.*, s.110.; Muammer Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1987, s.39.

Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey tezhip derslerini klasikten farklı, kendine has bir üslûpla yorumlayıp bu minvalde eğitim verdiğinden ötürü, çokça eleştirilere mâruz kalmaktaydı. Medresetü'l-Hattâtîn'in açılışında ilk tezhip muallimi olarak görev yapan fakat bu yeni mektepte işine son verilen Yeniköylü Nuri Bey, bu durumu fırsat bilerek cumhuru reis olan Mustafa Kemal'e 1932 yılında dilekçe ile müracaat etmiş, Şark Tezyinî Sanatlar Mektebi'nde tezhip derslerinin düzgün bir biçimde işlenmediğini bildirerek, kendisinin mektebe göreve alınmasını istemiştir. Riyaset-i Cumhur bu dilekçeyi Maarif Vekilliği'ne bağlı Güzel Sanatlar Akademisi'ne havale etmiş, bunun üzerine Akademi, İsmail Hakkı Bey'in eserlerinden örnekler istemiştir. Telaşa kapılan Hakkı Bey, Necmeddin Efendi'ye ait koleksiyondan klasik üslûpta hazırlanmış tezhipleri örnek alarak iki eser hazırlamış, bunların yanında üç adette talebelere ait tezhiplerle birlikte Maarif Vekilliği'ne yollamıştır. Vekalet tarafından 8 Mayıs 1932'de cevaben gönderilen mektupta eserlerin 'Gazi hazretleri tarafından lûtfen alıkonulduğu' belirtilmiş, Hakkı Bey'de böylelikle rahat bir nefes almıştır. Nuri Bey'in talebi ise reddedilmiştir.¹¹⁹

Resim 2.25.İsmail Hakkı Bey Tarafından Yapılıp Maarif Vekilliği'ne Yollanan Eserlerden Biri

¹¹⁹ Derman, "Medresetü'l-Hattâtîn'e Dair", a.g.e., s.544-545.

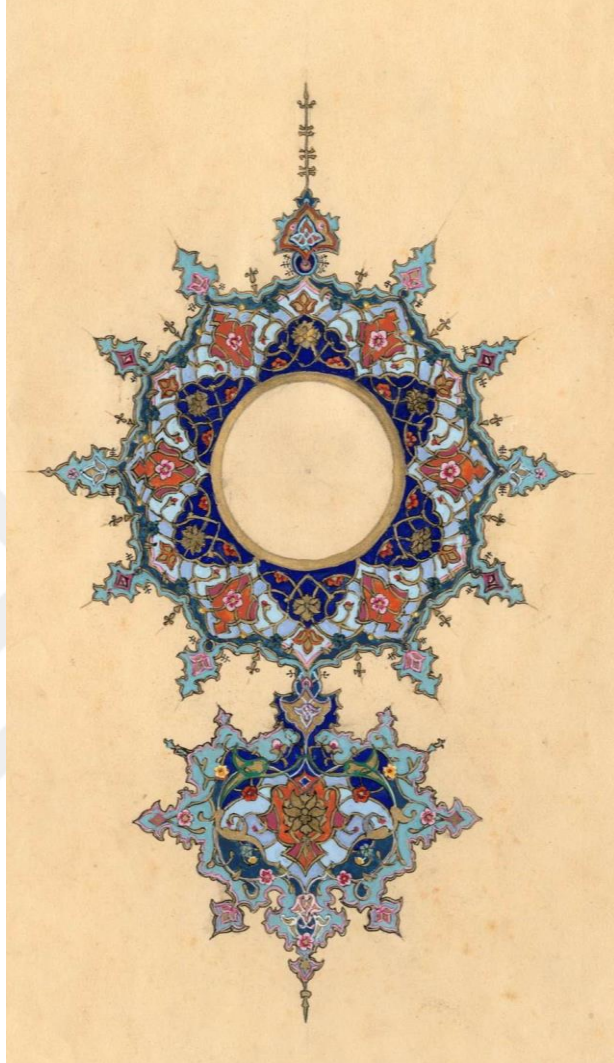
Kaynak: Altınbezer Aile Koleksiyonu

İsmail Hakkı Bey, 1945 yılına kadar Akademi’de tezhip dersleri vermeye devam etmiştir. Yetiştirdiği talebelerden Muhsin Demironat ve Rikkat Kunt günümüz tezhip ustalarını yetiştirmiştir.¹²⁰ Çevresindeki arkadaşlarının kendisini celf ve istifli yazan eski bir ressam ve ileri bir tuğrakeş saydıklarını, fakat Güzel Sanatlar Akademisi’ndeki talebelerinin tezhip hocası olarak tanıdıklarını söylemektedir. Hakkında yapılan eleştirilere rağmen tezhipte kendi estetik zevkine göre bir yol benimseyen Hakkı Bey’in, klasik usûlde çok ince eserleri vardır.¹²¹

¹²⁰ M. Uğur Derman, **Harflerin Aşkı**, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.425.

¹²¹ A. Süheyl Ünver, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **Arkitekt Dergisi**, Sayı:7-8, İstanbul, 1946, s.180.

Resim 2.26. İsmail Hakkı Bey'in Klasik Usûlde Bir Tezhibi

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

Tezhipte şahsına münhasır bir yol seçen ve o doğrultuda ilerleyen Hakkı Bey, çeşitli hilye ve kıt'aları süsleyerek maharetini göstermiştir.¹²² Hocası Sami Efendi'nin kabir taşı tezyinatını yapmıştır.¹²³

¹²² Turgut, **a.g.e.**, s.620.

¹²³ Derman, "Büyük Bir Hat Sanatkârimız: Sami Efendi", **a.g.e.**, s. 9.

Resim 2.27. Hocası Sami Efendi'nin Mezar Taşı Bezemelerini Hakkı Bey Yapmıştır.

1330/1912

Kaynak: Süleyman Berk, Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2013, s.43.

Resim 2.28. Kamil Akdik Tarafından 1344/1925-26 Senesinde Yazılan Ayetü'l-Kursî Levhası, Hakkı Bey Tarafından Klasik Üslûbda Tezhiplenmiş

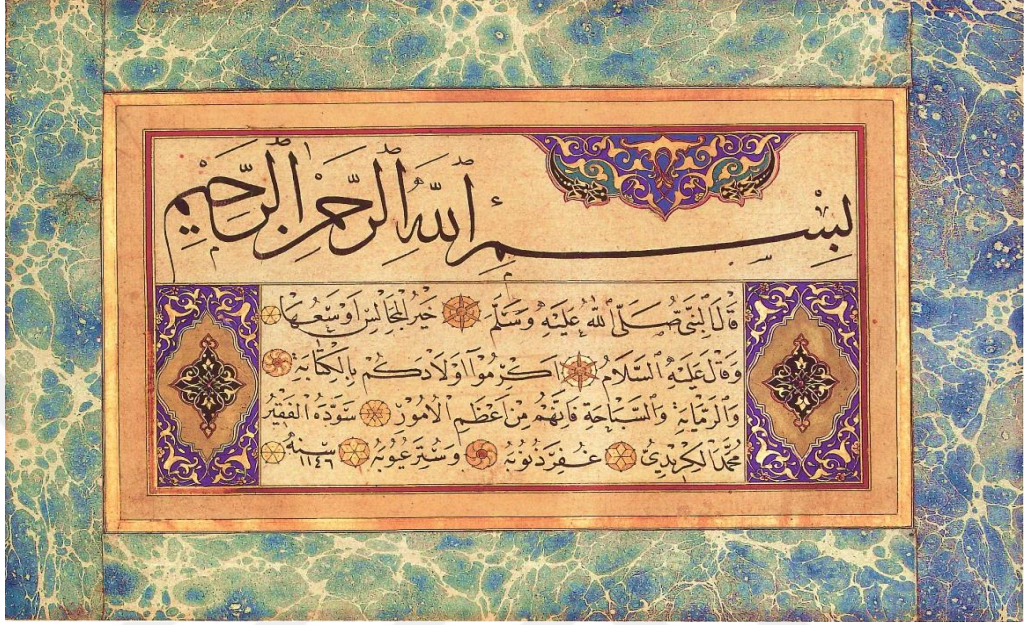
Kaynak: Mahmud Bedreddin Yazır, Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972, s.113.

Resim 2.29. Tezhibi Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey’e Yazısı Neyzen Mehmed Emin Yazıcı (1883-1945)’ya Ait Olan 1350/1931 Tarihli Hilye (55x37 cm)

Kaynak: Faruk Taşkale ve Hüseyin Gündüz, Hilye-i Şerife Hz. Muhammed'in Özellikleri, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.287. *Bu eserin motifleri Hakkı Bey'in çalışmaları olmakla birlikte, bir kısmını öğrencisi Muhsin Demironat tezhiplermiştir.

Resim 2.30. İsmail Hakkı Altunbezer’e Ait Hadis Metinlerinin Yer Aldığı Kıt’anın Besmele Üstü ve Koltuk Tezhibleri

Kaynak: Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonu *Hattat Girîdî Mehmed Efendi tarafından 1146/1733 yılında sülüs ve nesih hatla yazılmış eserin kenar ebrûları ise Necmeddin Okyay tarafından yapılmıştır.

2.3. RESİM

İsmail Hakkı Bey 1891 yılında, resme karşı duyduğu derin alakaya kapılarak, babasının da teşvikiyle Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi’nin resim ve hakk şubelerine başlar. İsmail Hakkı Bey’in Sanâyi-i Nefise Mektebi’nde ilk hocası, karakalemde hendese şekilleri, rölyef ve çiçek desenleri gösteren Polonyalı Joseph Warnia Zarzecki (1850-?)’dir. Bundan sonra ise İtalyan ressam Salvatore Valeri (1856-1946)’ye talebelik yapan Hakkı Bey, onun atölyesinde büst, heykelin yanında insan resimleri yapmıştır. Yağlıboya resim hocası Valeri, perspektif ve gerçekçiliğe önem verir, gölge ve ışıkların yerli yerine oturmasına dikkat ederdi.¹²⁴

Sanayi-i Nefise Mektebi, II.Abdulhamid döneminde Paris Güzel Sanatlar Okulu (Ecole Des Beaux-Art) örnek alınarak, güzel sanatlar eğitimi vermek amacıyla 1882 yılında kurulmuş bir kurumdur. Sultan tarafından başına Osman Hamdi Bey

¹²⁴ Toprak ve Dinç, a.g.e., s.88.

(1842-1910) tayin edilmiştir. İsmail Hakkı Bey'in öğrencilik döneminde, kurumun müdürlüğünü de yapan Osman Hamdi Bey, 1882 ile 1910 yılları arasında hizmet vermiştir. Bina olarak Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde Çinili Köşk'ün yakınında, aynı zamanda mimarlık dersleri veren Alexandre Vallaury (1850-1921) tarafından planı çizilen bir bina inşa edilir.¹²⁵

Öğretim kadrosu, Fransız örneğinden hareketle, batı sistemiyle yetişmiş yabancılar ve yurtiçindeki gayrimüslimlerden oluşuyordu. Mektebin diğer hocaları arasında, heykel öğretmeni Yervant Voskan (1855-1914), bilinen diğer adıyla Oskan Efendi, mimari öğretmeni Alexandre Vallaury gibi isimler bulunmaktaydı. Gravür (hakkaklık) dersleri ise dersi yürütecek eğitmen bulunamamasından ötürü mektebin kuruluş tarihinden itibaren 9 yıl sonra, 1892 yılında faaliyete girer. Fransa'dan Stanislas Arthur Napier adında bir uzman getirilir ve atölye kurulur. İsmail Hakkı Bey'in de hakkaklık derslerini bu kişiden aldığı düşünülmektedir.¹²⁶

Resim 2.31. İsmail Hakkı Bey'in Tespit Edilen En Eski Tarihli Çalışması, Rüштиye Yıllarında Kuruçeşme'den Boğaz Manzarası

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

¹²⁵ Seçkin G.Naipoğlu, "Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey", Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2008, s.52.

¹²⁶ A.e., s.53.

Mektep yönetmeliğine göre tüm bölümlerde haftada birer saat sanat tarihi dersi okutulur. 1890 yılında ‘Tarih-i Sanat’ öğretmenliğine getirilen Sakızlı Ohannes Efendi (1836-1912), Hakkı Bey’e hocalık yapar. Verdiği dersler daha çok estetik ağırlıklıdır. Ders notlarını 1892’de Fünûn-ı Nefîse Târîhi Medhalî adıyla yayınlar.¹²⁷

İsmail Hakkı Altunbezer o günlerle ilgili:

*“O zaman resim şubesinin mevcudu 20’yi geçmezdi. Esasen mektebin mimari, heykeltraşı, resim ve hakten ibaret dört şubesindeki talebe mevcudu ancak 100’ü bulurdu. Zamanımızda canlı modeller hep erkekti ve elbiseli olarak modellik yaparlardı. Bu iş için yaşı başı ilerlemiş kimseler seçilirdi. Bir gün, nasılsa, bir genç model bulduk, çalıştırdık, müdür muavini Oskan Efendi işin farkına varınca telaşlandı. Modeli derhal savdı ve bizleri epey muaheze etti.”*¹²⁸

demiştir.

Dönemim anlayışı çerçevesinde, atölyeye kadın ve çıplak model getirilmezdi. Bu dönemde zaten kimse çıplak modelliği kabul etmezdi. Gündelik olarak tutulan hamal, dilenci, satıcılar tercihen yaşlı olmak üzere, giysili halde getirilir, özellikle kafa resimleri olarak çalışılırdı.¹²⁹

¹²⁷ Naipoğlu, **a.g.e.**, s.53-54.

¹²⁸ Toprak ve Dinç, **a.g.e.**, s. 88.

¹²⁹ Derman, **Ömrümün Berketi:1, a.g.e.**, s.108.

Resim 2.32. İsmail Hakkı Bey'in Manav Portresi

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

İsmail Hakkı Bey'in Sanâyi-i Nefise Mektebi yıllarında çizdiği resimlerden olan ve son derece canlı ve gerçekçi bir görünüşe sahip 'dilenci' tablosu, insanlara son derece etkileyici görünmektedir. Öyle ki, Şeyhülislam Mehmed Nuri Efendi bu tabloyu beğenir ve İsmail Hakkı Bey'den rica eder. Bu ricayı kırmayan Hakkı Bey tabloyu verir fakat bir süre geçtikten sonra Nuri Efendi iade eder. Sebep olarak da tabloyu aldığından beri etkilendiğini ve sürekli dilencilere acır hale geldiğini söyler.¹³⁰

¹³⁰ Hattat Hüseyin Öksüz ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 25.07.2015.

Resim 2.33. İsmail Hakkı Bey'in Dilenci Tablosu

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

Beraber eğitim gördüğü mektep arkadaşları arasında Ahmet Ziya Akbulut (1869-1938), Şevket Dağ (1875-1944), Şehzade Abdülmecid Efendi (1868-1944) gibi isimler yer alan İsmail Hakkı Bey'in resimleri genellikle manav, dilenci, musevî, zenci gibi mahallî karakterlerdir. Çalışmalar genel olarak peyzaj ve figür ağırlıklıdır. Hakkı Bey, mezuniyet eseri olarak Çemberlitaş'taki Vezir Han'ı resmetmiştir. 1897 tarihli

tabloya imzasını koymaz, İsmail Hakkı adını ve tarihini, çerçevesinin kenarına yerleştirdiği pirinç bir plakaya sülüs yazı ile hakleder.¹³¹

Hakk şubesinden, tahsilinin dördüncü senesinde sağlık meseleleri sebebiyle ayrılır. Resim şubesinin tahsilini ise altı sene zarfında bitirip, hocalarının da övgüleriyle tamamlar ve 1897’de birincilikle diplomasını alır.¹³²

Hakk şubesini yarıda bırakmış olsa da bu mecrada eserler vermiştir. Bugün İnkılâp Müzesi’nde sergilenen, siyah bir mermer pano üstüne pirinç levhadan kesip oyarak yazdığı, Mustafa Kemal’in İstanbul’u ziyareti sebebiyle Dolmabahçe Sarayı’nda yaptığı konuşmanın metni buna örnek verilebilir. Bu levhayı hakkâk olarak İsmail Hakkı Bey hazırlamış, yazısını ise rik’a ile Sofu Mehmet Hamdi Efendi yazmıştır.¹³³

Çemberlitaş Vezir Han’ı tablosunun kenarına pirinç plaka ile hakk ettiği imzası, o dönemin Akademi müdürü olan Burhan Toprak tarafından, bir sergi dolayısıyla Akademi’ye getirildiği zaman kazıtılmıştır. Bunun sebebi olarak ise bu yazıyı okuyan kimsenin kalmadığını ileri sürmüştür. İsmail Hakkı Bey bu davranış karşısında üzüldüğünü fakat karşısındakinin seviyesine düşmemek adına sustuğunu söylemiştir.¹³⁴

¹³¹ Derman, “Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey’den Çizgiler”, **Hayat-Haftalık Mecmua**, Sayı:33, İstanbul, 1971, s.26.

¹³² Ünver, “İsmail Hakkı Altınbezer”, **a.g.e.**, s.175.; Pınar Doğu, “İsmail Hakkı Altınbezer/Son Osmanlı Tuğrakeşi”, **Sedir**, Sayı: 4, İstanbul, 1998, s.65.

¹³³ Derman, **Ömrümün Berketi:1**, **a.g.e.**, s.110.

¹³⁴ **A.e.**

Resim 2.34. İsmail Hakkı Bey'in 1315/1897 Yılında Resim Bölümünden Mezuniyet Eseri Olarak Yaptığı Çemberlitaş Vezirhanı Tablosu

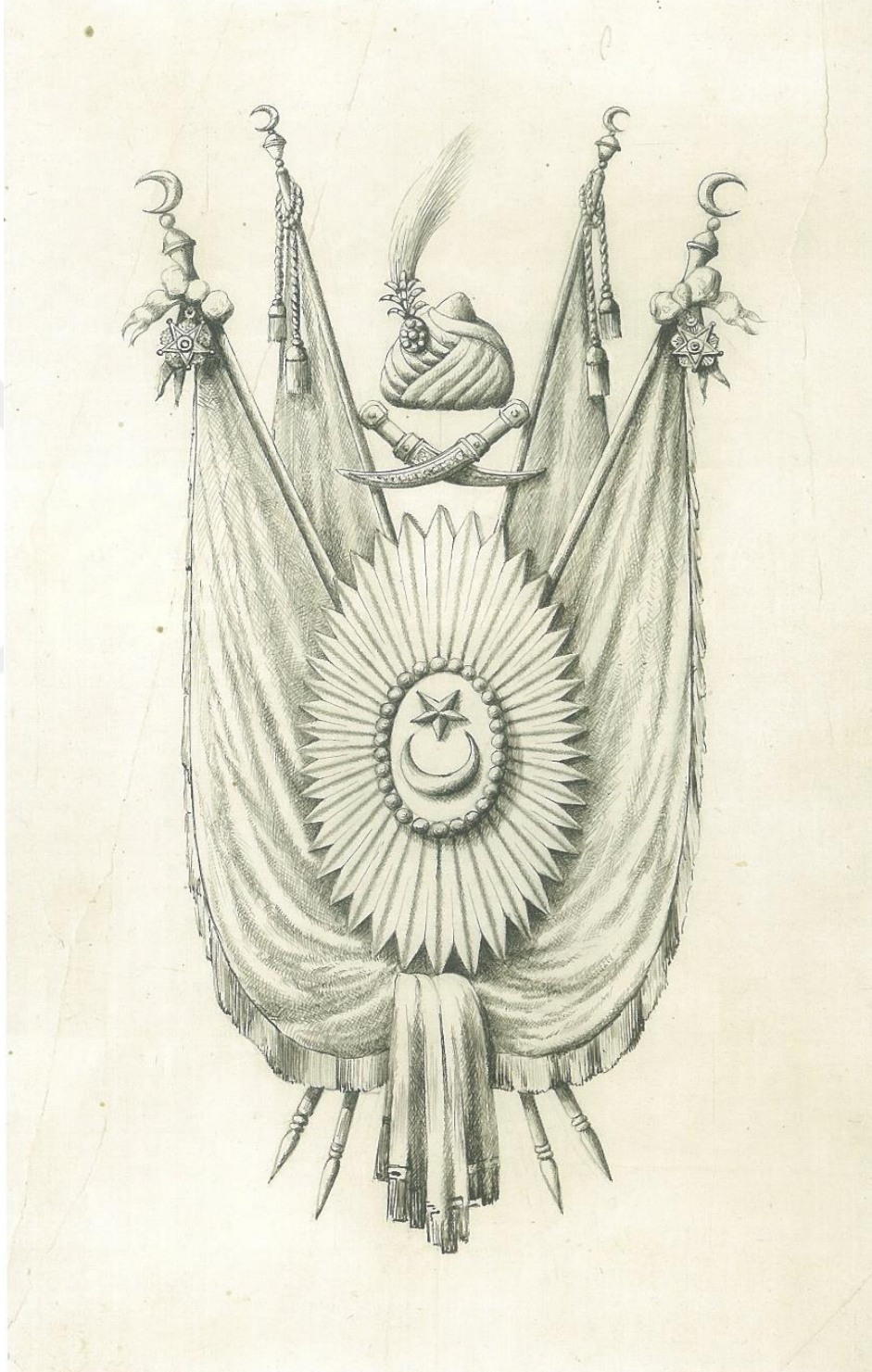
Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

Gerek hat alanını kendine ana yol olarak tayin etmiş olması, gerekse diğer meslekî çalışmaları dolayısıyla resim ile pek fazla uğraşamamıştır. Resim yapmayı bırakmasında; çevresindeki insanların ve hocası Sami Efendi'nin ondaki hüsn-i hat ve kalem yeteneğini görüp, yalnız bu yolda ilerlemesi ve kemâle ermesi tavsiyesi de ikna edici bir sebep olmuştur.¹³⁵ Fakat bu konuda ilerlemeyi tercih etseydi, ülkemizin en önemli ressamlarından biri olacağı, verdiği az sayıdaki eserinden anlaşılmaktadır. Sanayi-i Nefise Mektebi'nde aldığı eğitim üzerine verdiği eserlerle, döneminin önde gelen ressamlarından biri olduğunu kanıtlamıştır.¹³⁶

¹³⁵ İsmail Hakkı Bey'in torunu Ayşe Baturay ile yapılan "İsmail Hakkı Bey" konulu görüşme: 09.10.2015.

¹³⁶ Turgut, **a.g.e.**, s.620.

Resim 2.35. Hakkı Bey Tarafından Son Halife Abdülmecid'in Merasim Elbisesine
Dikilecek Madeni Düğmeler İçin Hazırlanan Karakalem Arma Çalışması

Kaynak: Altunbezer Aile Koleksiyonu

SONUÇ

Türk sanat tarihinde önemli bir sanatkar ve eğitim adamı olan İsmail Hakkı Altunbezer; hattat, tuğrakeş, müzehhip ve ressam kimlikleriyle tanınmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında hayata gözlerini İstanbul'da açan, ömrü boyunca da İstanbul'da ikamet eden Altunbezer, yaşadığı ve yetiştiği yıllarda, sosyal, kültürel ve siyasi bağlamda karmaşık zamanların içerisinde sanatın ve sanatçının en zor anlarına şahit olmuştur. Eğitim kurumlarındaki dönüşüme, alfabenin değişmesine ve geleneksel sanatların eski önemini yitirmesine rağmen, işini hakkıyla yapmış, geleneksel sanatların muhafazasına çabalayan sanatkarlardan birisi olarak tarihe geçmiştir.

İsmail Hakkı Bey, çocukluk yıllarından beri yazıya ve resime karşı büyük bir merak duymuştur. Rüşdiye'den mezun olduktan sonra babasının da desteğiyle Sanayi-i Nefise Mektebi'ne yazılmıştır. Babasının hem bir sanatkar hem de bir eğitimci olması bu teşviğin doğmasında etken olmuştur ve böylesi bir dönemde sanata ve sanat eğitimine dair olumlu bakışa örnek niteliğindedir.

Elinden çıkan figür ve portre örnekleri, resim konusunda ne derece mahir olduğunu göstermektedir. Fakat hocası Sami Efendi'nin tavsiyesi üzerine bu alanı bırakmış ve yalnızca yazıya odaklanmıştır. Resim eğitimi, ona yazıda harika istifler oluşturma imkanı tanımış, zamanının ötesinde, son derece estetik celi sülüs kompozisyonlar çıkarmasına yardımcı olmuştur.

Nitekim tezhipte de kendine has bir üslûp ortaya koymuş, bu yolda gelen tüm eleştirilere rağmen çizgisinden taviz vermemiştir. Bugün onun elinden çıkmış bir tezhibi gördüğümüzde, imzasını görmeden kendi eseri olduğunu anlayabilmek mümkündür. Özgün olmaya dair çabasının ve insanların olumsuz eleştirilerini önemsememesinin ne kadar doğru bir tutum olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Her ne kadar kendi yolunu seçse de, bunun yanında klasik yolda da pürüzsüz eserler ortaya koyarak, alanında örnek şahsiyetlerden birisi olmuştur.

Medresetü'l-Hattâtîn'den Şark Tezyîni Sanatlar Mektebi'ne geçiş yıllarında o ve beraberindeki geleneksel sanatlar üzerine çalışan devrin hocaları, binbir zorluk ve

belirsizlik altında, gerektiğinde maaş dahi almadan çalışmışlardır. Onların bu emekleri, bugün hala geleneksel sanatlar silsilesinin devam ediyor olmasının ve bu değerleri yitirmeyişimizin temel sebebidir.

Yaşamının son zamanlarında Ankara’da milli hükümet kurulunca, 33 yıl çalıştığı Babıâli lağvedilmiştir. Bunun üzerine açıkta kalan İsmail Hakkı Bey, bu vazifesine mukabil bir yere tayin edilmesini rica etmiştir, fakat vazifesinin mukabili olmadığı ve emekliliğini istemesi gerektiği cevabını almıştır. Bu durum onu oldukça üzmüş ve o gün emekliliğini istemek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte devlet tarafından gelen yazı işlerini de layıkıyla yerine getirmeye devam etmiştir. Ömrünün sonuna kadar tamamladığı işlerinden henüz günyüzüne çıkarılamayan eserleri kadar, son nefesinde masasında devam ettiği ve onun yokluğu ile yarım kalan işleri, başlı başına bir kişiliğin eserlerde nasıl yaşamaya devam ettiğinin en güzel örneğidir.

İnsanların hayatlarını değerli kılan, ondan sonraki gelen neslin, onları tanınması ve tanıtması, örnek alması ve hayırla yâd etmesidir. Ömrü boyunca sayısını kendinin dahi bilmediği kadar eser vermiştir. Bu çalışmada elden geldiği ölçüde hayatı ve şahsiyeti anlatılmaya, eserleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Hakkı Bey’in tüm eserlerini bir araya getirebilmek elbette mümkün değildir. Lakin bu eserlerden sahip olduğumuz kadarı ve gözümüzün önünden geçip giden değerli hayatı, bilimsel çalışmalara konu edilmeye, imrenmeye ve ders alarak gelecek nesillere aktarmaya kâfi kıymettedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Acar, M. Şinasi: **Türk Hat Sanatı**, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- Acar, M. Şinasi: **Ünlü Hattatların Mezarları: Gelimli Gidimli Dünya**, Gözde Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Alparslan, Ali: **Ünlü Türk hattatları**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.
- Alparslan, Ali: **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, YKY, İstanbul, 1999.
- Berk, Süleyman: **İstanbul'un 100 Hattatı**, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2012.
- Berk, Süleyman: **Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı**, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2013.
- Berk, Süleyman: **Hattat Necmeddin Okyay**, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2011.
- Boydaş, Nihat: **Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım**, MEB Yayınları, İstanbul, 1994.
- Çağlar, Yusuf: **Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul'un Meşhur Hattatları**, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010.

- Derman, M. Uğur: **Harflerin Aşkı**, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Derman, M. Uğur: **Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Derman, M. Uğur: **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Derman, M. Uğur: **Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler**, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2002.
- Derman, M. Uğur: **Ömrümün Berketi:1**, Kubbealtı, İstanbul, 2011.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal: **Son Hattatlar**, 2.Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- Konyalı, İbrahim Hakkı: **Âbideleri ve Kitâbeleri ile Üsküdar Tarihi**, 1896-1984, C.1-2, Türkiye Yeşilay Cemiyeti, İstanbul, 1977.
- Mülayim, Selçuk: **Yüzyılın (1900-1999) Kültür ve Sanat Kronolojisi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- Pedersen, Johannes: **İslam Dünyasında Kitabın Tarihi**, Çev. Mustafa Macit Karagözoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013.
- Rado, Şevket: **Türk Hattatları**, Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1982.

Sayar, Ahmed Güner:

A. Süheyl Ünver: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Serin, Muhittin:

Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat Nr.68, İstanbul, 2008.

Taşkale, Faruk ve
Gündüz, Hüseyin:

Hilye-i Şerife Hz. Muhammed'in Özellikleri, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Ülker, Muammer:

Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara , 1987.

Ünver, A. Süheyl:

Hattat ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, 50 San'at Sever Serisi, Kemal Matbaası, İstanbul, 1955.

Ünver, A. Süheyl:

Türk Süsleme Sanatçıları- Müzehhipler, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007.

Ünver, A. Süheyl:

Türk yazı çeşitleri: Türk hattatları yazılarından örneklerle birlikte ba'zı faydeli izahat verilmiştir, Yeni Laboratuvar Yayınları, İstanbul, 1953.

Yazır, Elmalılı Hamdi:

Kur'an-ı Kerim Meali, Nuh Yayınları, İstanbul, 2015.

Yazır, Mahmud Bedreddin:

Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972.

MAKALE VE DERGİLER

Alparslan, Ali:

“İslam Yazı Sanatı”, **Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Ed.Kenan Seyithanoğlu, C. XIV, Çağ Yayınları Umumi Neşriyat, Nr. 1, İstanbul, 1993

Derman, M. Uğur:

“Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C.II Sayı:6, İstanbul, 1971.

Derman, M. Uğur:

“Büyük Bir Hat Sanatkârimız: Sami Efendi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C.I Sayı:5, İstanbul, 1969.

Derman, M. Uğur:

“Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey’den Çizgiler”, **Hayat-Haftalık Mecmua**, Sayı:33, İstanbul, 1971.

Derman, M. Uğur:

“Medresetü'l-Hattâtîn’in Açılışına Dair Mühim Bir Belge”, **Antik ve Dekor Dergisi**, Sayı:100, İstanbul, 2007.

Derman, M. Uğur:

“Medresetü'l-Hattâtîn’e Dair”, **Prof. Dr. Mübahat S.Kütükoğlu’na Armağan**, Ed.Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

- Doğu, Pınar: “İsmail Hakkı Altunbezer/Son Osmanlı Tuğrakeşi”, **Sedir**, Sayı:4, İstanbul, 1998.
- Kandemir: “Büyük Bir Sanatkâr: Turakeş İsmail Hakkı”, **Yedigün**, Sayı:221, 1937.
- Mesara, Gülbün: “A. Süheyl Ünver’in Medresetü’l-Hattâtın Yılları ve Ötesi”, **Antik ve Dekor Dergisi**, Sayı:17, İstanbul, 1992.
- Mert, Talip: “Hattat İsmail Hakkı Altunbezer, Babası ve Dedesi Hattat Ali Şükrü Efendi”, C.II, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI**, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2009.
- Özkafa, Fatih: “Cumhuriyet Döneminde Türk Hat Sanatı”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2009.
- Özcan, Ali Rıza: “Sultan II.Abdülhamid Döneminde Hat ve Tezyinî Sanatlar”, **II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul**, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul, 2010.
- Serin, Muhittin: “İsmail Hakkı Altunbezer”, **Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi**, Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2012.

- Silivrilili, Kerim: “Turakeş İsmail Hakkı Altınbezer”, **San’at Dünyası Dergisi**, Sayı:199, İstanbul, 1964.
- Subaşı, Hüsrev: “Hattat İsmail Hakkı Altınbezer ve Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii Yazıları”, **VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, (yay. haz. Mehmet Sarılık), Afyonkarahisar, (10-11 Ekim) 2002.
- Toprak, Burhan ve Dinç, Refik: “İsmail Hakkı Altınbezer”, **Güzel Sanatlar Dergisi**, Sayı:4, Maarif Vekilliği, İstanbul, 1942.
- Turgut, Naciye: “Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey’in Aile Koleksiyonu’ndaki Resim Çalışmalarından Örnekler”, C.II, **Üsküdar Sempozyumu V**, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2007.
- Turgut, Naciye: “Bir Zamanlar Üsküdar’dan Tarihe Düşülen Notlar: Çiçekçi Kahvehanesi”, C.II, **IV. Üsküdar Sempozyumu**, (3-5 Kasım 2006): Bildiriler (Ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2007.
- Türkmen, F. Nalan: “Sanat Tarihinde Öncü Kurum ve Kuruluşlar”, **TALİD**, Türk Sanat Tarihi, Sayı:14, İstanbul, 2009.
- Ünver, A. Süheyl: “İsmail Hakkı Altınbezer”, **Arkitekt Dergisi**, Sayı:7-8, İstanbul, 1946.

TEZ

- Bilen, Yusuf: “Hattat Mehmed Şevki Efendi ve Sülüs-Nesih Hat Ekolü”, Atatürk Üniversitesi, Türk-İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, 2010.
- Naipoğlu, Seçkin G.: “Sanayi-i Nefise Mektebi’nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey”, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Ulusal, Zeliha: “Hat Sanatı ve Medresetül Hattatin”, KTÜ, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2008.

ANSİKLOPEDİ

- Alparslan, Ali: “Türk Dünyasında Hat Sanatı”, C. XII, **Türkler Anksiklopedisi**, Ankara, 2002.
- Berk, Süleyman: “Râkım Efendi, Mustafa”, Cilt:XXXIV, **DİA**, İstanbul, 2007.
- Çetin, Nihad M.: “Aklâm-ı Sitte”, **DİA**, C. II, İstanbul, 1989.
- Derman, M. Uğur: “Hat”, **DİA**, C. XVI, İstanbul, 1997.
- Derman, M. Uğur: “Hattat”, **DİA**, C. XVI, İstanbul, 1997.

Derman, M. Uğur: “Medresetü’l- Hattâtîn”, **DİA**, C. XXVIII, İstanbul, 2003.

Derman, M. Uğur: “Altunbezer, İsmail Hakkı”, **DİA**, C. I, İstanbul, 1997.

Derman, M. Uğur: “Mehmed İlmi Efendi”, **DİA**, C. XXVIII, Ankara, 2003.

Serin, Muhittin: “Meşk (hat)”, **DİA**, C. XXIX, Ankara, 2004.

Serin, Muhittin: “Suud Yavsi Ebüssuudoğlu”, **DİA**, C. XXXVII, Ankara, 2009.

Serin, Muhittin: “Türkiye”, **DİA**, C. XLI, Ankara, 2012.

Serin, Muhittin: “Karahisâri, Ahmed Şemseddin”, **DİA**, C. XXIV, İstanbul, 2001.

DİĞER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
(B.O.A.):

DH.SAİD, 46/115.

Silivri, Kerim:

**Ölümünün 50. Yıldönümünde Tuğrakeş
İsmail Hakkı Altunbezer**, CD (CO159),
IRCICA, İstanbul, 1996.

EKLER

EK 1: EKLER LİSTESİ

EK 2: HÜSN-İ HAT MİMARİ ESERLER.....99-112

2.1: Abdi Çelebi Camisinde Bulunan Tavan Yazısı (Nur Sûresi)

2.2: Afyon Gedik Ahmet Paşa Camisi Alınlık Yazıları (Nur Sûresi 61-64. Ayetler) 62. Ayetin Bir Kısımını İçeren İki Parça Yazı, Sonradan Eklenen Müezzinlik Dolayısıyla Tam Gözükmemektedir

2.3: Atatürk'ün 1927'de İstanbul'u Ziyareti Dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı'nda Yaptığı Konuşma, Rık'a Hattı İle Yazılmış ve İsmail Hakkı Bey Tarafından Pirinçten Kesilip Mermer Zemin Üzerine Hakkedilmiştir. (Şişli-Atatürk Müzesi) Harf İnkılabından Sonra Aynı Metni Latin Harfleriyle de İşlemesi İstenmiştir. Bunun İçin Evinde Torna Tezgahı Kuran Hakkı Bey Bu Siparişi de Yerine Getirir. Lakin Bu Eserin Nerede Olduğu Bilinmemektedir

2.4: Bakırköy Amine Hatun Camisi Dış ve İç Kapı Üstü Yazıları (Üst: Âli İmran-39, Alt: Bakara-115)

2.5: Bebek Hümayûn-ı Âbad Camisi Dış ve İç Kapı Üstü Yazıları (Üst: Âli İmran-39, Alt: Bakara-115)

2.6: Beyoğlu Hüseyin Ağa Camisi Kubbe Yazısı, Çini Üzerine Yazılmış Lafza-i Celâl, İsm-i Nebî ve Çihâr-ı Yâr-ı Güzîn Levhaları

2.7: Bostancı Kuloğlu Camii Kapı Üstü Levha (*Bakara/115*)

2.8: İsmail Hakkı Bey, 1970 Yılına Kadar Hizmet Vermiş Sultanahmet Cezaevinin Kitabesini Celî Sülûs İle Yazmıştır (1337/1918)

2.9: Kamer Hatun Camii Arka Dış Duvarında Taşa İşlenmiş Bir Yazısı (*İsra/14*)

2.10: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kubbe Yazısı (*Nûr/35*)

2.11: Eskişehir Çarşı Camii Tavan Kenar Yazıları (*Ayet el-Kursî*)

2.12: Mahmut Şevket Paşa İle Koruması ve Yaverinin Türbesi Yazıları

2.13: Sultan II. Mahmud Türbesi'nde, Sultan II. Mahmud, Oğlu Sultan Abulaziz ve Torunu Sultan II. Abdulhamid'in Sanduka Yazıları Hakkı Bey Tarafından Yazılmıştır

2.14: Üsküdar Selimiye Camii Kubbe Yazısı (*Nûr/35*)

2.15: Üsküdar Şemsi Paşa Camii Kubbe Yazıları (*Kubbe: Fâtır/41, Kuşak: Ayet el-Kursî*)

2.16: Üsküdar Şemsi Paşa Camisinde, Üstte Lafza-i Celâl, İsm-i Nebî ve Çihâr-ı Yâr-ı Güzîn Levhaları, Altta Celî Sülüs Bir Levhası. (*İsra/14*)

EK 3: SÜLÜS-CELÎ SÜLÜS-NESİH YAZILARI.....112-153

3.1: Sülüs Yazıda Erken Dönem Bir İstifi

3.2: Hattatlar Tarafından Sıklıkla Yazılan “*Yâ Hazreti Mevlâna*” İbâresini Hakkı Bey de Yazmıştır. (1335/1917)

3.3: 1336/1918 Tarihli ‘*Bu Da Geçer Ya Hû*’ Levhası. Tezhibi Çiçek Derman Tarafından 1976’da Yapılmıştır

3.4: Milli Mücadele Yıllarında Yazdığı Besmele’lerden Bir Diğeri. 1337/1919 Tarihlidir ve Etrafındaki Ebrû, Dostu Necmeddin Okyay’a Aittir

3.5: ‘Sami’nin Talebesi’ İmzasıyla Yazdığı İstiflerden Biri

3.6: Celî Sülüs Yazısı Ve Tezhibi Kendisine Ait 1338/1919 Tarihli Bir Levha. (41x72 cm) “*Yalnız Sana İbadet Eder, Yalnız Senden Yardım Dileriz*” (*Fâtîha/5*)

3.7: Hakkı Bey’in 1920-21’e Tarihlenen (Hicrî 1339) Bir İstifi Ve Bezemesi. “*..Fallâhu Hayrûn Hâfızân Ve Hûve Erhamû’r-Râhimîn*” (*Yusuf/64*)

3.8: Hakkı Bey’in Aynı İstifinin Kobalt Mavisi Zemin Üzerine Farklı Bir Bezemeyle İşlediği 1339 Tarihli Levhası

3.9: 1341/1922-23 Tarihli Besmele Ve Fetih Ayeti Yazısı. “*İnnâ Fetahnâ Leke Fethan Mubînâ*” (*Fetih/1*)

3.10: Celî Sülüs İle Yazdığı Bir İstifi

3.11: 1344/1925-26 Tarihinde Yazdığı Bir Kelâm-ı Kibâr. Tezhibi Rikkat Kunt’a Ait Olup, Hatâyî Ve Rûmî Motiflerle Bezenmiştir. “*Rûtbetû’l-İlmi Âle’r-Rûteb*” *Rütbelerin En Üstünü, İlim Rütbesidir*

3.12: Zerendûd İle Yazılıp Bezenmiş Celî Sülüs Bir Levhası. 1344/1925-26 “*Ve En Leyse Lil İnsâni İllâ Mâ Seâ*” (*Necm/39*)

3.13: 1344 Tarihli Bir Diğer Celi Yazısı

3.14: İsmail Hakkı Bey’in Celî Sülüs İle Yazdığı Ve Çini Haline Getirilmiş 1351/1933 Tarihli Bir Yazısı. “*Vallâhu Gâlibun Alâ Emrihi*” (*Yusuf/21*)

3.15: Aynı Yazının Siyah Zemin Üstüne Zırnık İle Yazılmış Hali. Hakkı Bey Tarafından Rokoko Üslûbunda Altınla Tezhiplenmiştir. 1351 tarihli

3.16: Tezhibi Yarıda Kalmış Bir Celî Yazısı

3.17: 1359 Tarihli ‘Hiç’ Yazısı

3.18: 1361/1942 Tarihli Bir Levhası. “*İnnallahe Cemilûn, Yuhibbû'l-Cemâl*” “Allah Güzeldir, Güzelliği Sever.”

3.19: 1361 Tarihli Yuvarlak Formda Bir Diğer Yazısı

3.20: Sülüste Yazdığı Güzel İstiflerden Bir Diğeri

3.21: İsmail Hakkı Bey Beğendiği İstiflerini Defalarca Yazmıştır. Çeşitli Şekilde Süslenen Bu Yazıların Örnekleri Sıkça Görülebilir. Bunlara İki Örnek. 1362/1943 Tarihli Bir Hadis-i Şerif Kompozisyonu. “*Re'sul-Hikmeti Mehafetullah*” Hikmetin Başlı Allah Korkusudur

3.22: Hattı Ve Tezhibi Kendine Ait Olan 1362/1943 Tarihli Zerendûd Bir Levhası.

“*Ve Fevka Külli Zî İlmin Alîm*”(Yusuf,76)

3.23: Yazmaya Hazırlandığı İstifin Başlangıç Aşamaları

3.24: 1363 Tarihli Bir Çalışması

3.25: İsmail Hakkı Bey'in Klasik Usulde Tezhiplediği Bir Diğer Yazısı (*Nisâ/58*)

3.26: Yazısı Ve Tezhibi Kendisine Ait 1364/1944 Tarihli Bir Levhası. “*..İnnallâhe Alâ Külli Şey'in Kadîr*”(Ankebût/20)

3.27: Hakkı Bey'in Farklı Bir Besmele İstifi Deneyimi. 1364/1944

3.28: Sülüs-Nesihte Verdiği Bir Eser

3.29: Siyah Kağıt Üzerine Zırnık Mürekkebi İle Yazdığı Bir İstif

3.30: Emin Barın İle Beraber Yaptıkları Yakacık Gezisinden Hatıra Maksudıyla Yazdığı Yazılar

3.31: Nesih İle Yazdığı Felak Ve Nâs Sûreleri

3.32: Rabbi Yessir Çalışması

3.33: Keşidesini Kısa Tuttuğu Zarif Bir Besmele

3.34: Torununun Doğumu Üzerine ‘Dedesi Hakkı’ Şeklinde İmzaladığı ‘Maşaallah’ Yazısı

3.35: Celî Sülüs Zırnık Mürekkebiyle Yazdığı Bir Kuşaktan Detaylar

3.36: Beyaz Mürekkep İle Yazdığı Bir Besmele

3.37: Milli Mücadele Yıllarında Yazdığı Düşünülen Diğer Besmele’lerden Bazıları

3.38: Bir Sülüs Çalışması

3.39: Besmele Örneği

- 3.40:** Yuvarlak Şekilde Denediği Bir Besmele Çalışması
- 3.41:** Muhakkak Besmelesi
- 3.42:** Hilye İçin Yazdığı Yazılar
- 3.43:** Bir Sülüs Çalışması
- 3.44:** Müsenna Bir Çalışması
- 3.45:** Rabbi Yessir Denemesi
- 3.46:** İstif Çalışması
- 3.47:** Zırnık Mürekkebiyle Yazdığı İki Yazısı
- 3.48:** Kısa Bir Sülüs Yazısı
- 3.49:** İğnelenmiş Bir Celi Yazısı
- 3.50:** Devlet Görevi Nedeniyle Üzerinde Çalıştığı Bir Yazısı
- 3.51:** Muhakkak Besmele Çalışması
- 3.52:** Allah Lafzı
- 3.53:** Sülüs Besmelesi
- 3.54:** Tezhipli Bir Besmelesi. Tarihsiz
- 3.55:** Müsenna İstif Çalışması
- 3.56:** Bir Diğer Sülüs Denemesi
- 3.57:** Zarif Bir Celi Yazısı
- 3.58:** Mühür Çalışmaları
- 3.59:** Sülüs Besmelesi Ve Nesih İle Yazdığı Hadisler
- 3.60:** Bir Diğer Çalışmasında, Alt Kısımda Dîvan-ı Hümâyûn'da Tuğrakeş Yazısı İle
- 3.61:** Harekelemediği Bir Sülüs Yazısı
- 3.62:** 'Rabbi Yessir'
- 3.63:** Nesih İle Bir Yazısı
- 3.64:** Sülüs Harf Çalışmaları
- 3.65:** Sülüs-Nesih Bir Çalışması
- 3.66:** İcazet Hattı İle Bir Yazısı

3.67: Harf Çalışmaları

3.68: Sülüs Yazı Örneği

3.69: Nesih İle Fatıha Sûresi

3.70: Sülüs-Nesih Kıtaları

3.71: Osmanlı Devleti'nin İmzaladığı Bir Antlaşmanın Arap Alfabeti İle Olan Kısmını Yazmıştır

3.72: İcazet Hattı İle Yazdığı Metnin Bir Kısmı

EK 4: TUĞRALARI.....153-159

4.1: Bir Çok Yazı Çeşidiyle Meydana Getirdiği, Üst Kısmında Sultan II. Abdulhamid Tuğralı Eseri

4.2: Sultan V.Mehmed Reşad Tuğrası

4.3: Hacı Bektaş Veli Tuğrası

4.4: Tuğra Formunda Hadis-i Şerif

4.5: Tuğra Formunda Yazı Çalışmaları

4.6: Sultan VI.Mehmed Vahideddin Tuğralı Ferman

4.7: Sultan V.Mehmed Reşad Tuğralı Berat

4.8: Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'in 1329/1911 Tarihli, Tuğra Formunda Bir Besmelesi

4.9: Hakkı Bey'in 1319/1901 Senesinde Lâl Mürekkebi İle Çektiği Sultan II.Abdülhamid Tuğrası

EK 5: DİVANİ YAZILARI.....159-171

5.1: Kayık Formunda Bir Dîvânî Hattı

5.2: Celî Dîvânî Yazısı

5.3: Satıra Oturtulmuş Bir Yazısı

5.4: Kırmızı ve Siyah Mürekkep İle Yazdığı Bir Berat.

5.5: Türkiye Cumhuriyeti Devleti İçin Yazdığı Bir Evrak

5.6: 'Gazi Mustafa Kemal Türkiye Reis-i Cumhuru' Başlıklı Bir Devlet Evrakı

5.7: Dîvânî Hat İle Yazdığı Çeşitli Çalışmaları

EK 6: RİK'A VE TA'LİK YAZILARI.....171-178

6.1: İsmail Hakkı Bey'in Kızı Muazzez Hanım'a Yazdığı Mektup

6.2: Kelime-i Şehadet

6.3: Kızı Mualla'nın Mustafa Asım Bey İle Evliliğine Dair Tarihli Yazı

6.4: Ta'lik Hattı İle Yazdığı Bir Beyit

6.5: Hakkı Bey'in Yazdığı Resmi Bir Evrak

6.6: Ta'lik İle Yazdığı Başlık

6.7: Yazdığı Resmi Evraklardan Biri

6.8: Yazdığı Yarım Kalmış Bir Evrak

6.9: Yarım Kalmış Celî Ta'lik Bir Levhası

6.10: Rik'a Ve Dîvânî Hat İle Bir Yazısı

6.11: Rik'a İle Yazdığı Bir Metin

EK 7: İMZA VE MÜHÜRLERİ.....178-185

7.1: Hakkı Bey'in Çeşitli İmzaları.

7.2: Hakkı Bey'in Yaptığı 'Valide Han' Tablosunun Altına Hakk Ettiği İmzası
Dönemin Anlayışıyla Arap Alfabesi İle Yazıldığı Gerekçe Gösterilerek Kazınmıştır

7.3: Hakkı Bey Elinden Çıkmış Çeşitli Çalışmalar

7.4: Türkiye Cumhuriyeti İçin Hazırladığı Çeşitli Yazılar

EK 8: KARALAMALARI.....185-198

8.1: İsmail Hakkı Bey'in Elinden Çıkmış Çeşitli Karalamalar ve Tasarımlar

EK 9: DİĞER.....198-207

9.1: Hakkı Bey'in Yazı Takımı

9.2: Eserlerini Ürettiği Köşesi

9.3: Eşi İle Evlerinde Kurdukları Kesim Atölyesinde

9.4: Öğrencilerine Tezhip Dersi Verirken

9.5: Çeşitli Fotoğrafları

9.6: Hasta Yatağında Son Halleri. Arkasında Kendi Yazdığı Yazı İle

9.7: Devlet İçin Yazdığı Evraklardan Biri

9.8: Latin Harfleri İle Kendi Elinden Çıkmış Metin Düzeltmeleri

9.9: 1936 Yılındaki Sergide Aldığı Ödülün Belgesi

EK 10: TEZHİP ESERLERİ VE ESKİZLERİ.....207-225

10.1: Küçük Boyutlarda Çeşitli Çalışmaları

10.2: Eser Üzerinde Çalışmadan Evvel Yaptığı Çeşitli Eskizler

10.3: Hoşuna Giden Örnekleri Biriktirip Yapıştırdığı Defterden Sayfalar

10.4: Yarım Kalan Bir Diğer Çalışması

10.5: Kendi Çalışması Olduğu Düşünülen Bir Cilt Kapağı

EK 11: RESİMLERİ.....225-235

11.1: Fenerbahçe Tablosu

11.2: Dilenci Portresi

11.3: Çok Sayıda Çalıştığı Portre Resimlerden Biri

11.4: Genç Adam

11.5: Zenci Portresi

11.6: Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde Talebeyken Üzerinde Çalıştığı Portelerden Bazıları

11.7: Yüzeyi Aşınmış Bir Genç Portresi

11.8: Domatesçi

11.9: Domatesçi Tablosu

11.10: Arma Çalışmaları

11.11: Çeşitli Karakalem Çalışmaları

EK 2: HÜSN-İ HAT - MİMARİ ESERLERDE BULUNAN YAZILARI

2.1: Abdi Çelebi Camisinde Bulunan Tavan Yazısı (Nur Sûresi)

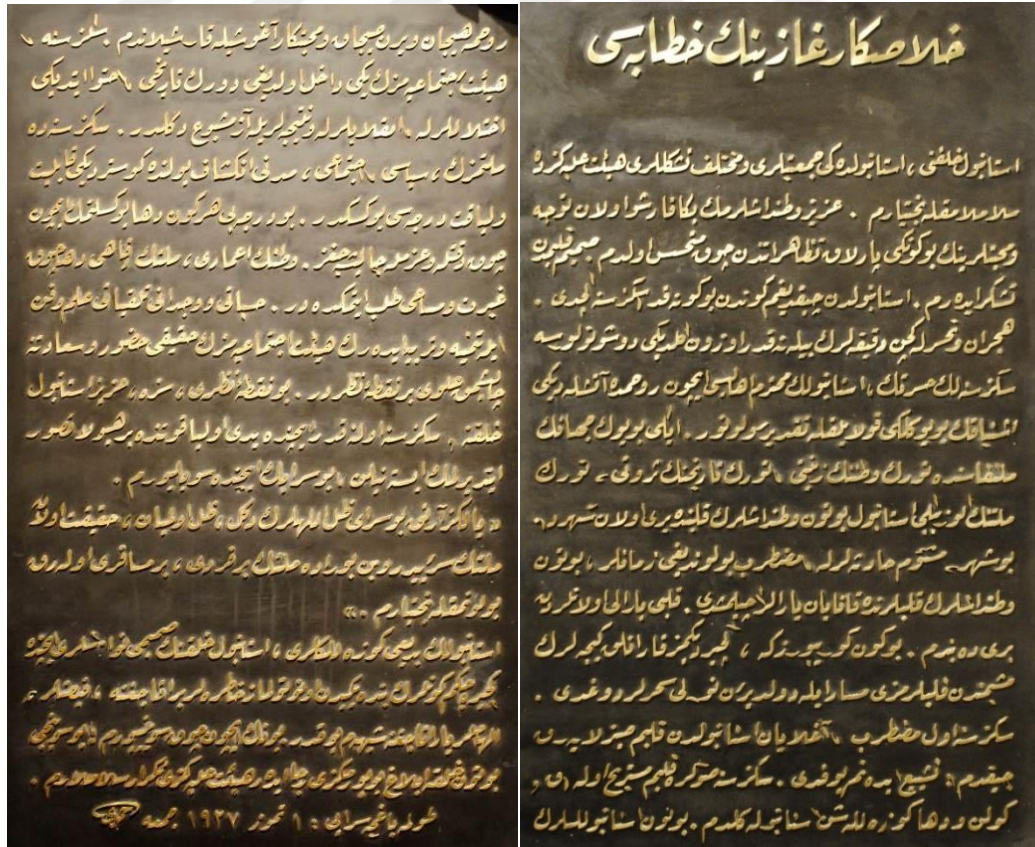

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.2: Afyon Gedik Ahmet Paşa Camisi Alınlık Yazıları. (Nur Sûresi 61-64. Ayetler)
62. Ayetin Bir Kısımını İçeren İki Parça Yazı, Sonradan Eklenen Müezzinlik
Dolayısıyla Tam Gözükmemektedir

2.3: Atatürk'ün 1927'de İstanbul'u Ziyareti Dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı'nda Yaptığı Konuşma, Rık'a Hattı İle Yazılmış ve İsmail Hakkı Bey Tarafından Pirinçten Kesilip Mermer Zemin Üzerine Hakkedilmiştir. (Şişli-Atatürk Müzesi) Harf İnkılabından Sonra Aynı Metni Latin Harfleriyle de İşlemesi İstenmiştir. Bunun İçin Evinde Torna Tezgahı Kuran Hakkı Bey Bu Siparişi de Yerine Getirir. Lakin Bu Eserin Nerede Olduğu Bilinmemektedir

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.4: Bakırköy Amine Hatun Camisi Dış ve İç Kapı  st  Yazıları ( st: Âli İmran-39, Alt: Bakara-115)

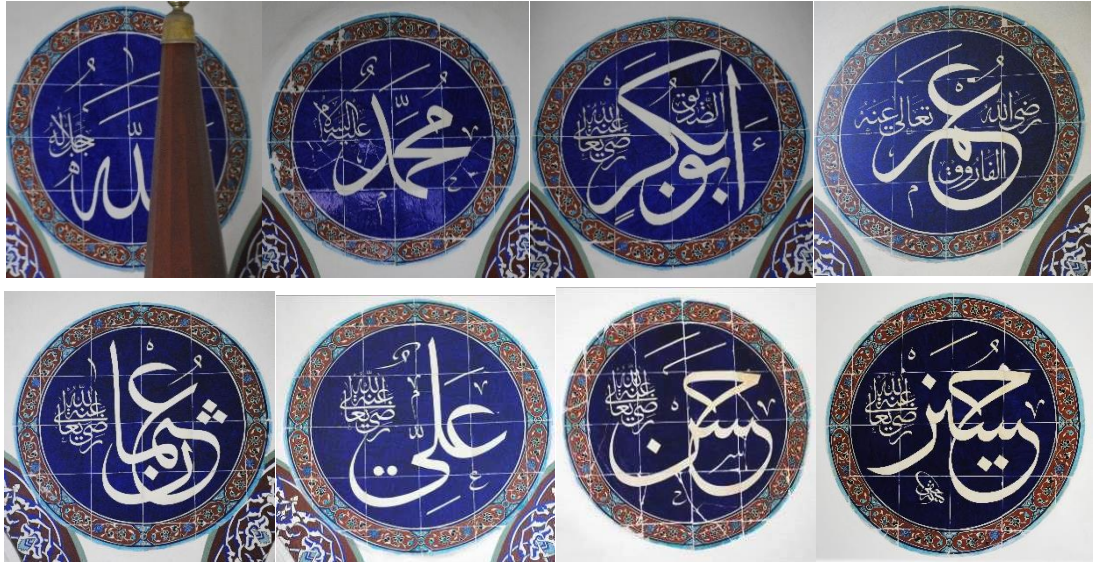
Kaynak: Kişisel Arşiv

2.5: Bebek Hümayûn-ı  bad Camisi Dış ve İç Kapı  st  Yazıları ( st: Âli İmran-39, Alt: Bakara-115)

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.6: Beyoğlu Hüseyin Ağa Camisi Kubbe Yazısı, Çini Üzerine Yazılmış Lafza-i Celâl, İsm-i Nebî ve Çihâr-ı Yâr-ı Güzîn Levhaları

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.7: Bostancı Kuloğlu Camii Kapı Üstü Levha. (Bakara/115)

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.8: İsmail Hakkı Bey, 1970 yılına kadar hizmet vermiş Sultanahmet cezaevinin kitabesini celî sülûs ile yazmıştır. (1337/1918)

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.9: Kamer Hatun Camii Arka Dış Duvarında Taşa İşlenmiş Bir Yazısı. (İsra/14)

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.10: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kubbe Yazısı. (*Nûr/35*)

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.11: Eskişehir Çarşı Camii Tavan Kenar Yazıları. (Ayet el-Kursî)

Kaynak: Kişisel Arşiv

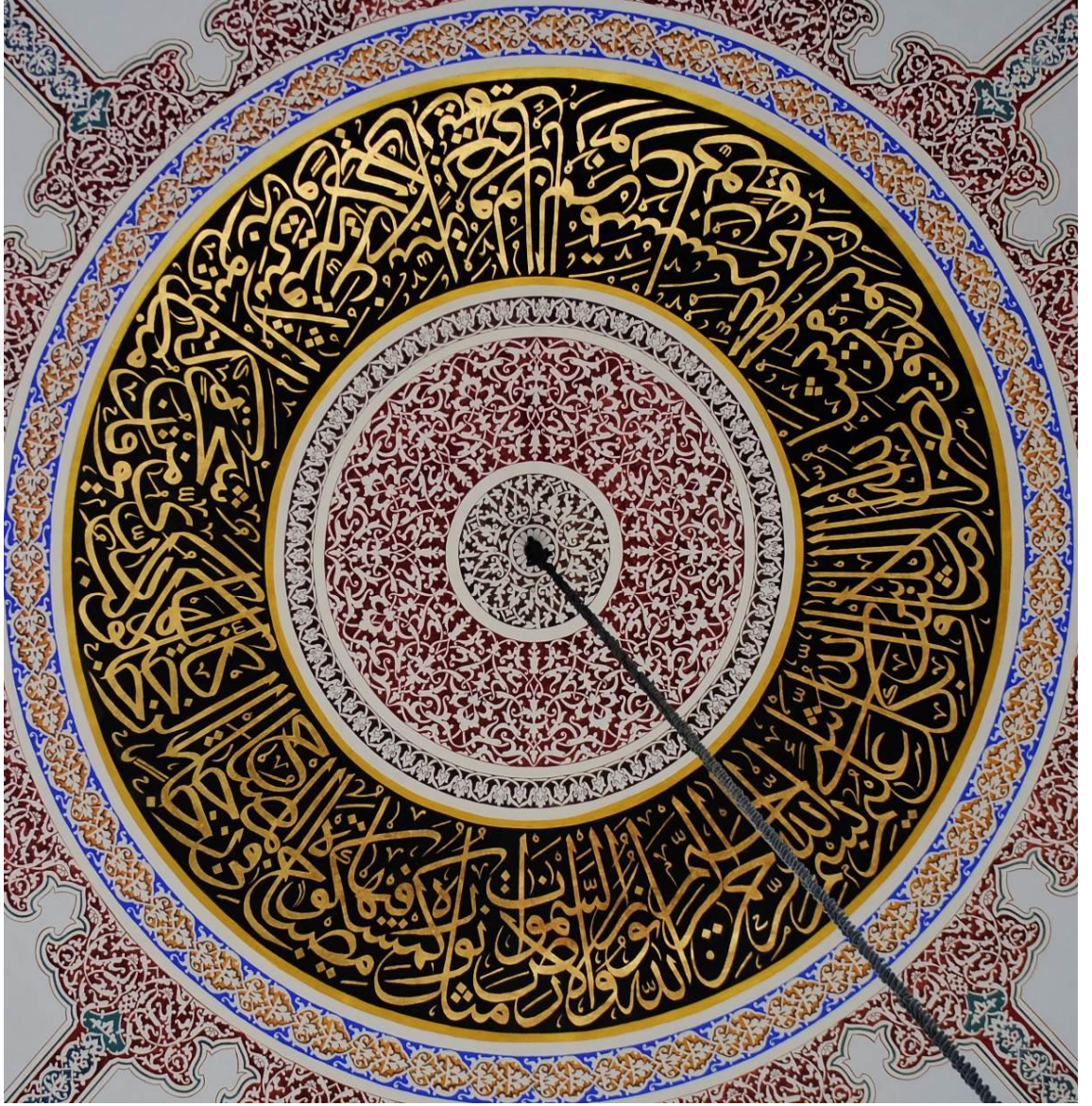
2.12: Mahmut Şevket Paşa İle Koruması ve Yaverinin Türbesi Yazıları

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.14: Üsküdar Selimiye Camii Kubbe Yazısı. (*Nûr/35*)

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.15: Üsküdar Şemsi Paşa Camii Kubbe Yazıları.

(Kubbe: Fâtır/41, Kuşak: Ayet el-Kursî)

Kaynak: Kişisel Arşiv

2.16: Üsküdar Şemsi Paşa Camisinde, Üstte Lafza-İ Celâl, İsm-İ Nebî Ve Çihâr-I Yâr-I Güzîn Levhaları, Altta Celî Sülüs Bir Levhası. (*İsra*/14)

Kaynak: Kişisel Arşiv

EK 3: SÜLÜS-CELİ SÜLÜS-NESİH YAZILARI

3.1: Sülüs Yazıda Erken Dönem Bir İstifi

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.2: Hattatlar Tarafından Sıklıkla Yazılan “Yâ Hazreti Mevlâna” İbâresini Hakkı Bey de Yazmıştır.(1335/1917)

Kaynak: A.Süheyl Ünver, Hattat ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, 50 San'at Sever Serisi, Kemal Matbaası, İstanbul, 1955.

3.3: 1336/1918 Tarihli. 'Bu Da Geçer Ya Hû' Levhası.

Tezhibi Çiçek Derman Tarafından 1976'da Yapılmıştır

Kaynak: M. Uğur Derman, Türk Hat Sanatının Şaheserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

3.4: Milli Mücadele Yıllarında Yazdığı Besmele'lerden Bir Diğeri.

1337/1919 Tarihlidir Ve Etrafındaki Ebrû, Dostu Necmeddin Okyay'a Aittir

Kaynak: M. Uğur Derman, Ömrümün Berketi:1, Kubbealtı, İstanbul, 2011.

3.5: ‘Sami’nin Talebesi’ İmzasıyla Yazdığı İstiflerden Biri

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.6: Celî Sülüs Yazısı Ve Tezhibi Kendisine Ait 1338/1919 Tarihli Bir Levha.
(41x72 cm) “Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz” (Fâtiha/5)

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.7: Hakkı Bey'in 1920-21'e Tarihlenen (Hicrî 1339) Bir İstifi Ve Bezemesi.
“..fallâhu hayrûn hâfızân ve Hûve erhamû'r-Râhimîn”(Yusuf/64)

Kaynak: M. Uğur Derman, Türk Hat Sanatının Şaheserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

3.8: Hakkı Bey'in Aynı İstifinin Kobalt Mavisi Zemin Üzerine Farklı Bir Bezemeyle İşlediği 1339 Tarihli Levhası

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.9: 1341/1922-23 Tarihli Besmele Ve Fetih Ayeti Yazısı.

“İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ” (Fetih/1)

Kaynak: M. Uğur Derman, Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015.

3.10: Celî Sülûs İle Yazdığı Bir İstifi

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.11: 1344/1925-26 Tarihinde Yazdığı Bir Kelâm-ı Kibâr.
Tezhibi Rikkat Kunt'a Ait Olup, Hatâyî ve Rûmî Motiflerle Bezenmiştir. "*Rûtbetû'l-
İlmi Âle'r-Rûteb*" *Rûtbelerin En Üstünü, İlim Rûtbesidir*

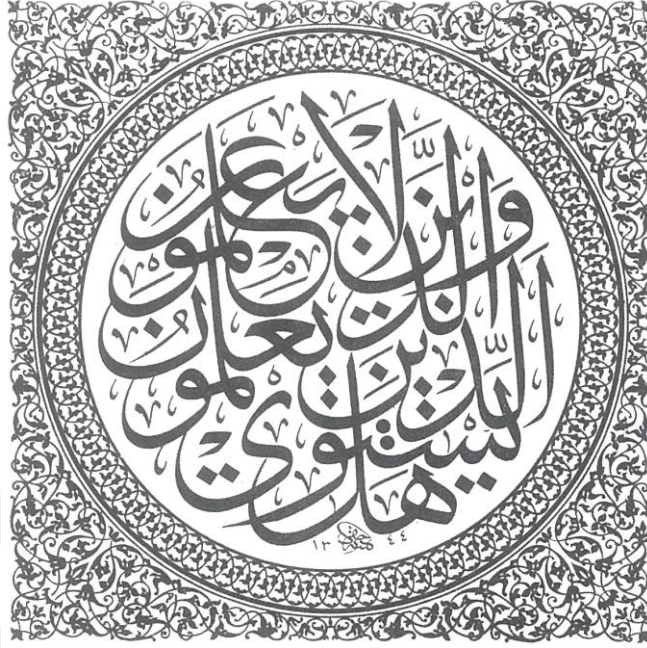
Kaynak: Kişisel Arşiv

3.12: Zerendûd İle Yazılıp Bezenmiş Celî Sülûs Bir Levhası. 1344/1925-26 "*Ve en
leyse lil insâni illâ mâ seâ.*" (*Necm/39*)

Kaynak: Süleyman Berk, Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı, İnkılâb Yayınları,
İstanbul, 2013.

3.13: 1344 Tarihli Bir Diğer Celi Yazısı

Kaynak: M. Uğur Derman, Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2015.

3.14: İsmail Hakkı Bey'in Celi Sülüs İle Yazdığı Ve Çini Haline Getirilmiş 1351/1933 Tarihli Bir Yazısı. “Vallâhu gâlibun alâ emrihi” (Yusuf/21).

Kaynak: M. Uğur Derman, Ömrümün Berketi:1, Kubbealtı, İstanbul, 2011.

3.15: Aynı Yazının Siyah Zemin Üstüne Zırnık İle Yazılmış Hali.
Hakkı Bey tarafından Rokoko üslûbunda altınla tezhiplenmiştir - 1351 tarihli.

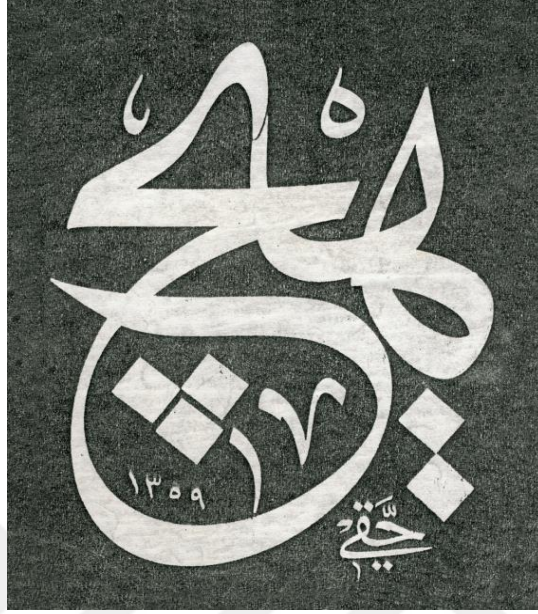
Kaynak: Kişisel Arşiv

3.16: Tezhibi Yarıda Kalmış Bir Celî Yazısı

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.17: 1359 Tarihli ‘Hiç’ Yazısı

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.18: 1361/1942 Tarihli Bir Levhası.

“İnnallahe cemilûn, yuhıbbû'l-cemâl” “Allah güzeldir, güzelliği sever.”

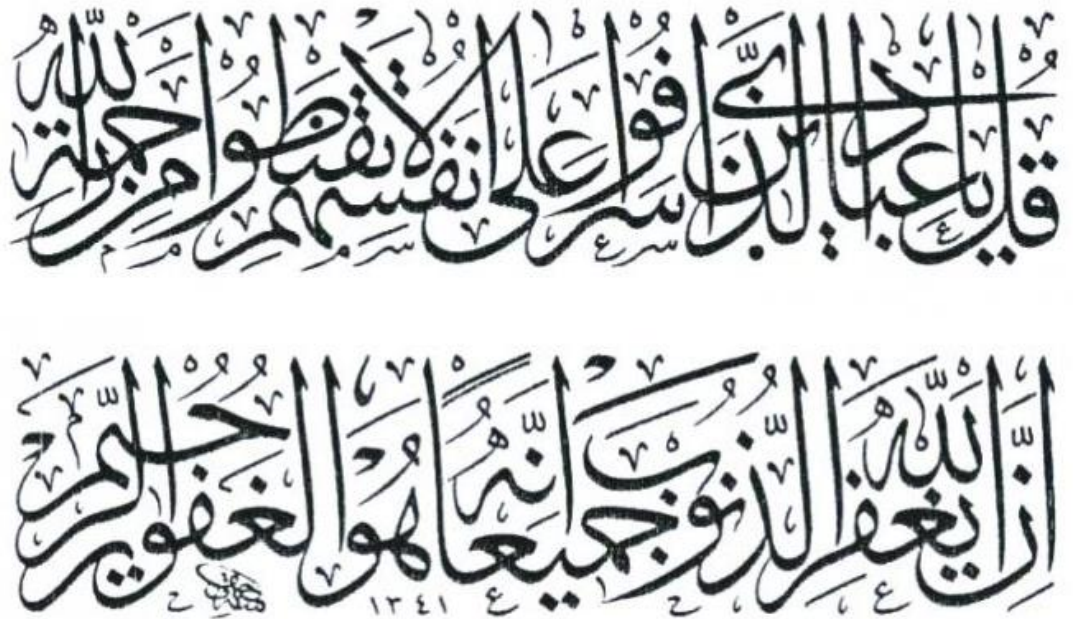
Kaynak: Kişisel Arşiv

3.19: 1361 Tarihli Yuvarlak Formda Bir Diğer Yazısı

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.20: Sülüste Yazdığı Güzel İstiflerden Bir Diğeri

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.21: İsmail Hakkı Bey beğendiği istiflerini defalarca yazmıştır. Çeşitli şekilde süslenen bu yazıların örnekleri sıkça görülebilir. Bunlara iki örnek. 1362/1943 tarihli bir hadis-i şerif kompozisyonu. “Re’sul-hikmeti mehafetullah”
Hikmetin başı Allah korkusudur

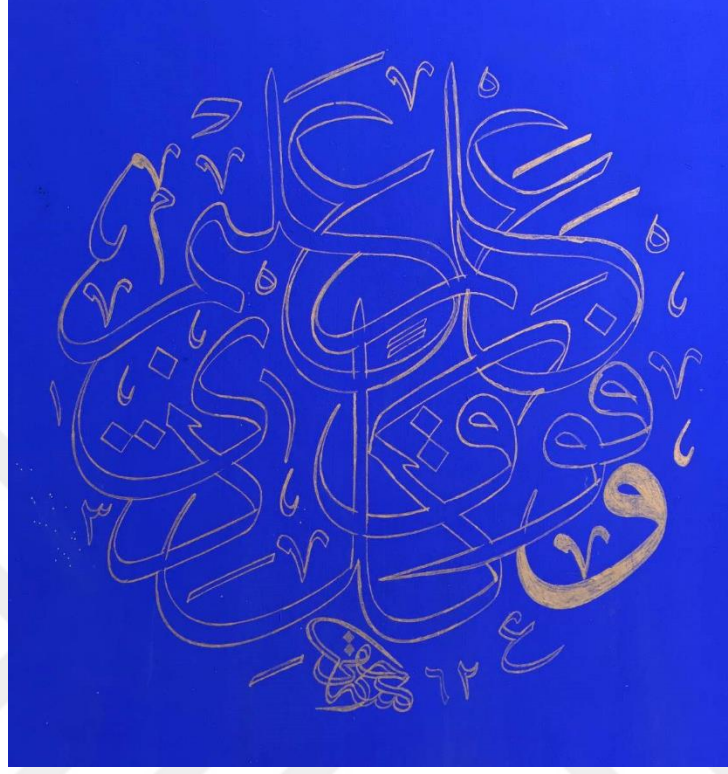
Kaynak: Serin, Muhittin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat Nr.68, İstanbul, 2008.

3.22: Hattı ve Tezhibi Kendine Ait Olan 1362/1943 Tarihli Zerendûd Bir Levhası.
“Ve fevka külli zî ilmin alîm”(Yusuf,76)

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.23: Yazmaya Hazırlanmış İstifin Başlangıç Aşamaları

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.24: 1363 Tarihli Bir Çalışması

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.25: İsmail Hakkı Bey'in Klasik Usulde Tezhiplendiği Bir Diğer Yazısı. (*Nisâ/58*)

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.26: Yazısı Ve Tezhibi Kendisine Ait 1364/1944 Tarihli Bir Levhası. “..innallâhe
alâ kulli şey’in kadîr” (Ankebût/20)

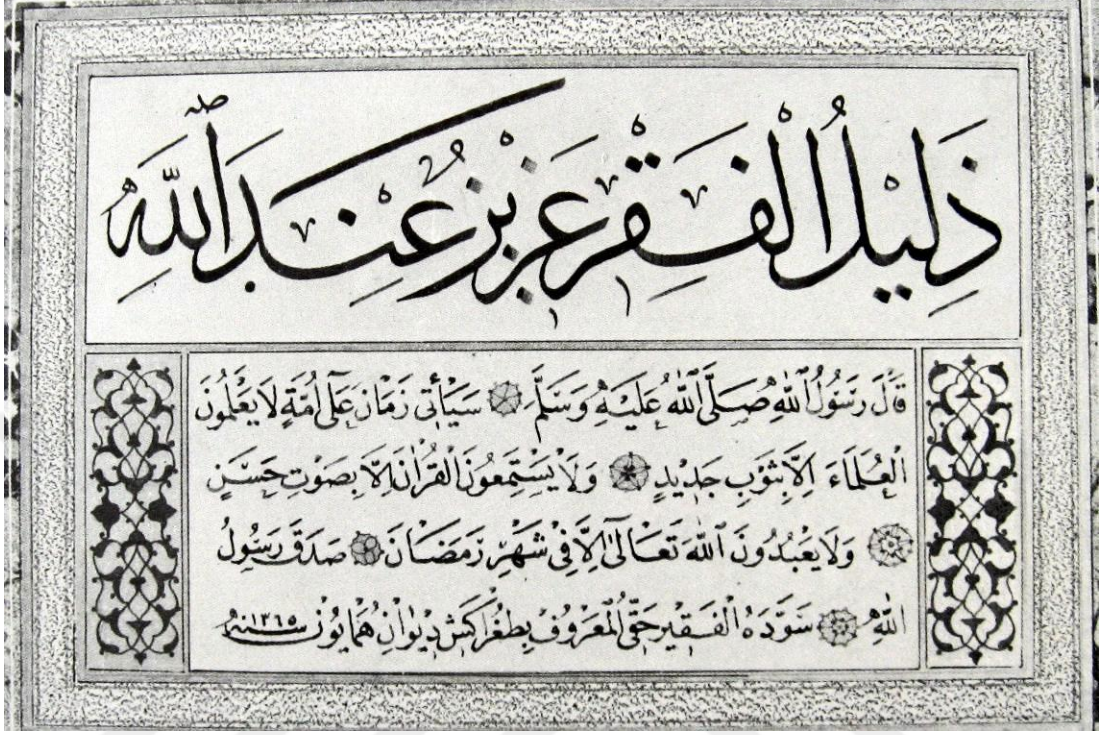
Kaynak: M. Uğur Derman, Türk Hat Sanatının Şaheserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

3.27: Hakkı Bey’in Farklı Bir Besmele İstifi Deneyimi - 1364/1944

Kaynak: Kişisel Arşiv

3.28: Sülüs-Nesihte Verdiği Bir Eser

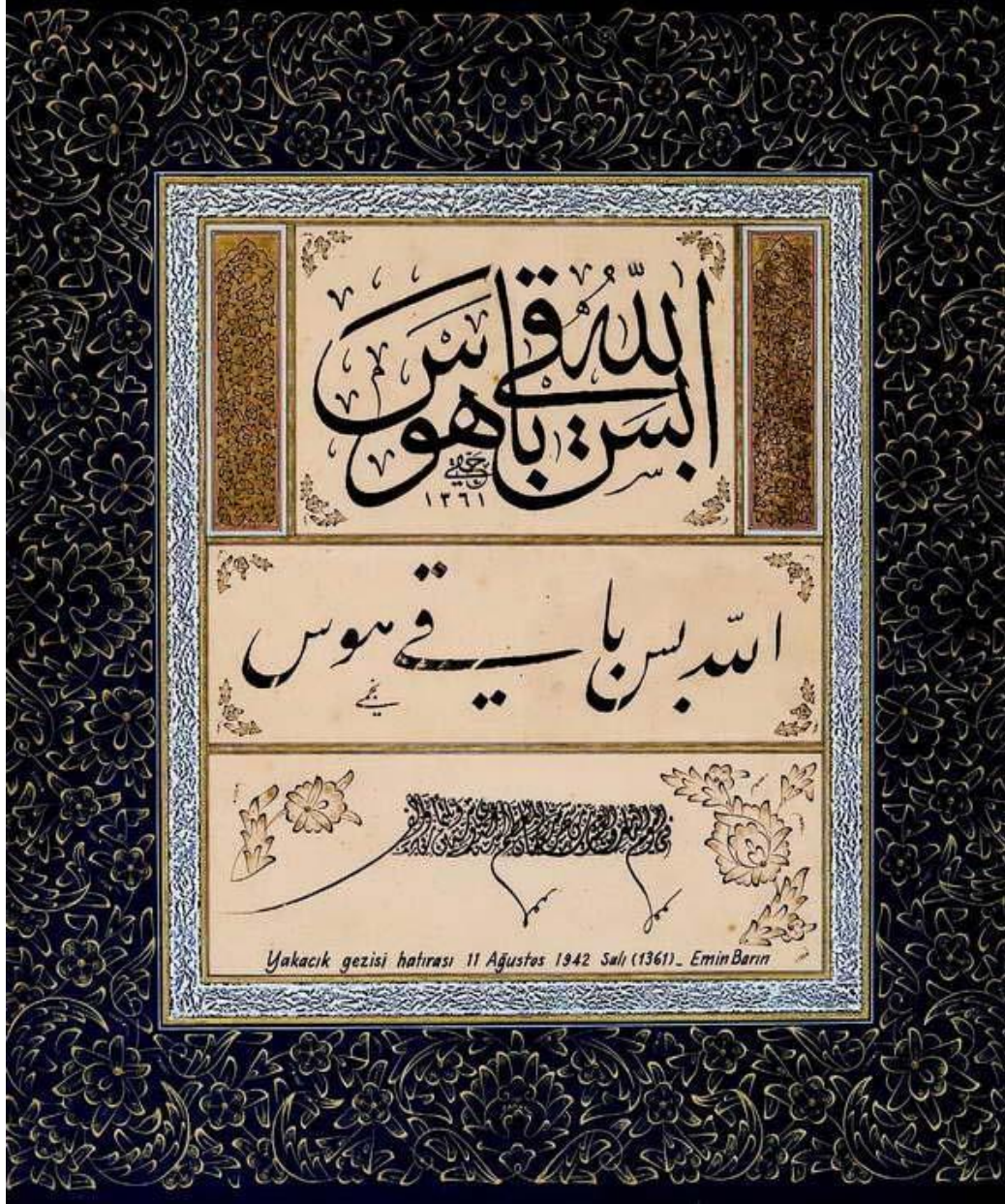
Kaynak: Kişisel Arşiv

3.29: Siyah Kağıt Üzerine Zırnık Mürekkebi İle Yazdığı Bir İstif

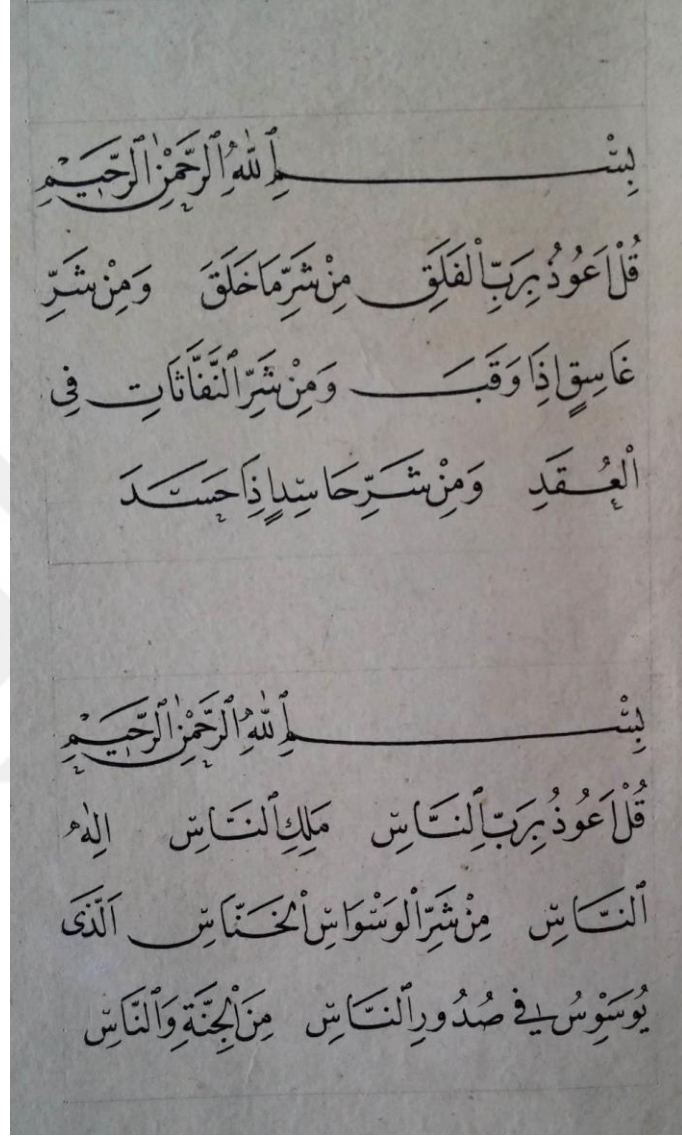
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.30: Emin Barın İle Beraber Yaptıkları Yakacık Gezisinden Hatıra Maksadıyla Yazdığı Yazılar

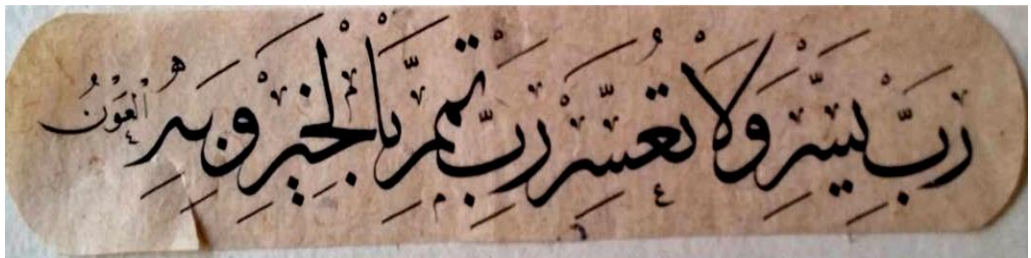
Kaynak: Kişisel Arşiv

3.31: Nesih İle Yazdığı Felak Ve Nâs Sûreleri

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.32: Rabbi Yessir Çalışması

Kaynak: Aile koleksiyonu

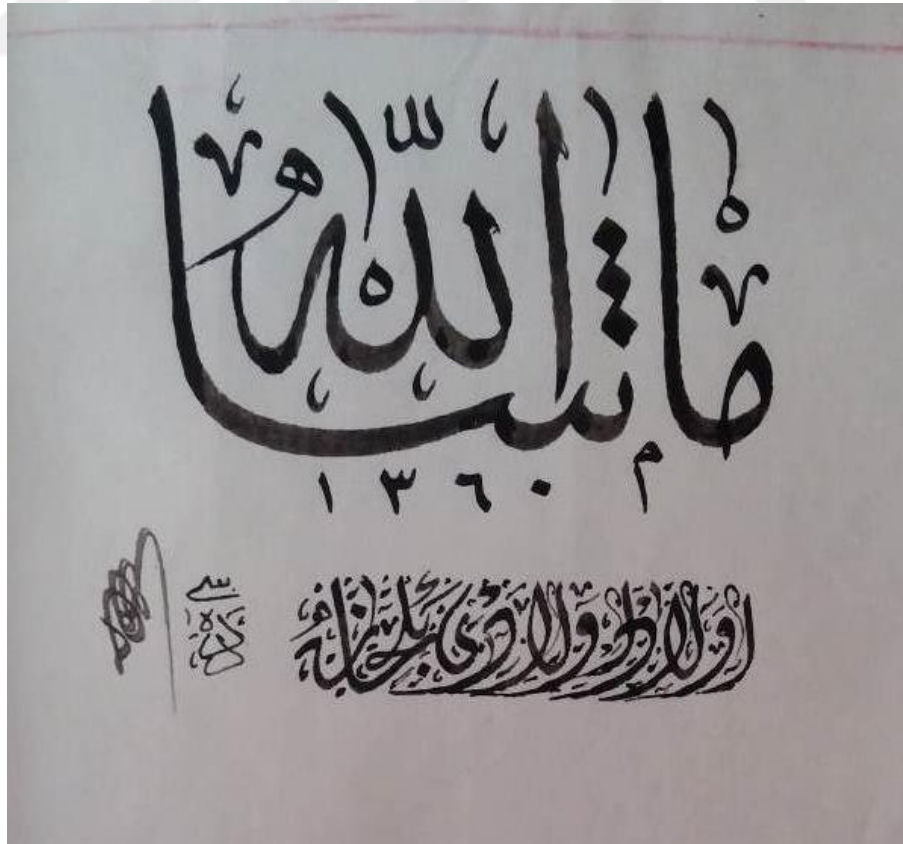
3.33: Keşidesini Kısa Tuttuğu Zarif Bir Besmele

Kaynak: Aile koleksiyonu

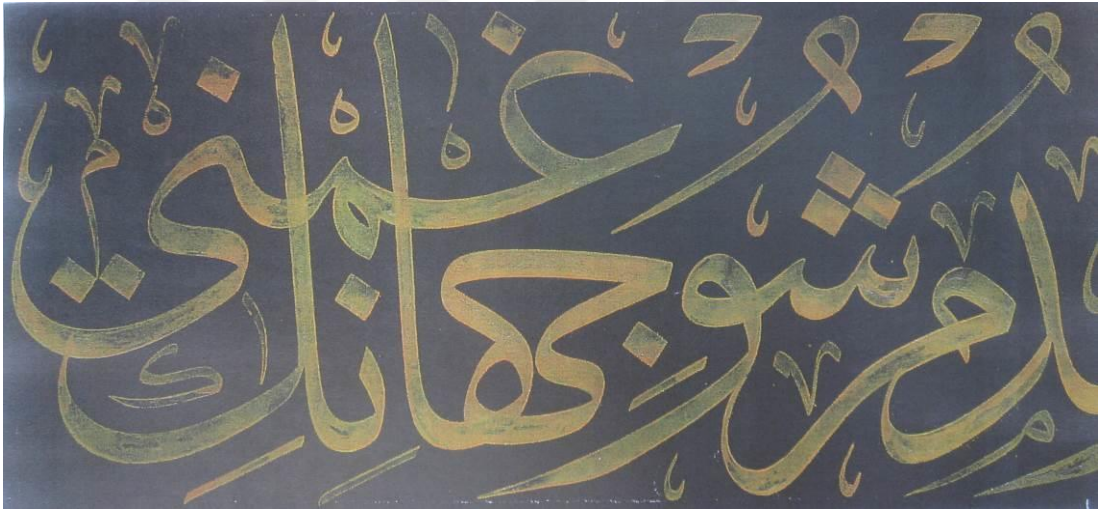
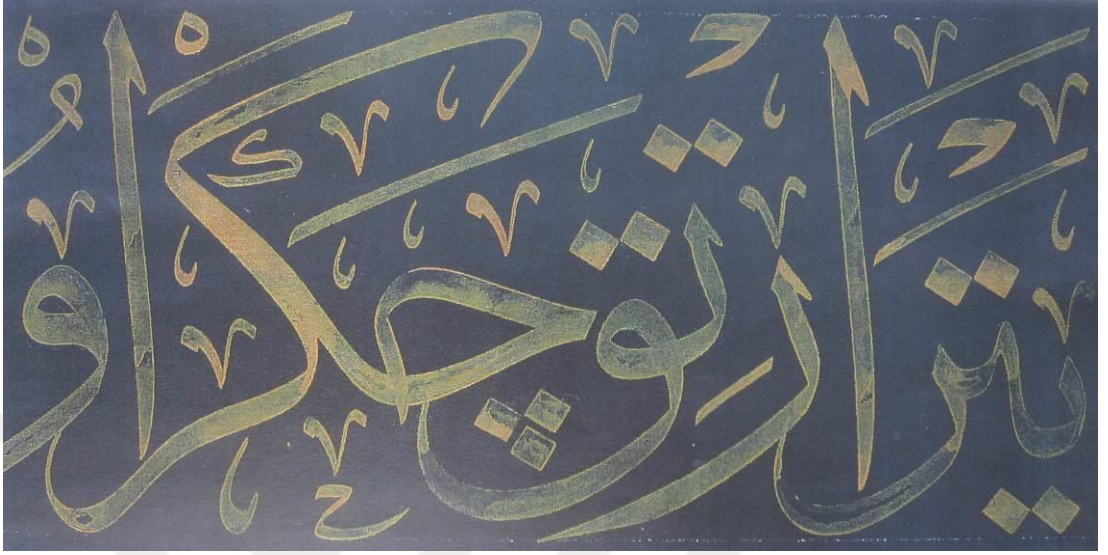
3.34: Torununun Doğumu Üzerine ‘Dedesesi Hakkı’ Şeklinde İmzaladığı ‘Maşaallah’

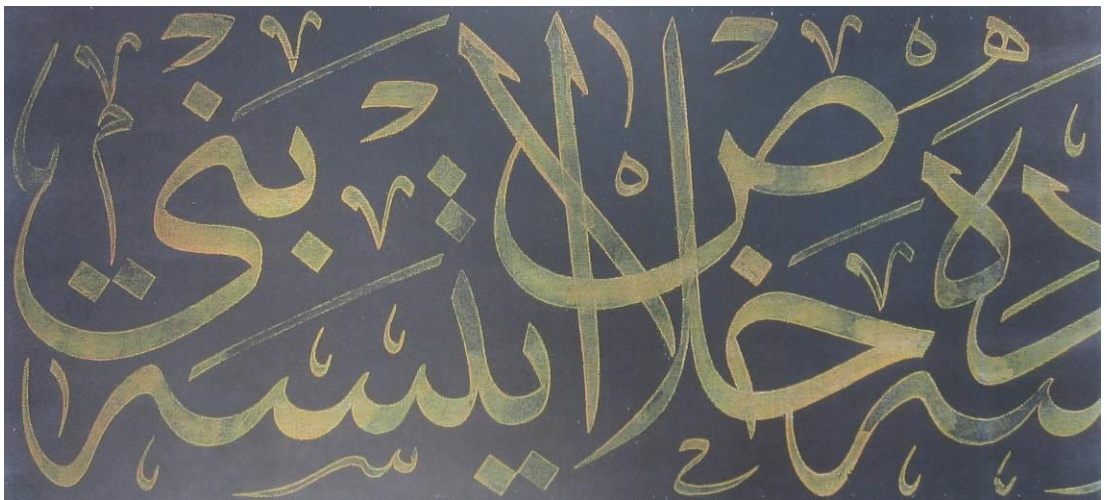
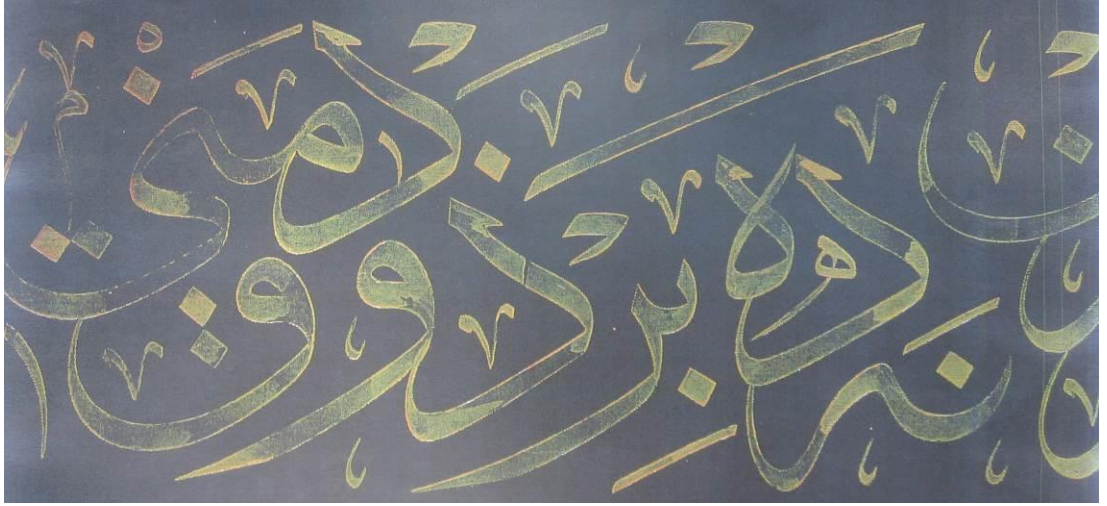
Yazısı

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.35: Celî Sülüs Zırnık Mürekkebiyle Yazdığı Bir Kuşaktan Detaylar

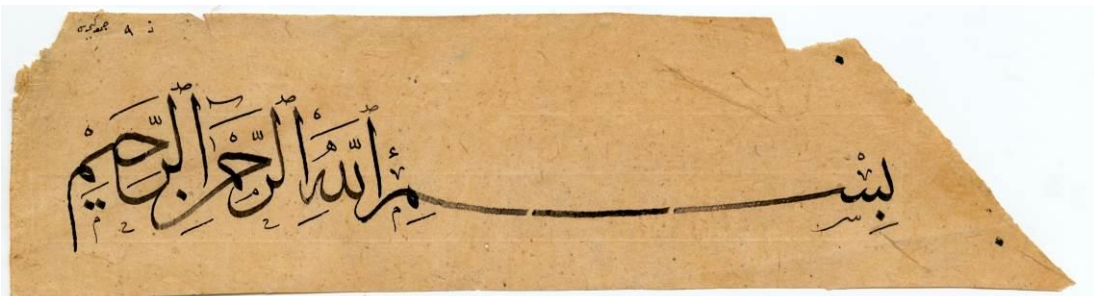
Kaynak: Kişisel arşiv

3.36: Beyaz Mürekkep İle Yazdığı Bir Besmele

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.37: Milli Mücadele Yıllarında Yazdığı Düşünülen Diğer Besmele'lerden Bazıları

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

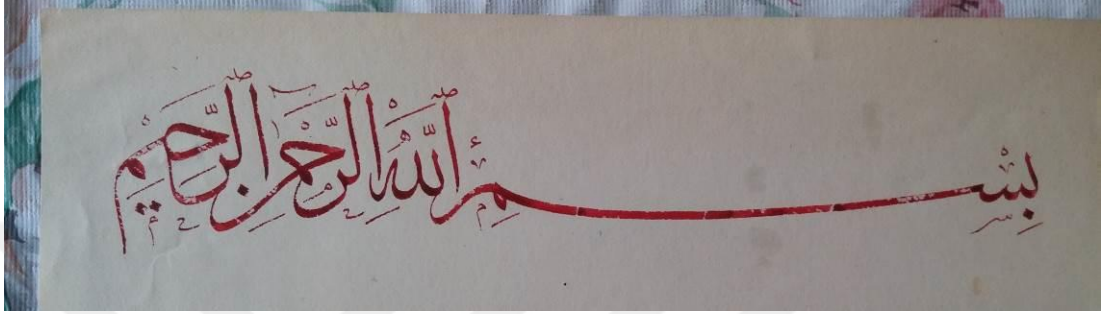
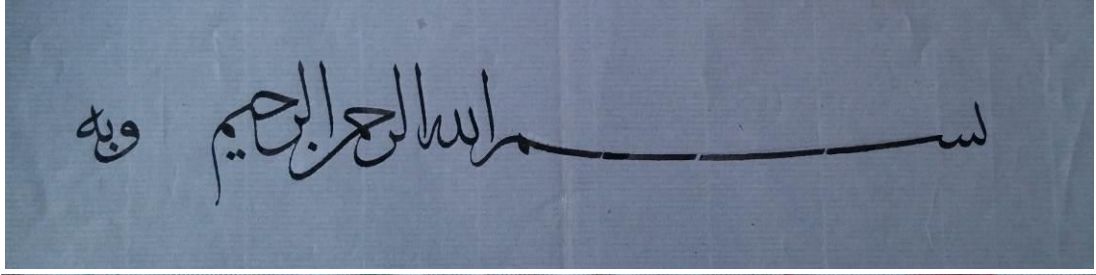
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.38: Bir Sülüs Çalışması

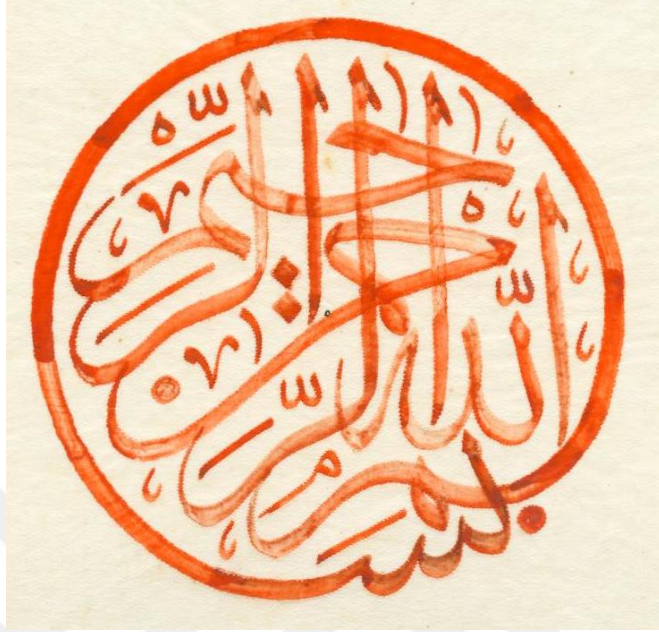
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.39: Besmele Örneği

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.40: Yuvarlak Şekilde Denediği Bir Besmele Çalışması

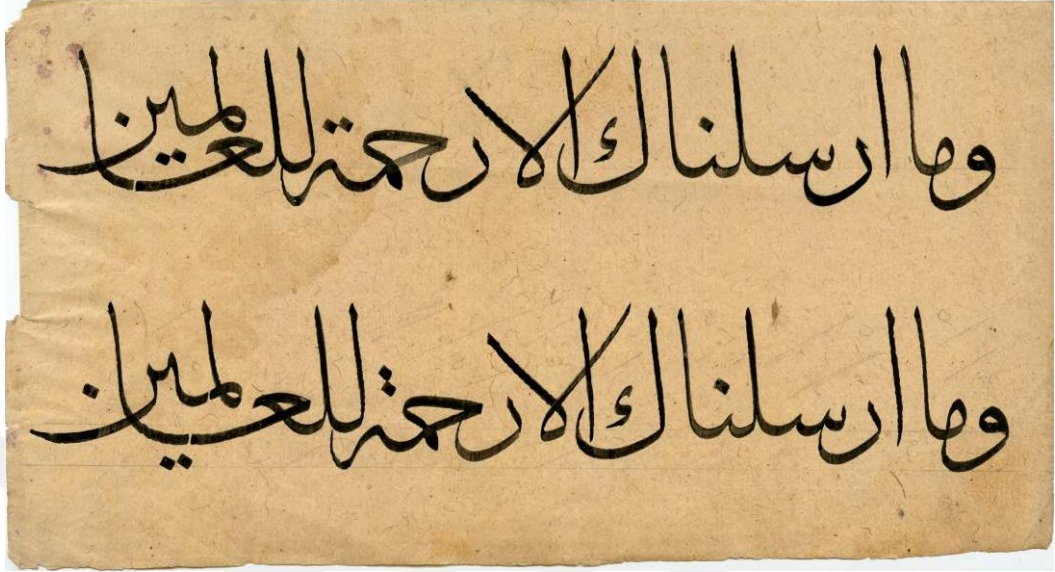
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.41: Muhakkak Besmelesi

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.42: Hilye İçin Yazdığı Yazılar

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.43: Bir Sülüs alışması

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.44: Müsenna Bir Çalışması

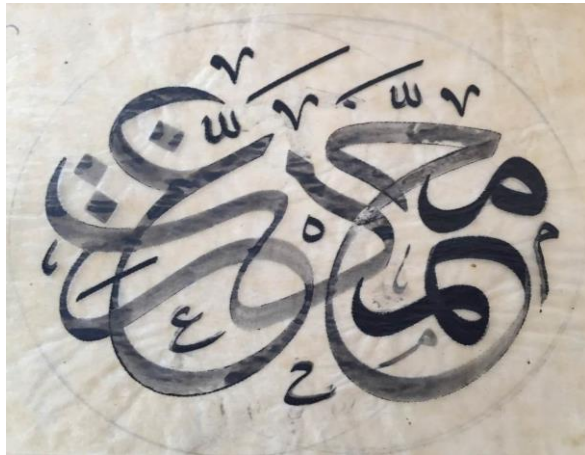
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.45: Rabbi Yessir Denemesi

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.46: İstif Çalışması

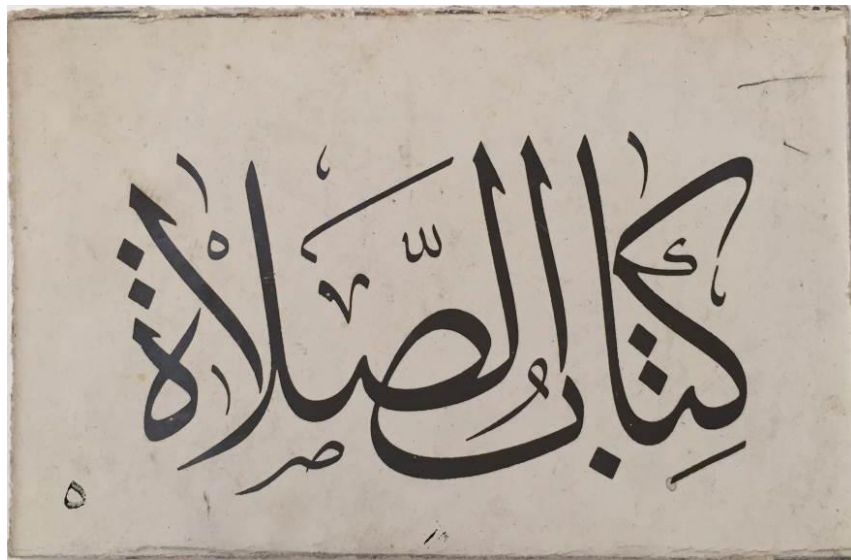
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.47: Zırnık Mürekkebiyle Yazdığı İki Yazısı

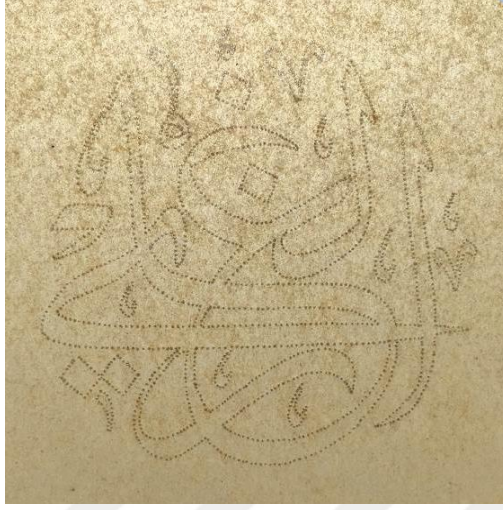
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.48: Kısa Bir Sülüs Yazısı

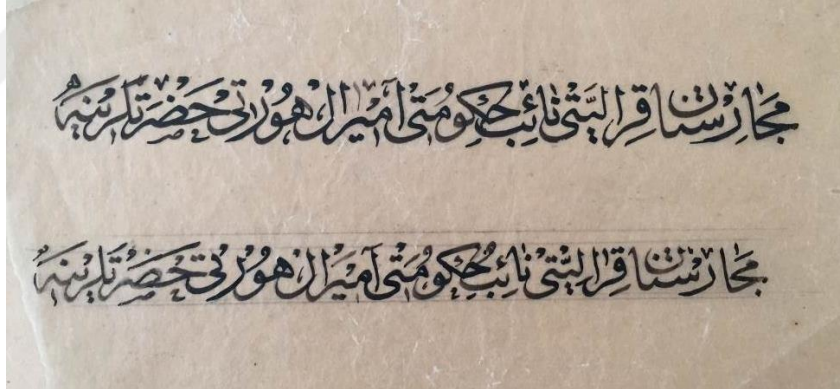
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.49: İğnelenmiş Bir Celi Yazısı

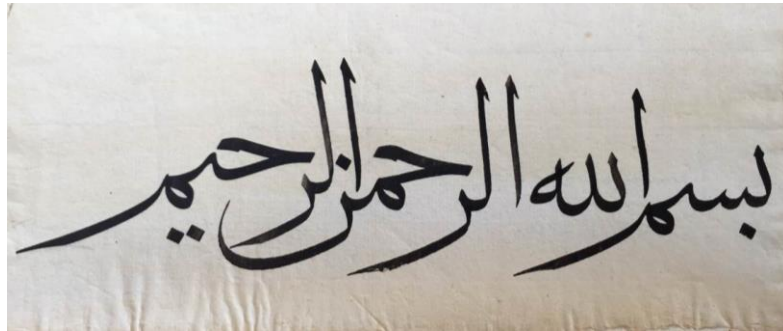
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.50: Devlet Görevi Nedeniyle Üzerinde Çalıştığı Bir Yazısı

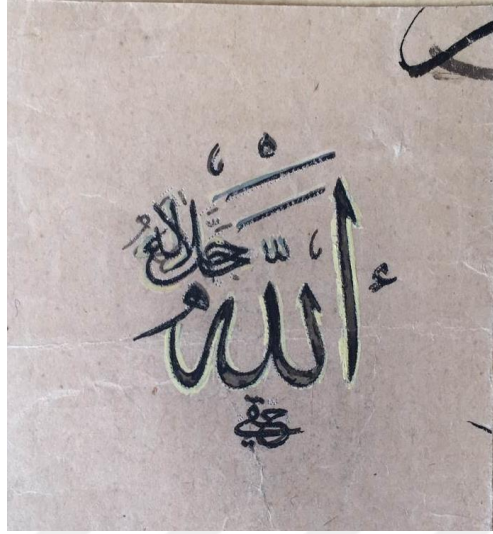
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.51: Muhakkak Besmele Çalışması

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.52: Allah Lafzı

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.53: Sülüs Besmelesi

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.54: Tezhipli Bir Besmelesi. Tarihsiz

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.55: Müsenna İstif Çalışması

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.56: Bir Diğer Sülüs Denemesi

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.57: Zarif Bir Celî Yazısı

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.58: Mühür Çalışmaları

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.59: Sülüs Besmelesi ve Nesih İle Yazdığı Hadisler

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.60: Bir Diğer Çalışmasında, Alt Kısımda Dîvân-I Hümayûn'da Tuğrakeş Yazısı İle

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.61: Harekelemediği Bir Sülüs Yazısı

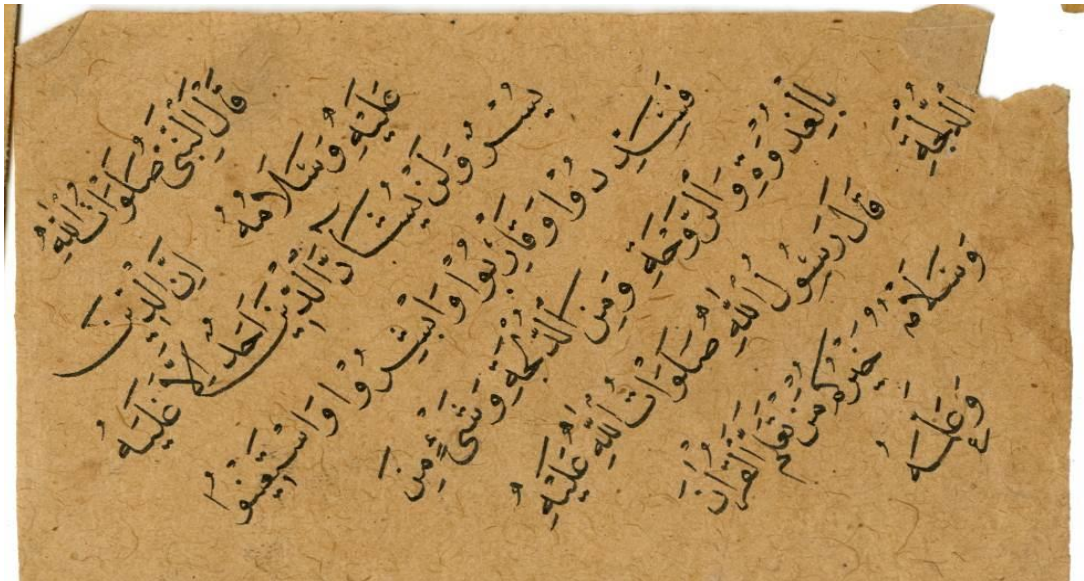
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.62: 'Rabbi Yessir'

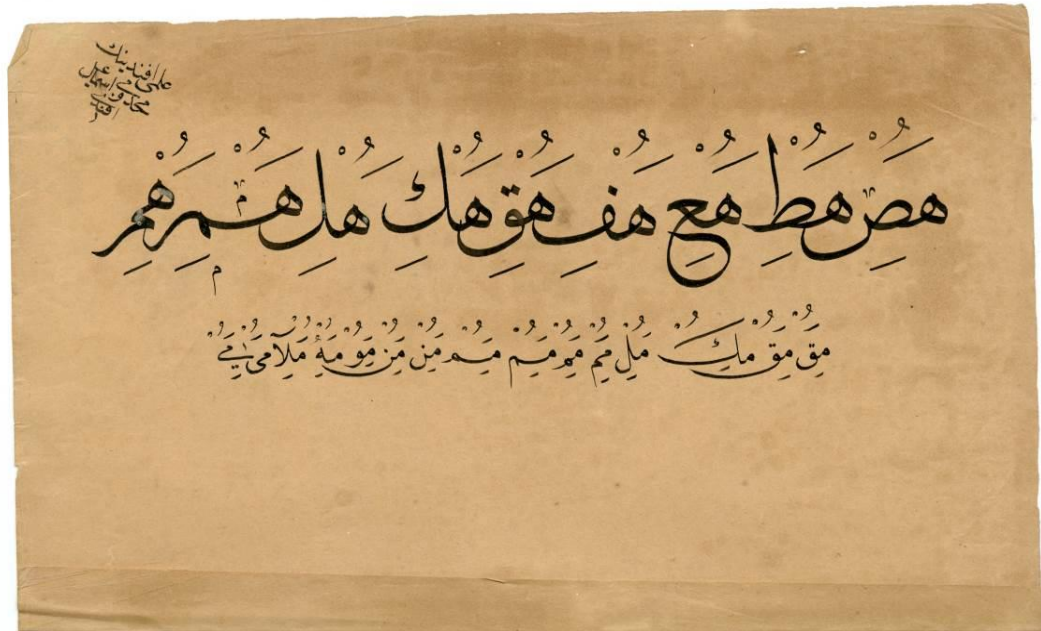
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.63: Nesih İle Bir Yazısı

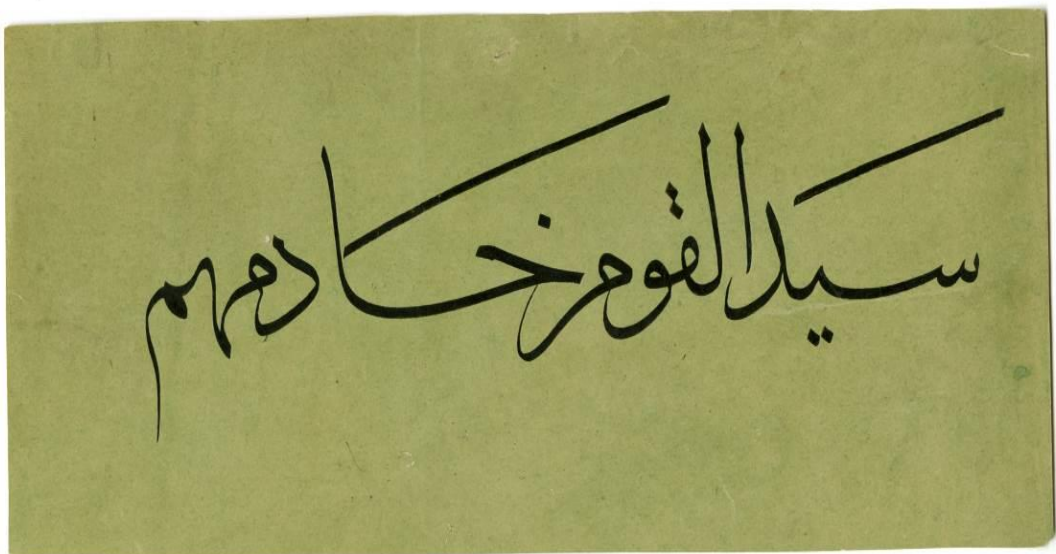
Kaynak: Aile koleksiyonu

3.67: Harf Çalışmaları

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.68: Sülüs Yazı Örneği

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.69: Nesih İle Fatiha Sûresi

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.70: Sülüs-Nesih Kıtaları

Kaynak: Aile koleksiyonu

3.71: Osmanlı Devleti'nin İmzaladığı Bir Antlaşmanın Arap Alfabeti İle Olan Kısımını Yazmıştır

رسمته و تليغ و يركون سيند و مال ك عثمانيه و كل جيني بوستله نيت و عهده
عقيقه پي عائد بيان نامه لري بنظم و امضا ايتمش اولد فلان دن بونلرك
محتوا في تركيه و فرانسه و جبل و لدر و روجبه لتي درج اولون

Convention concernant l'élab-
lissement d'une Commission
pour améliorer les Conditions
de la Navigation du Chalt-
el-Arab.

Article 1er.

La navigation du
Chalt-el-Arab demeurera
ouverte aux navires de toutes
les nationalités.

Article 2.

Le Gouvernement Im-
périal Ottoman établira une
commission chargée de rem-
plir les fonctions relatives à
la navigation du Chalt-el-
Arab depuis Kourna jusqu'
à la mer, telles qu'elles sont
définies à l'article 6.

3.72: İcazet Hattı İle Yazdığı Metnin Bir Kısım1

Kaynak: Aile koleksiyonu

EK 4: TUĞRALARI

4.1: Bir Çok Yazı Çeşidiyle Meydana Getirdiği, Üst Kısımında Sultan II. Abdulhamid Tuğralı Eseri

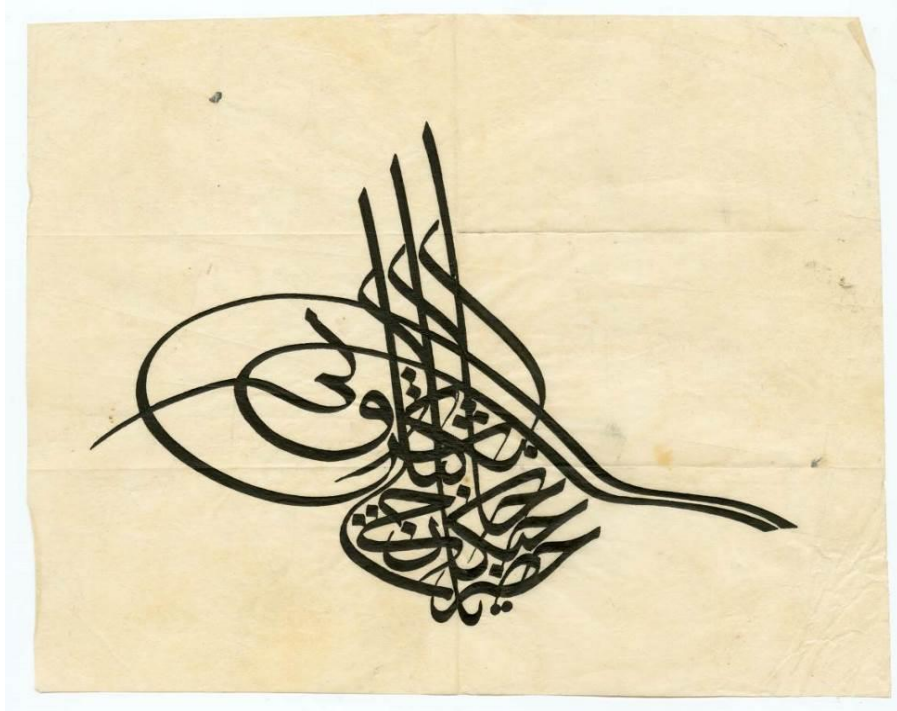
Kaynak: Aile koleksiyonu

4.2: Sultan V. Mehmed Reşad Tuğrası

Kaynak: Aile koleksiyonu

4.3: Hacı Bektaş Veli Tuğrası

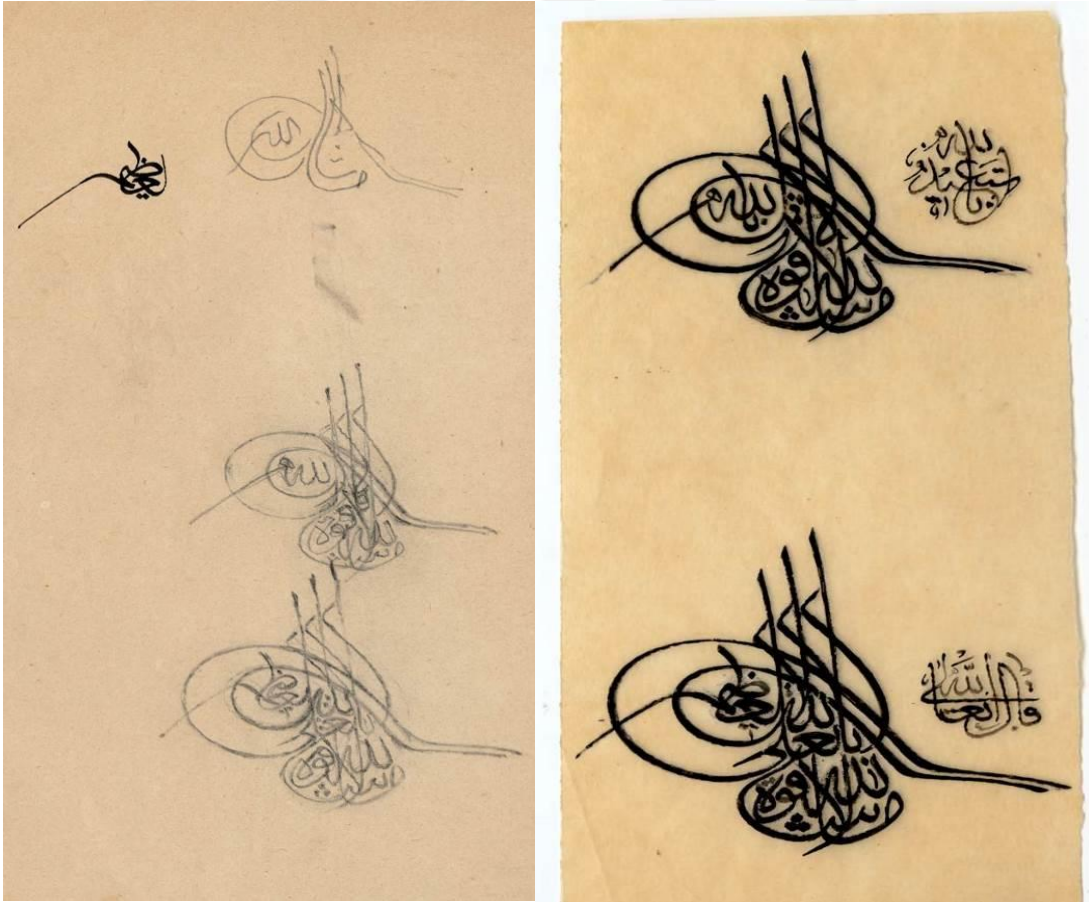
Kaynak: Aile koleksiyonu

4.4: Tuğra Formunda Hadis-İ Şerif

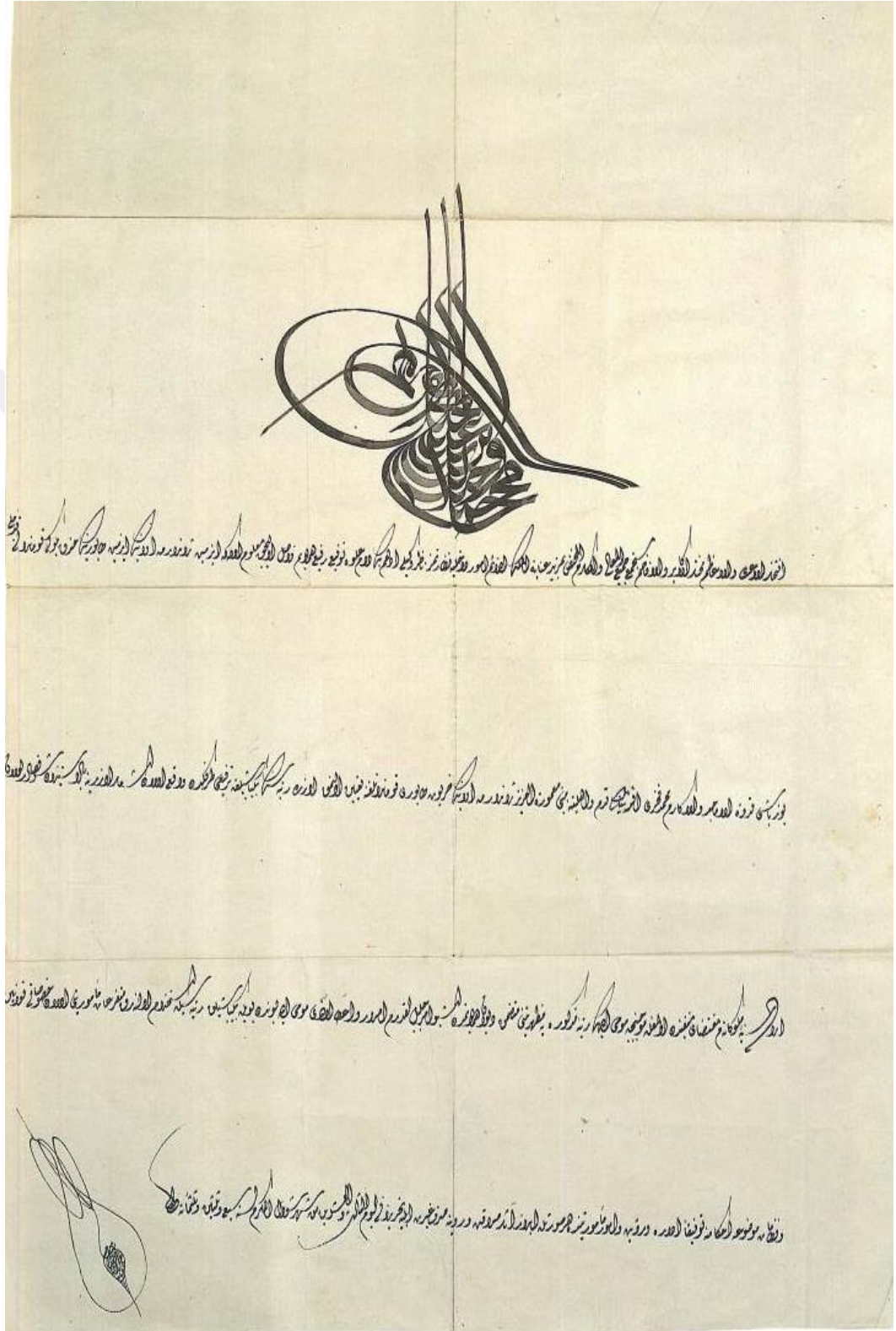
Kaynak: Kişisel arşiv

4.5: Tuğra Formunda Yazı Çalışmaları

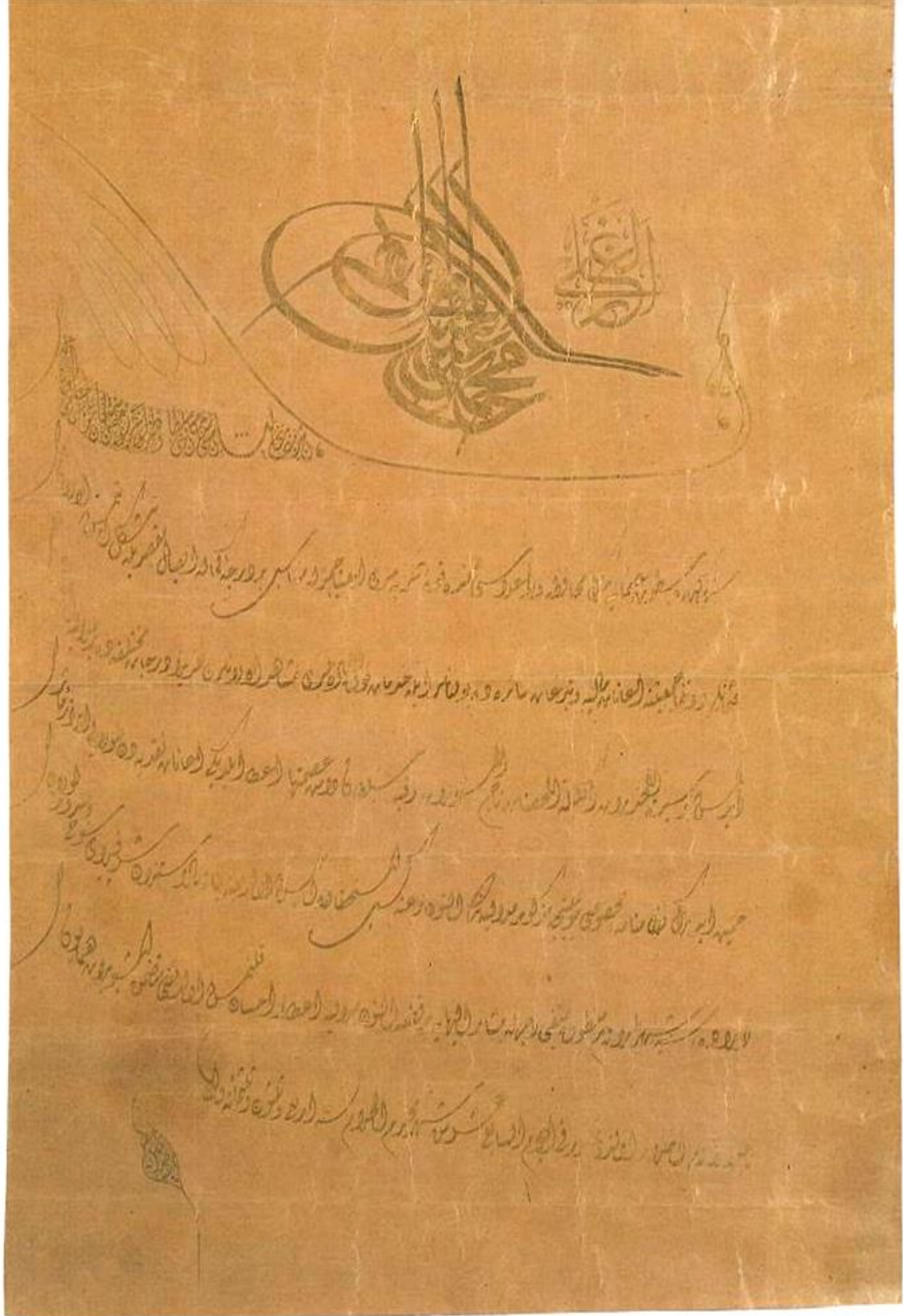
Kaynak: Aile koleksiyonu

4.6: Sultan VI. Mehmed Vahideddin Tuğralı Ferman

Kaynak: Ayşegül Nadir, Osmanlı Padişah Fermanları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

4.7: Sultan V. Mehmed Reşad Tuğralı Berat

Kaynak: Ayşegül Nadir, Osmanlı Padişah Fermanları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

4.8: Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'in 1329/1911 Tarihli, Tuğra Formunda Bir Besmelesi

Kaynak: Muhittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat Nr.68, İstanbul, 2008.

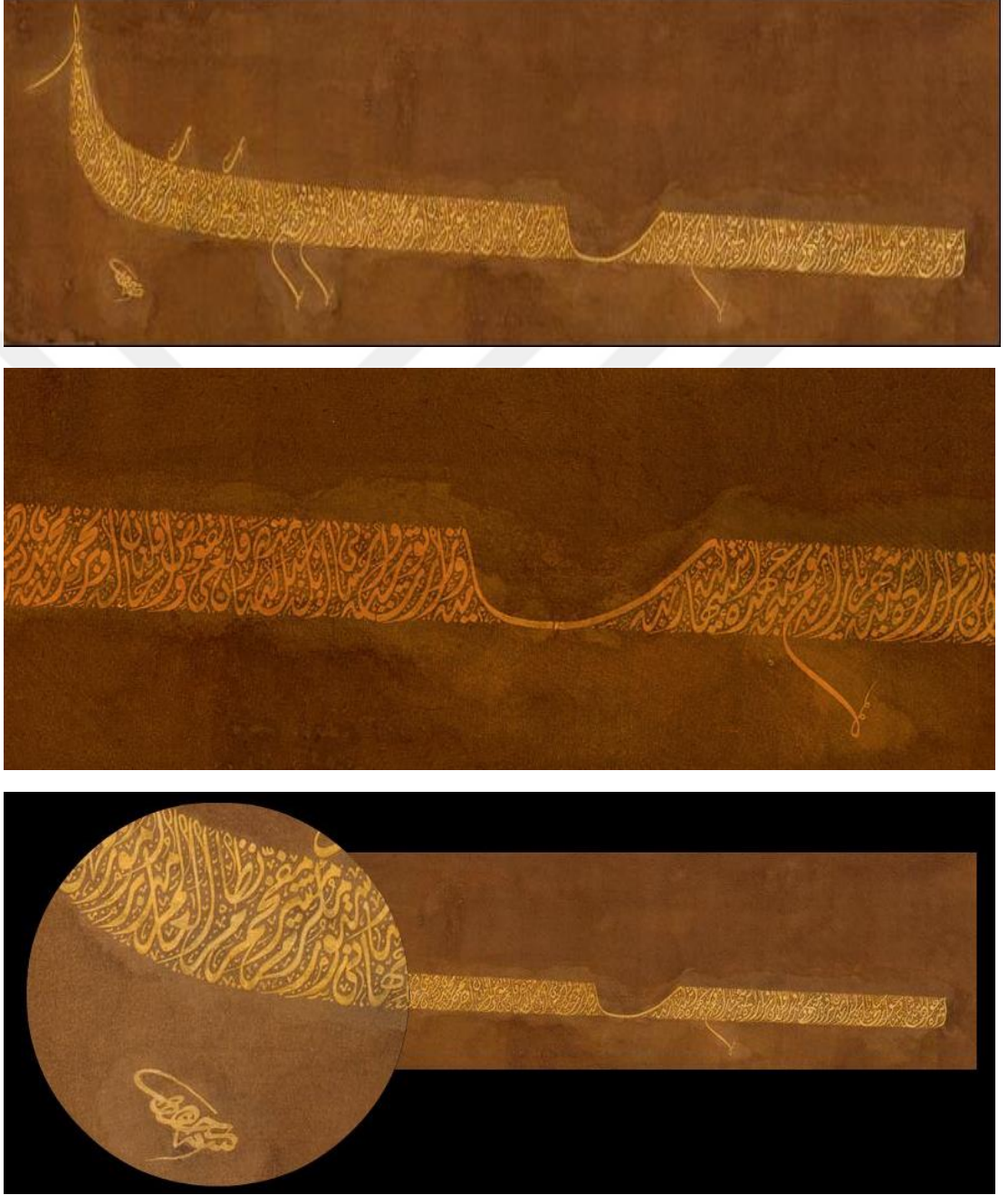
4.9: Hakkı Bey'in 1319/1901 Senesinde Lâl Mürekkebi İle Çektiği Sultan II. Abdülhamid Tuğrası

Kaynak: Kişisel arşiv

EK 5: DİVANİ YAZILARI

5.1: Kayık Formunda Bir Dîvânî Hattı

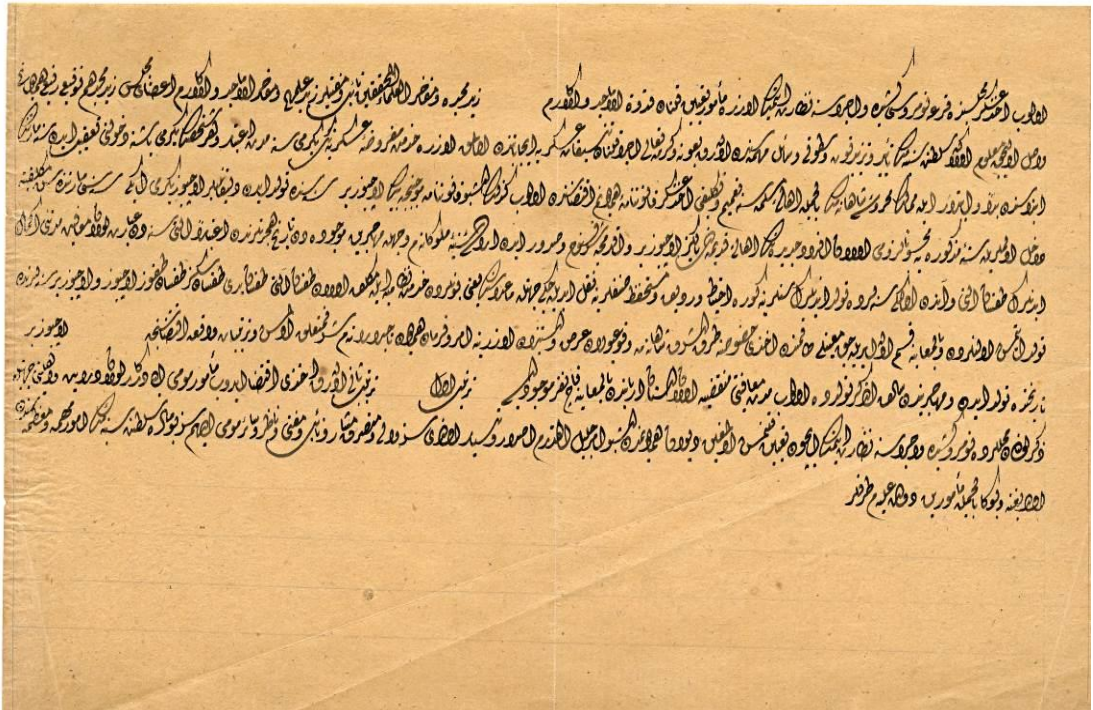
Kaynak: Kişisel arşiv

5.2: Celî Dîvânî Yazısı

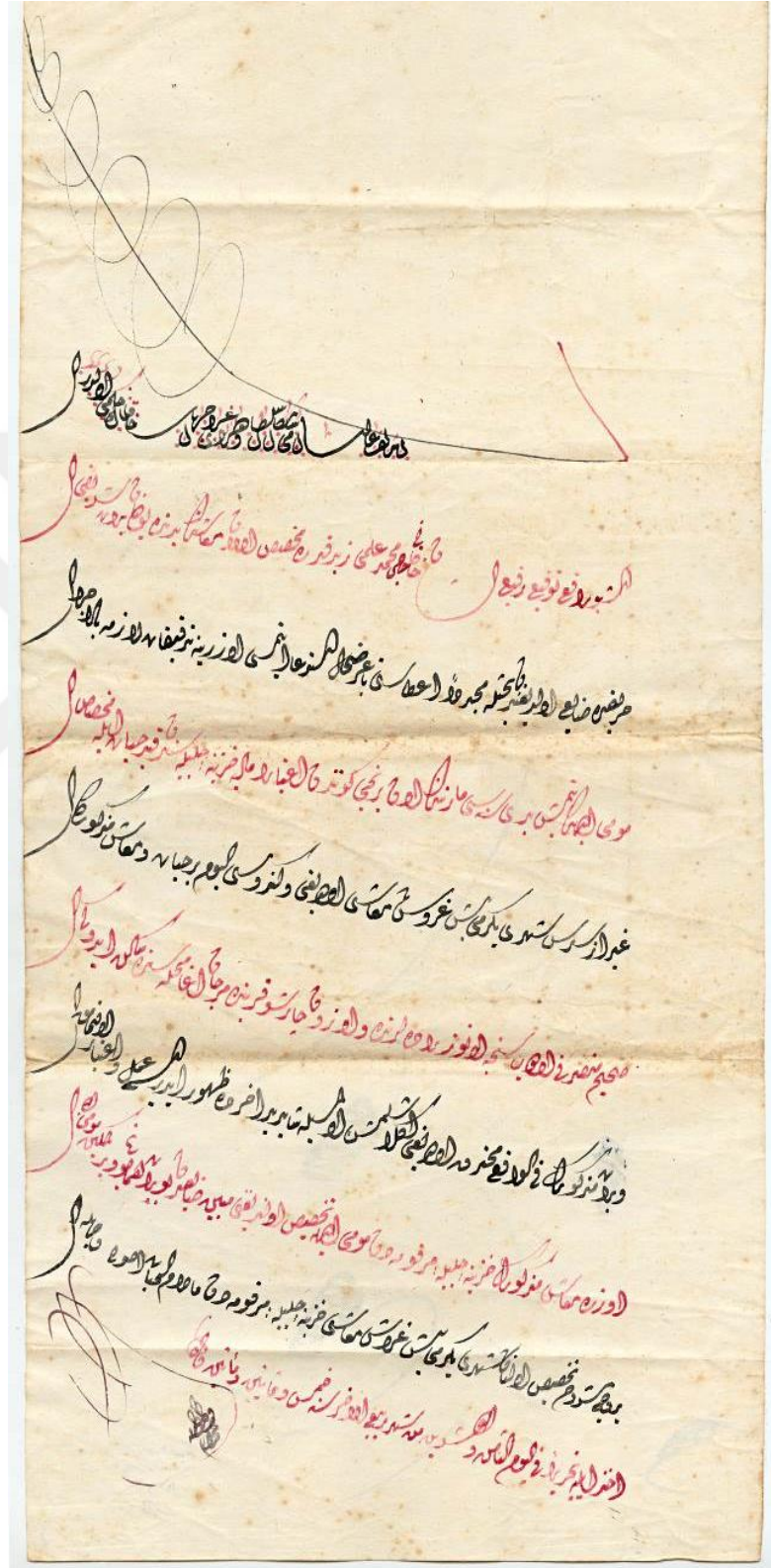
Kaynak: Aile koleksiyonu

5.3: Satıra Oturtulmuş Bir Yazısı

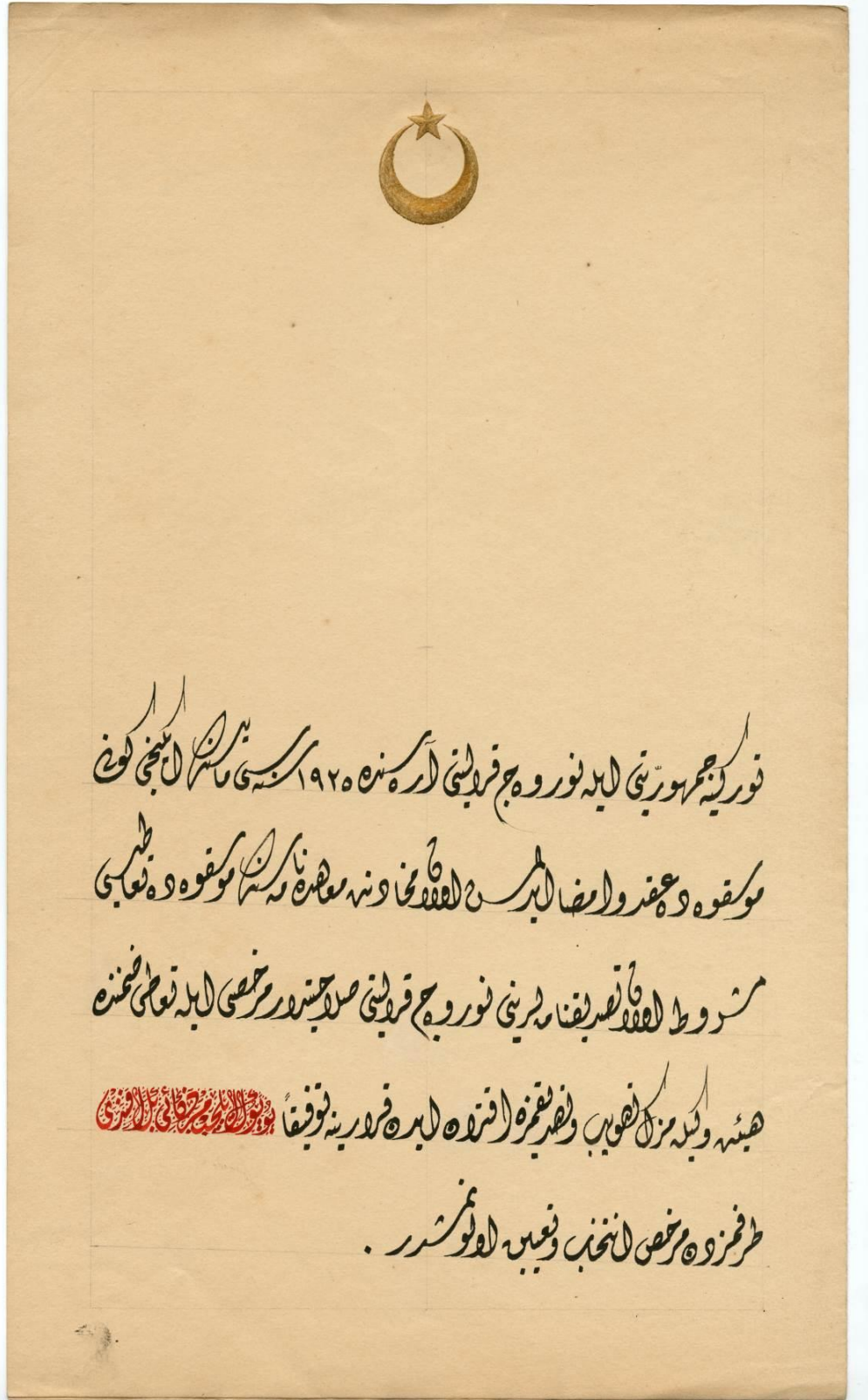
Kaynak: Aile koleksiyonu

5.4: Kırmızı Ve Siyah Mürekkep İle Yazdığı Bir Berat

Kaynak: Aile koleksiyonu

5.5: Türkiye Cumhuriyeti Devleti İçin Yazdığı Bir Evrak

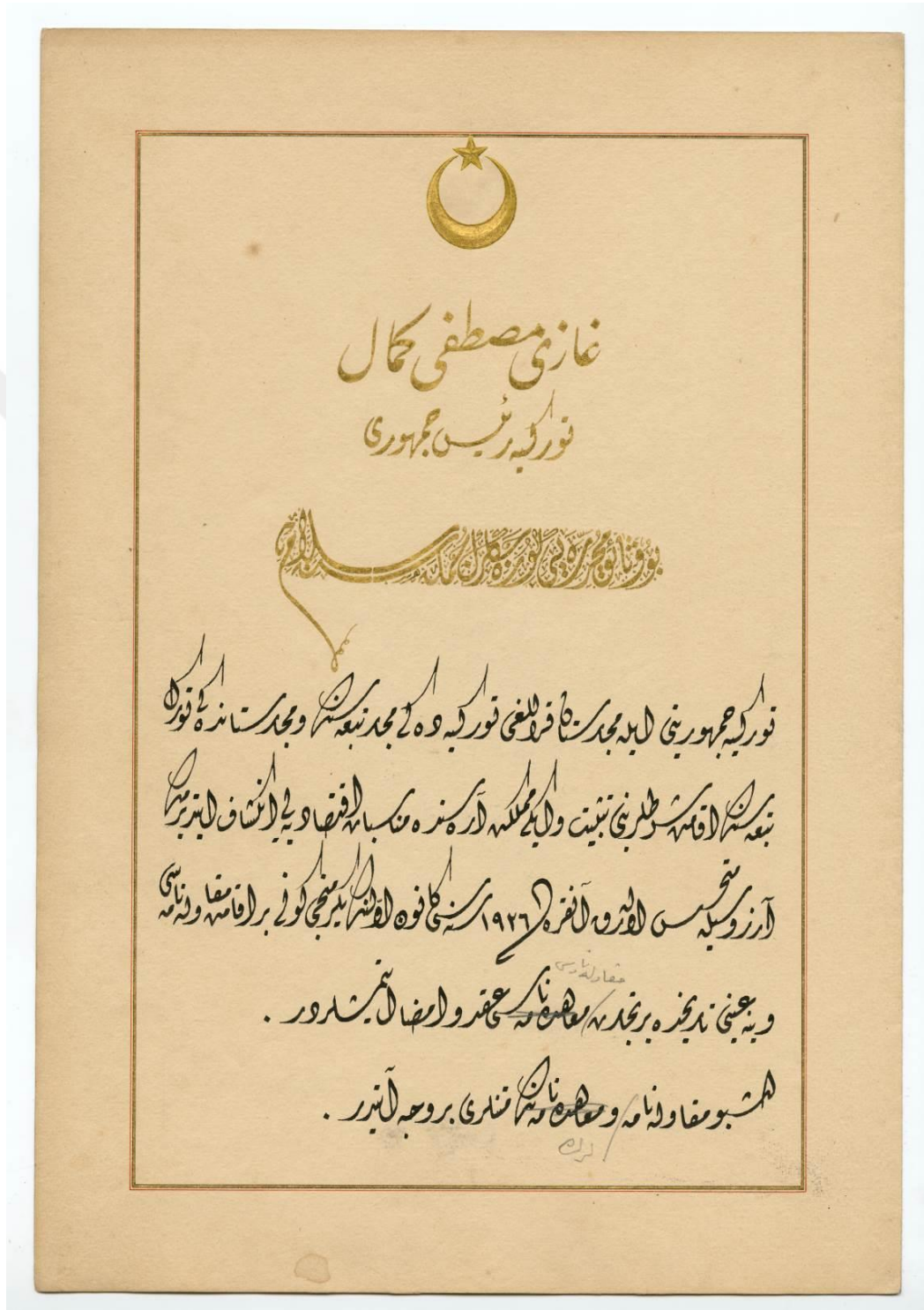

فصل فی التعلیم
بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام على من لا نبي بعده
وبعد فقد بلغنا من طبع هذه الرسالة ما يشهد به جمهور المهرة من
العلماء والادباء

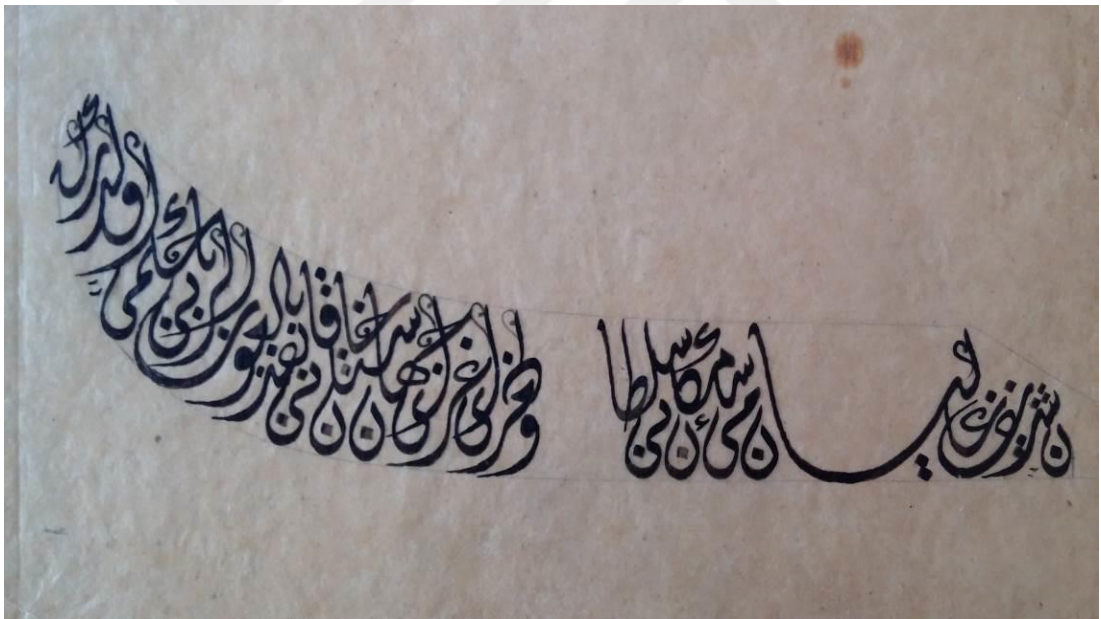
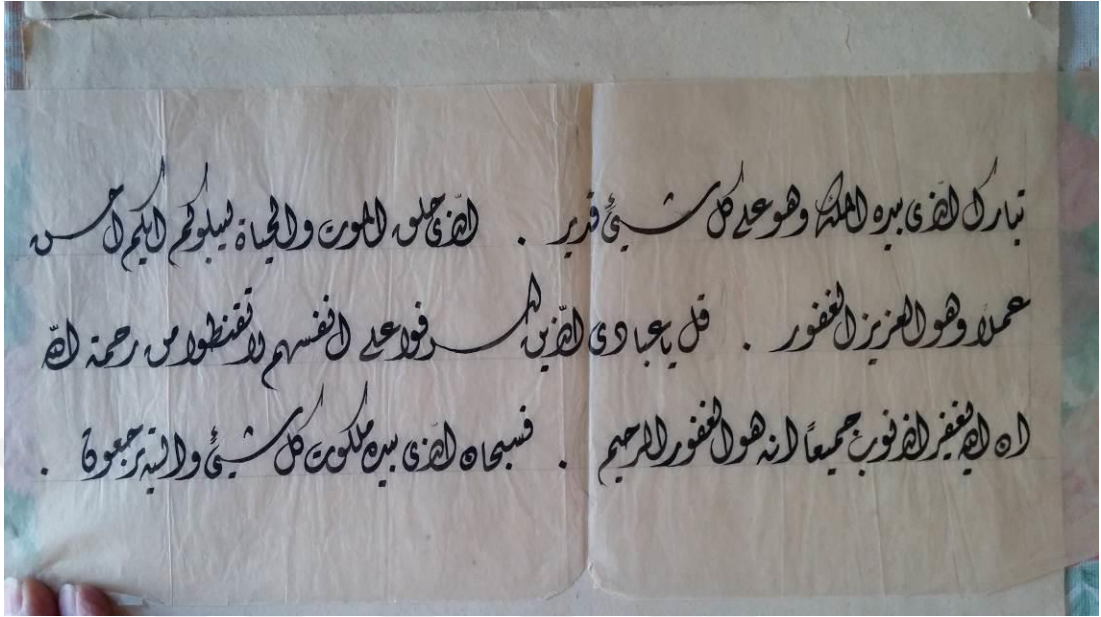
بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام على من لا نبي بعده
وبعد فقد بلغنا من طبع هذه الرسالة ما يشهد به جمهور المهرة من
العلماء والادباء

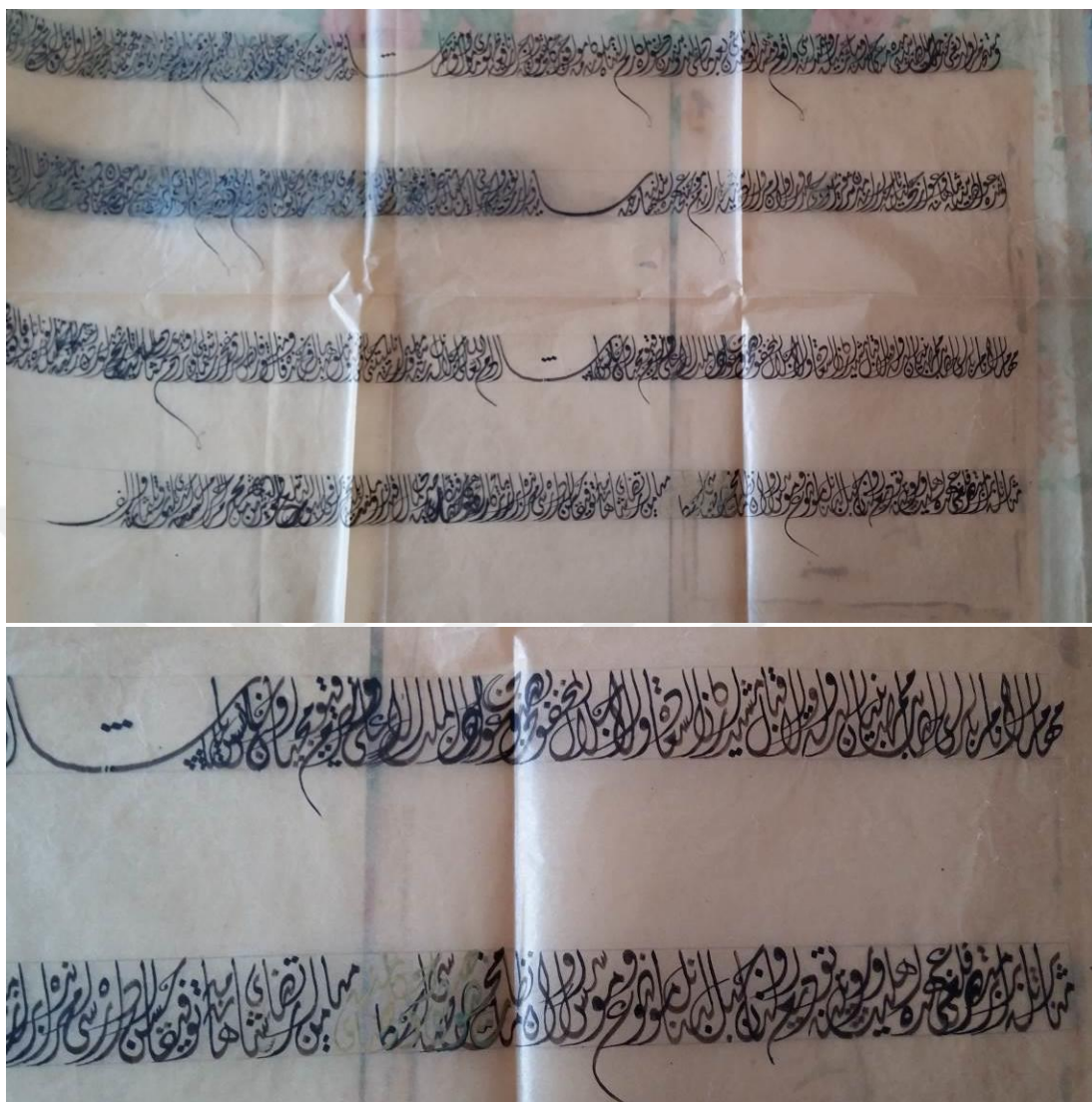
Kaynak: Aile koleksiyonu

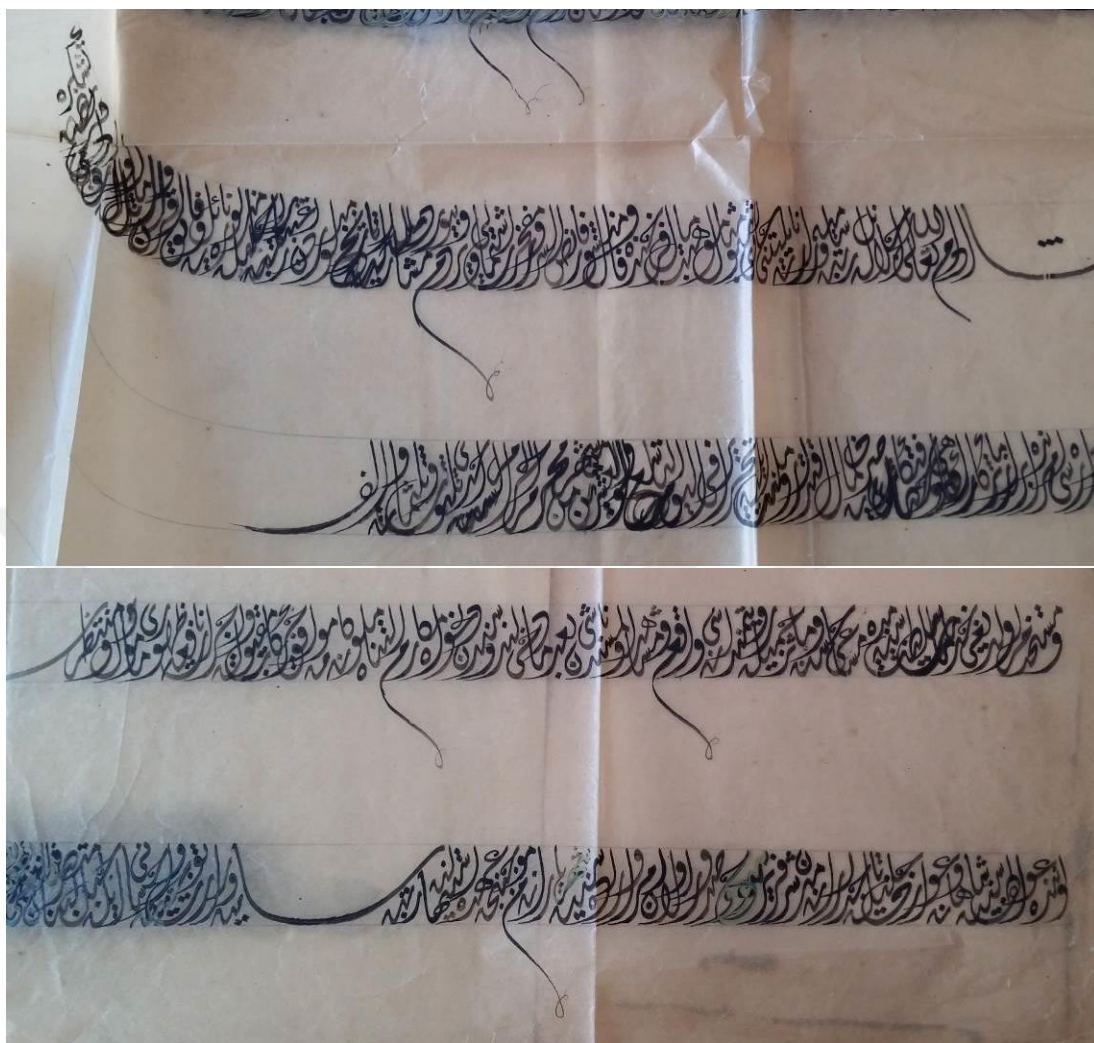
5.6: 'Gazi Mustafa Kemal Türkiye Reis-İ Cumhuru' Başlıklı Bir Devlet Evrakı

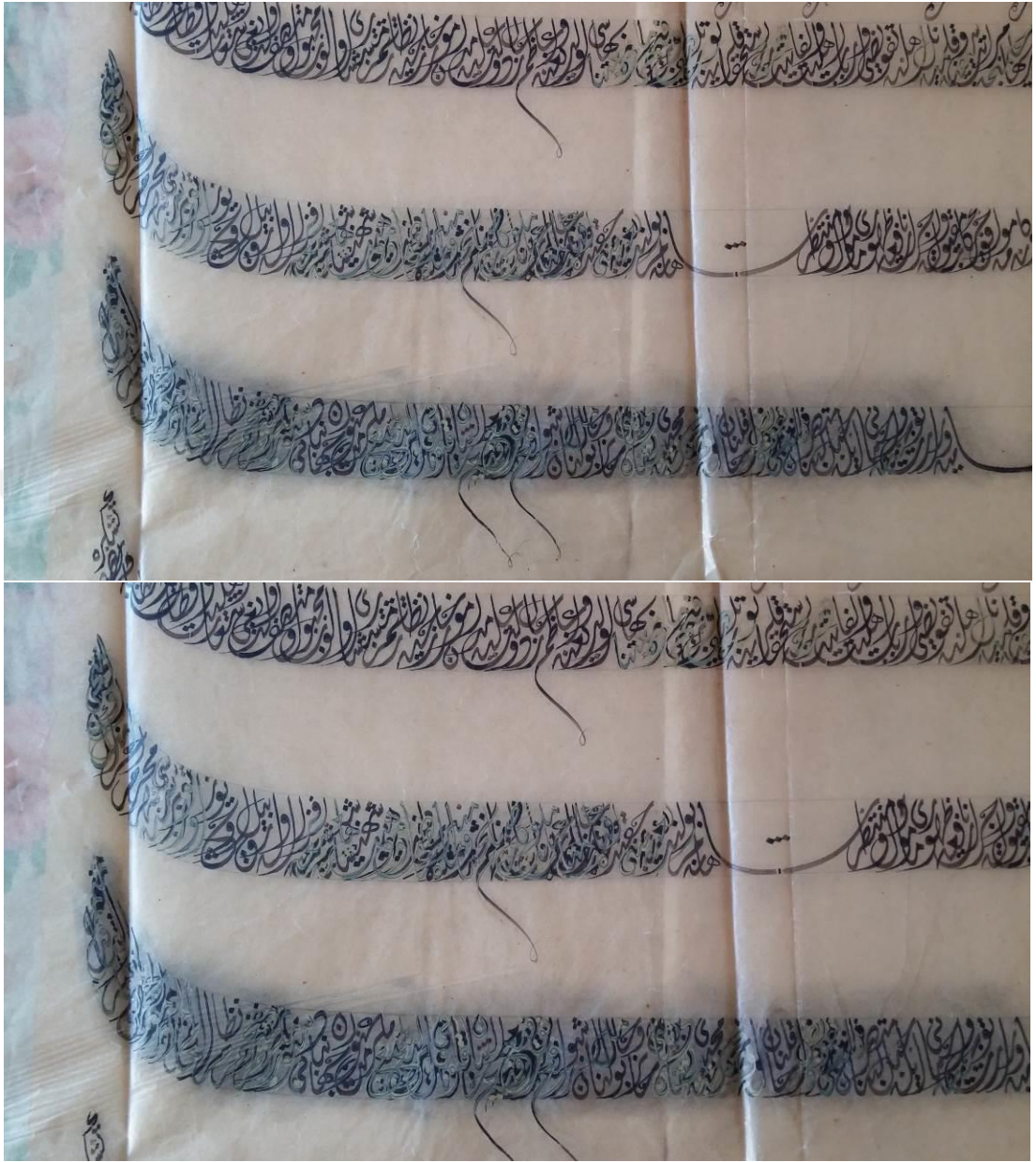

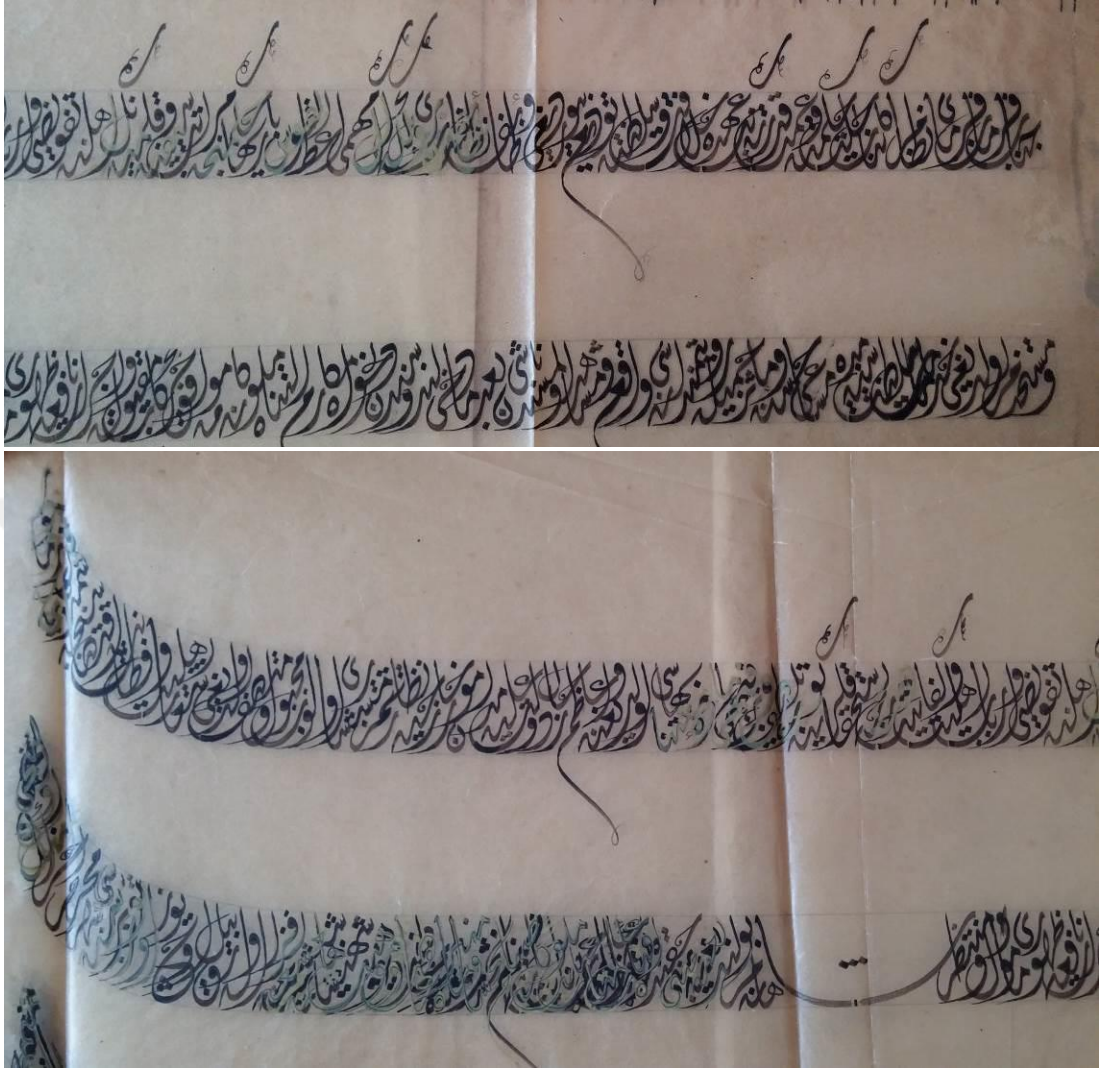
5.7: Dîvânî Hat İle Yazdığı Çeşitli Çalışmaları

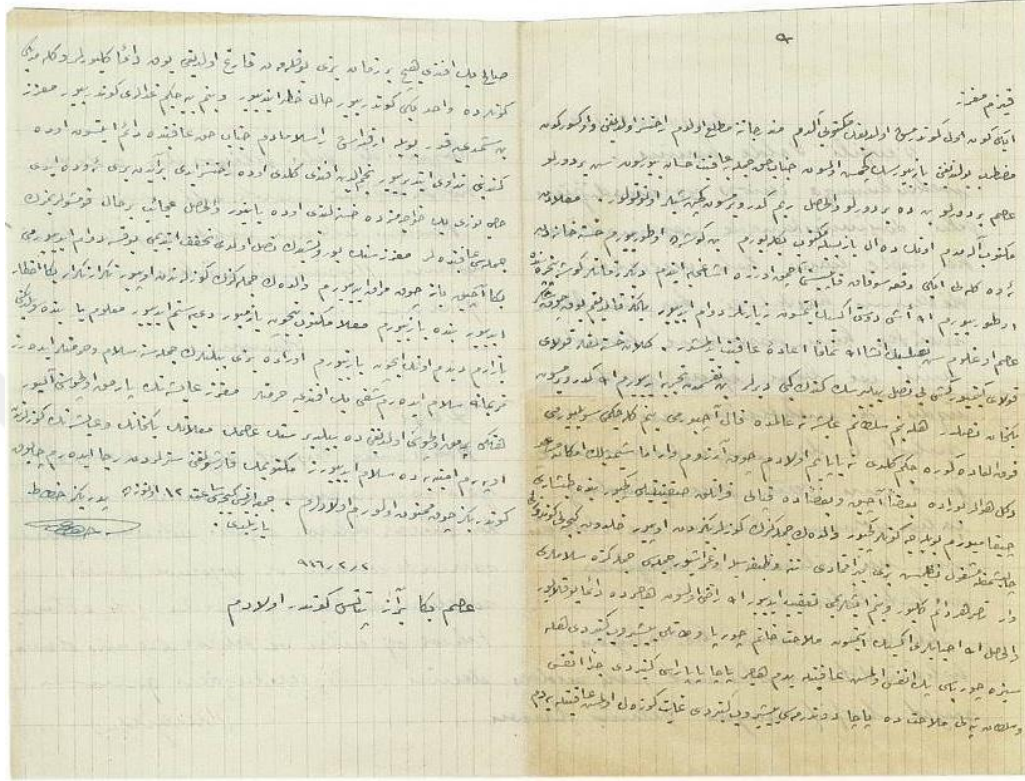

Kaynak: Aile koleksiyonu

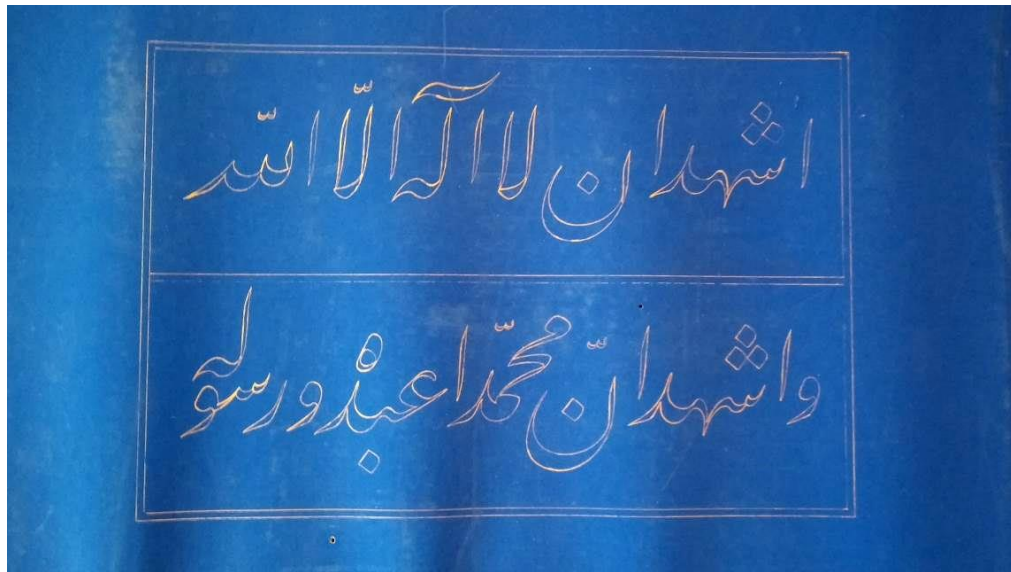
EK 6: RİK'A VE TA'LİK YAZILARI

6.1: İsmail Hakkı Bey'in Kızı Muazzez Hanım'a Yazdığı Mektup

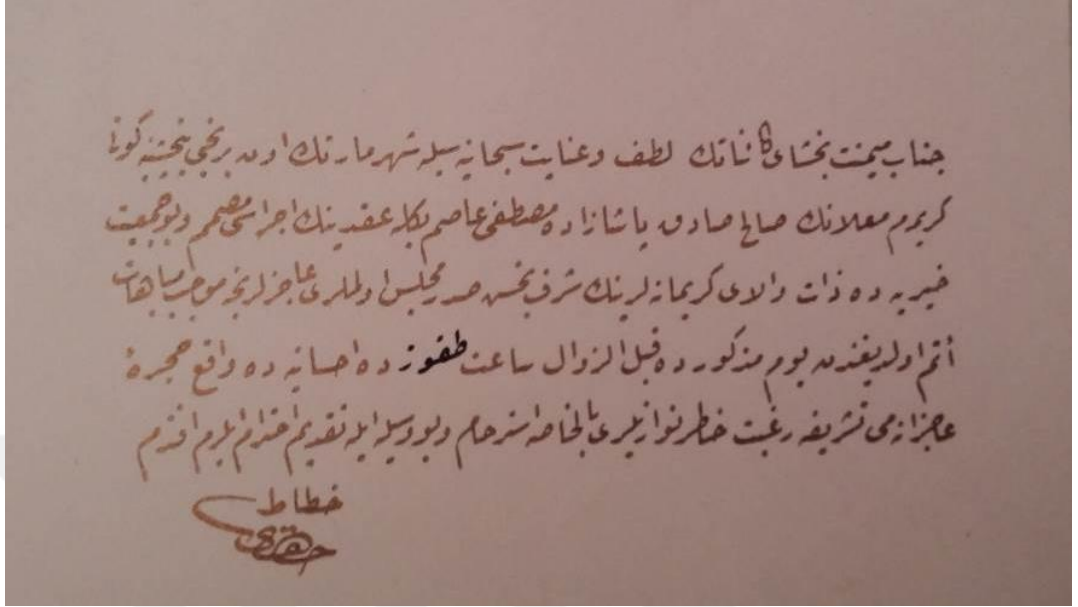
Kaynak: Aile koleksiyonu

6.2: Kelime-i Şhadet

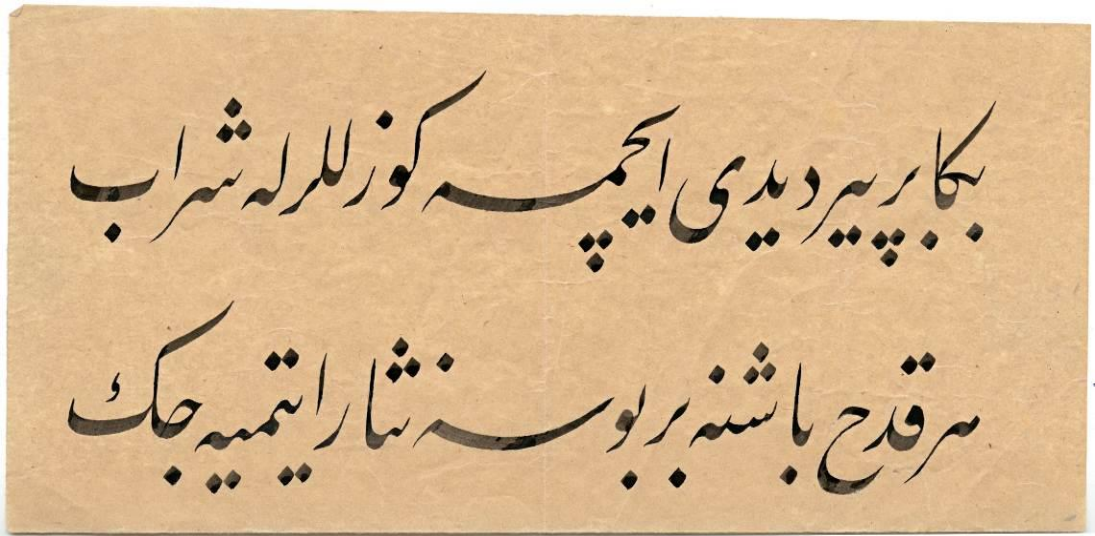
Kaynak: Aile koleksiyonu

6.3: Kızı Mualla'nın Mustafa Asım Bey İle Evliliğine Dair Tarihli Yazı

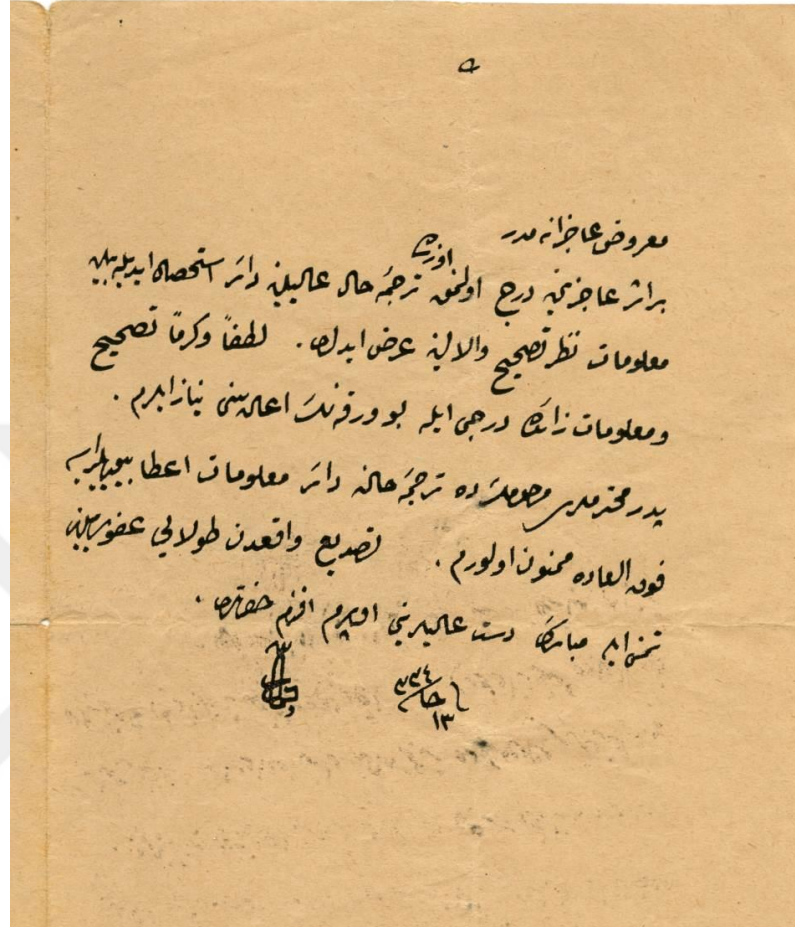
Kaynak: Aile koleksiyonu

6.4: Ta'lik Hattı İle Yazdığı Bir Beyit

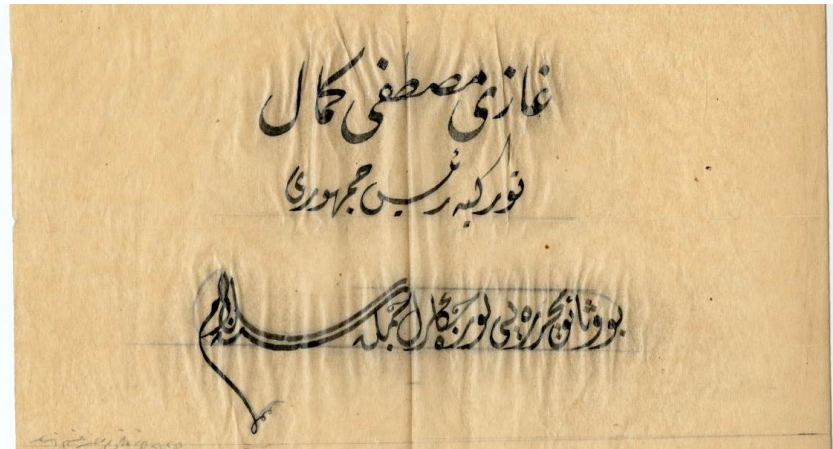
Kaynak: Aile koleksiyonu

6.5: Hakkı Bey'in Yazdığı Resmi Bir Evrak

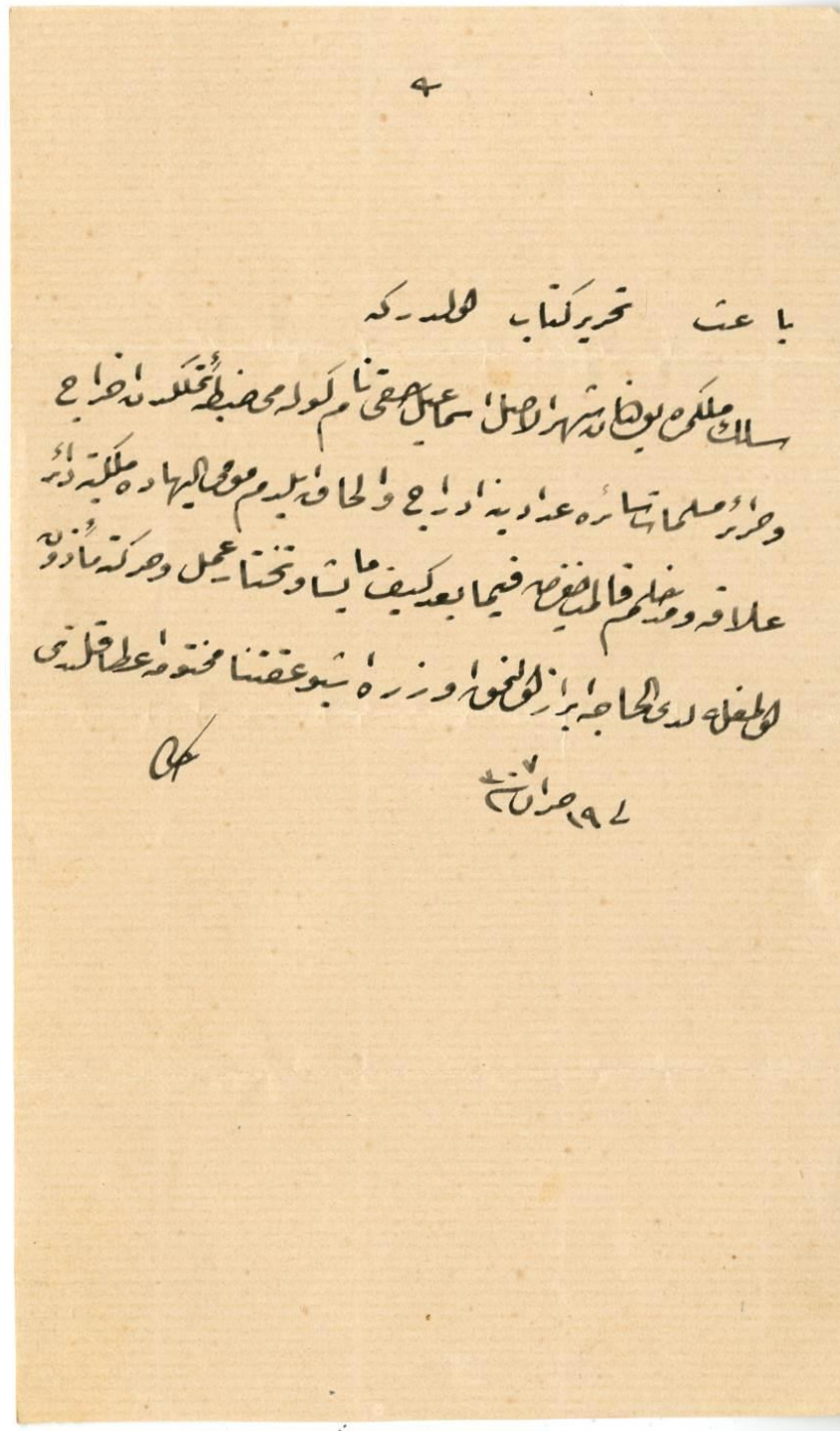
Kaynak: Aile koleksiyonu

6.6: Ta'lik ile Yazdığı Başlık

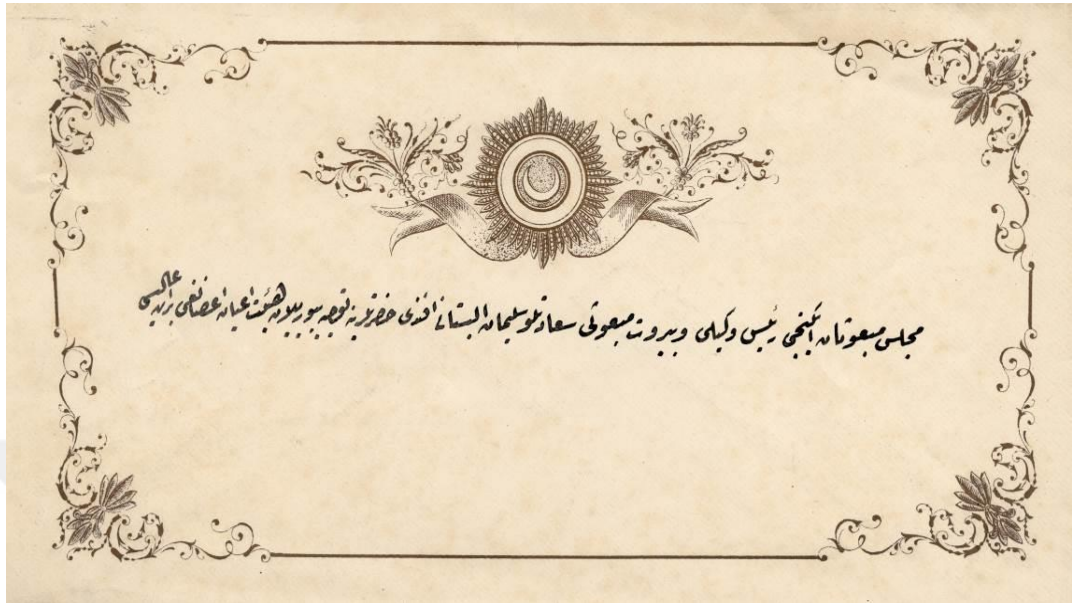
Kaynak: Aile koleksiyonu

6.7: Yazdığı Resmi Evraklardan Biri

Kaynak: Aile koleksiyonu

6.8: Yazdığı Yarım Kalmış Bir Evrak

Kaynak: Aile koleksiyonu

6.9: Yarım Kalmış Celî Ta'lik Bir Levhası

Kaynak: Aile koleksiyonu

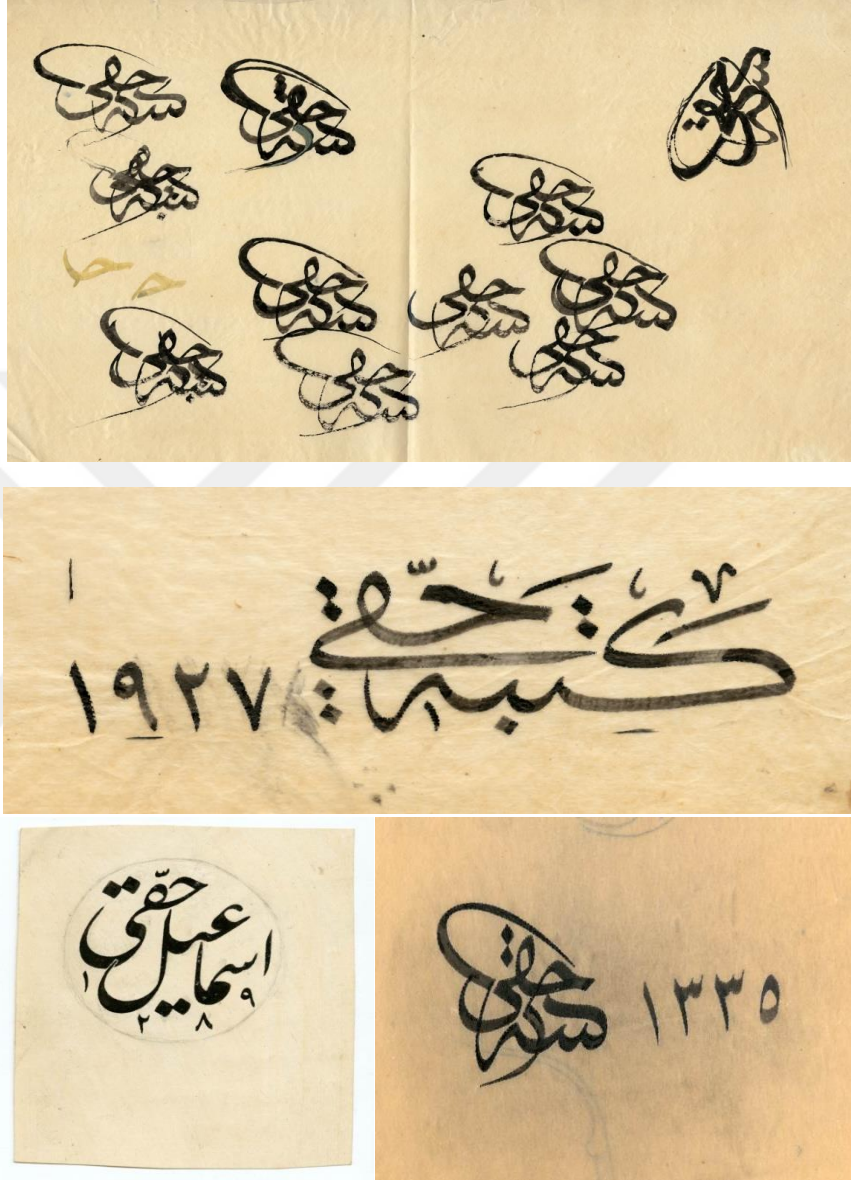
6.11: Rik'a İle Yazdığı Bir Metin

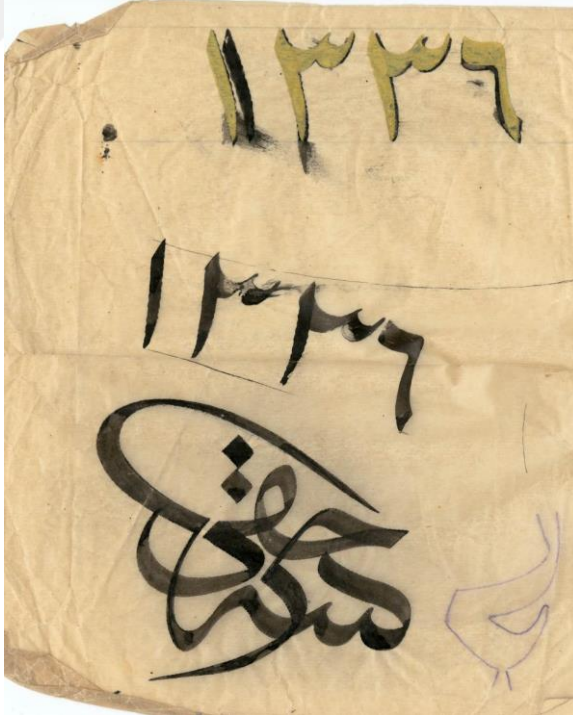
حضرت سلطان محمد خان معالی بروك
عمر بنی اهلانی مرداد اید و رب مجید
دایما صرف خبر و همت سالهای
بود امارت محبوبی مزید اندر مزید
ایستاد محمد بود از خیری بنیاد ییوب
تفقد اولد بیا پیام جدا مستفید
بازدی تابع کهر باشو بدید طلعتی
ایندی ابا بود از خیری خان عبد الحمید

Kaynak: Aile koleksiyonu

EK 7: İMZA VE MÜHÜRLERİ

7.1: Hakkı Bey'in Çeşitli İmzaları

Kaynak: Aile koleksiyonu

7.2: Hakkı Bey'in yaptığı 'Valide Han' tablosunun altına hakk ettiği imzası dönemin anlayışıyla Arap alfabesi ile yazıldığı gerekçe gösterilerek kazanmıştır

Kaynak: Aile koleksiyonu

7.3: Hakkı Bey Elinden Çıkmış Çeşitli Çalışmalar

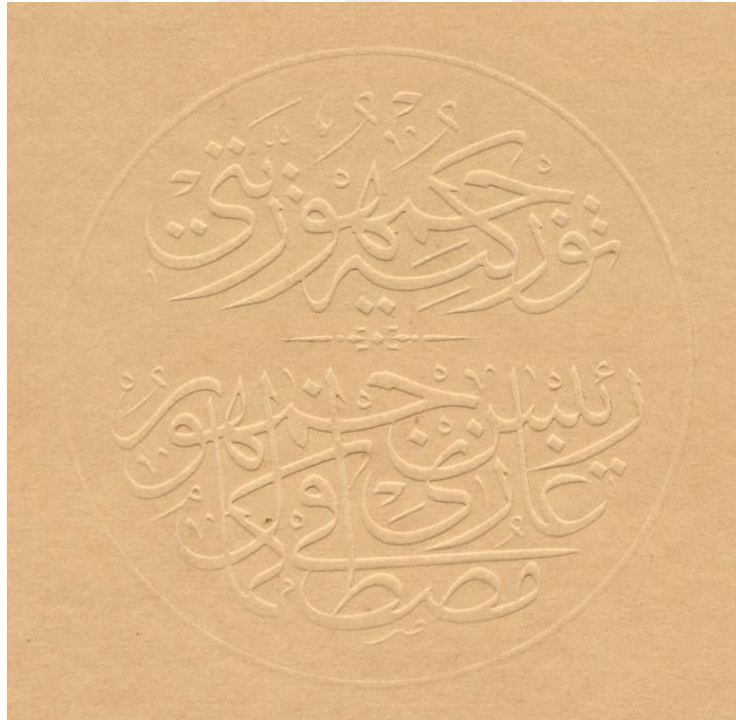

Kaynak: Aile koleksiyonu

7.4: Türkiye Cumhuriyeti İçin Hazırladığı Çeşitli Yazılar

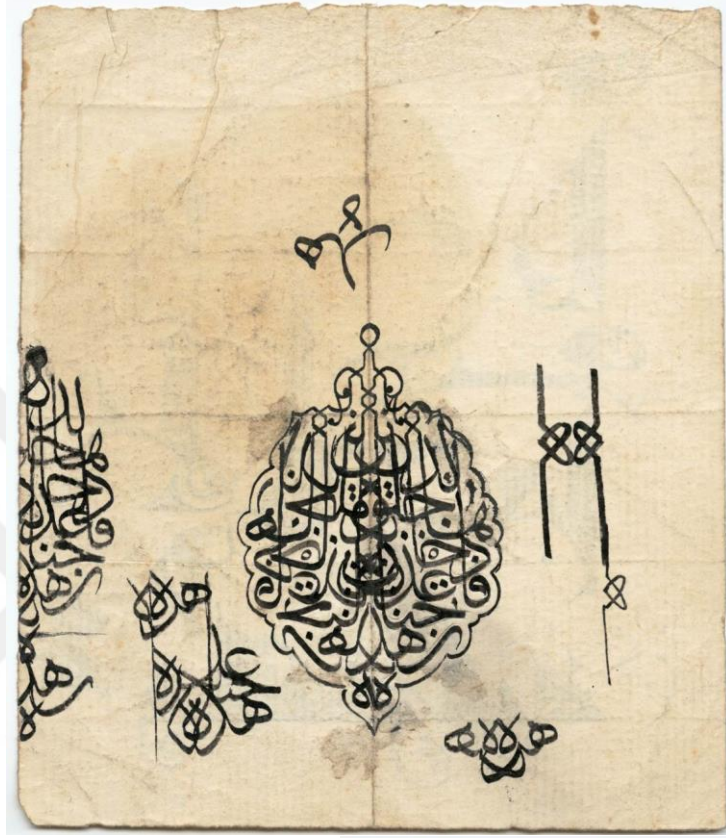

Kaynak: Aile koleksiyonu

EK 8: KARALAMALARI

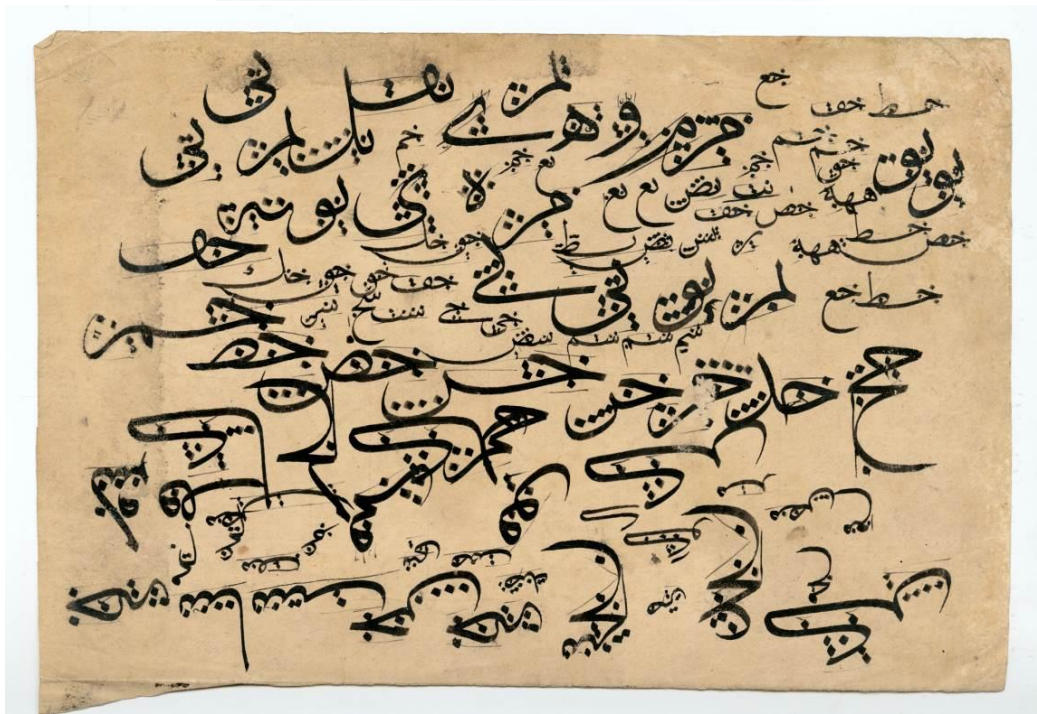
8.1: İsmail Hakkı Bey'in Elinden Çıkmış Çeşitli Karalamalar Ve Tasarımlar

رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ

رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ
 رَبِّ لَيْسَ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَعَسَّرَ رَبِّ

[illegible]

EK 9: DİĞER

9.1: Hakkı Bey'in Yazı Takımı

Kaynak: Aile koleksiyonu

9.2: Eserlerini Ürettiği Köşesi

Kaynak: Aile koleksiyonu

9.3: Eşi İle Evlerinde Kurdukları Kesim Atölyesinde

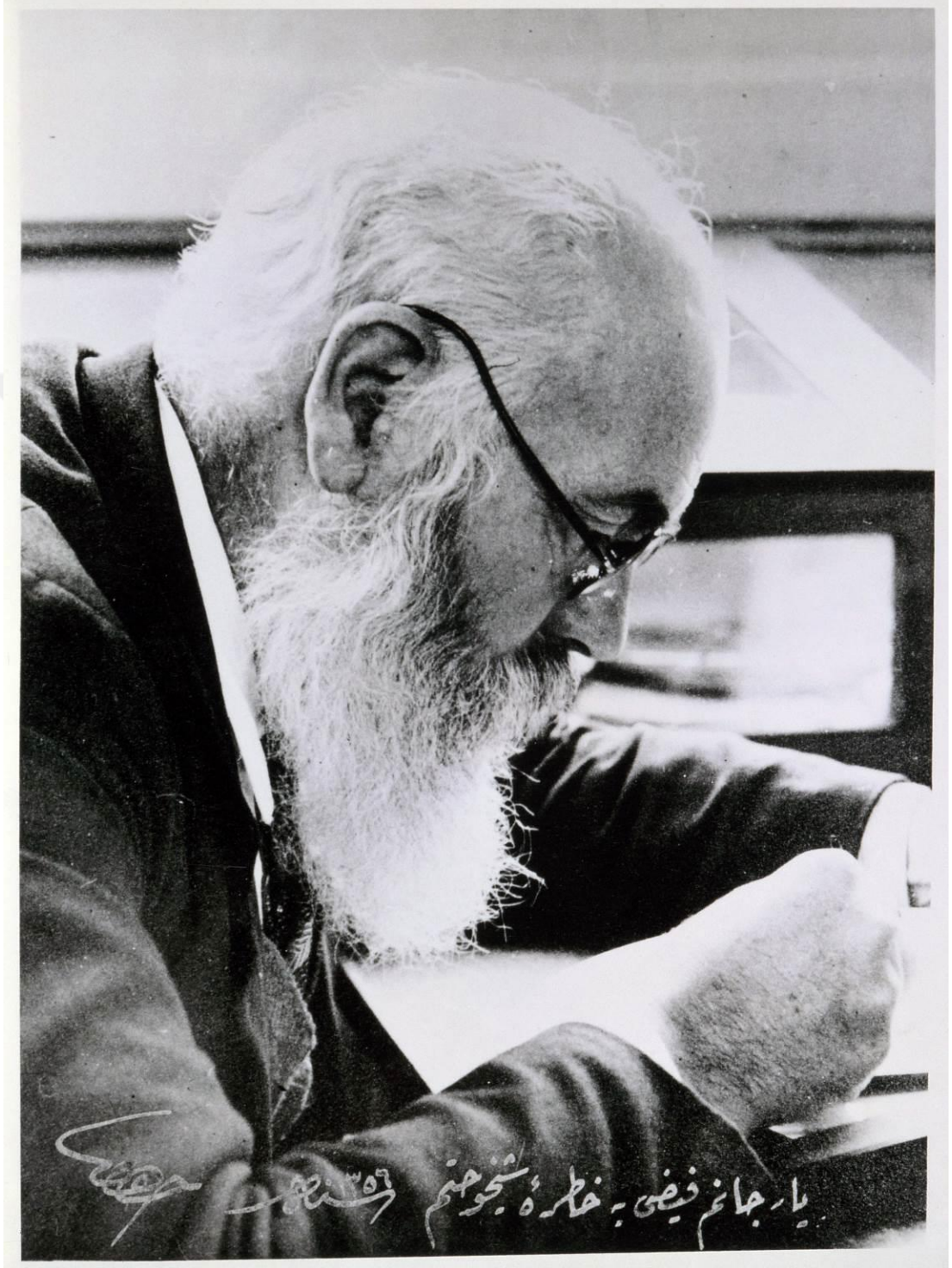
Kaynak: Aile koleksiyonu

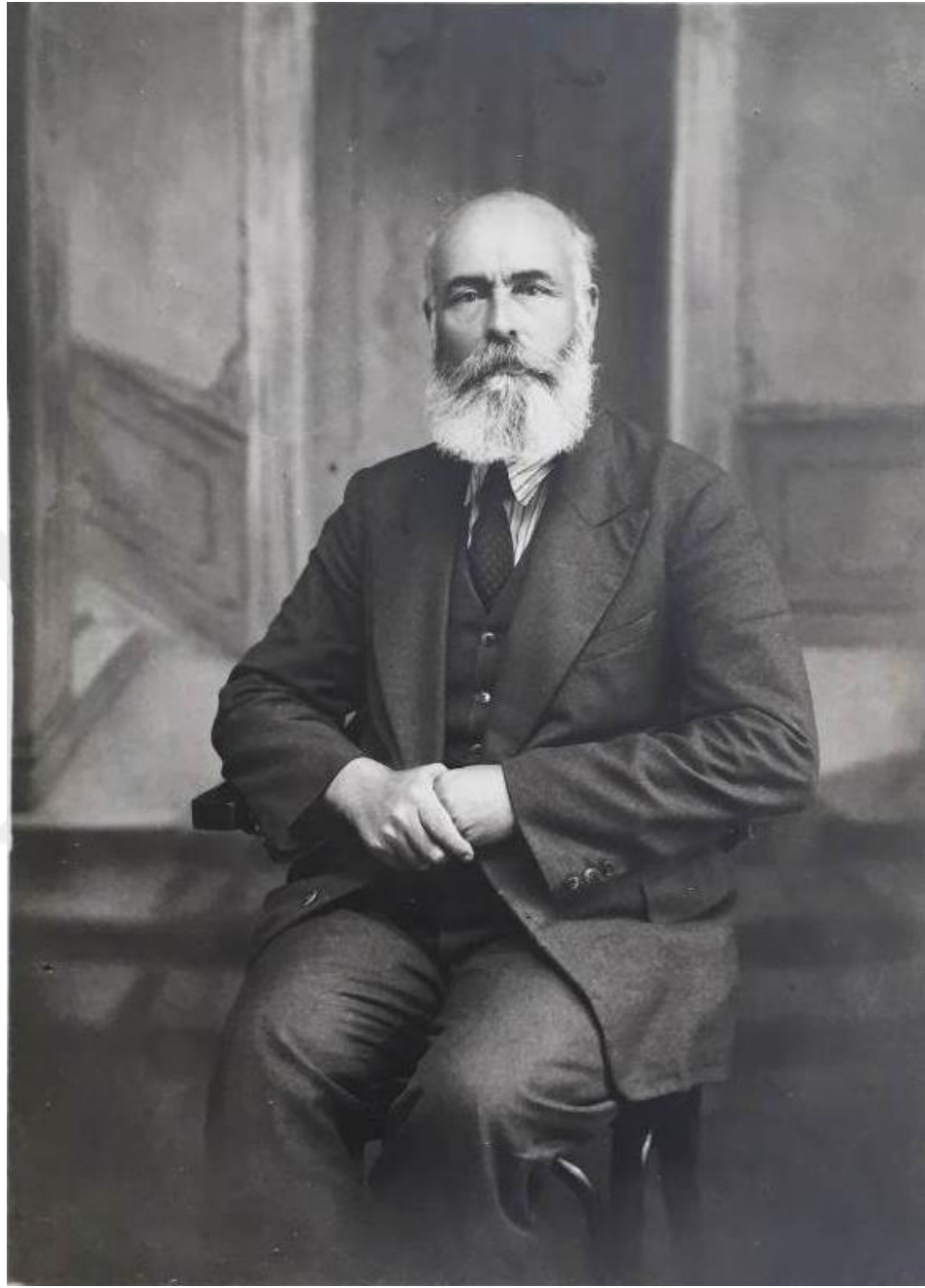
9.4: Öğrencilerine Tezhip Dersi Verirken

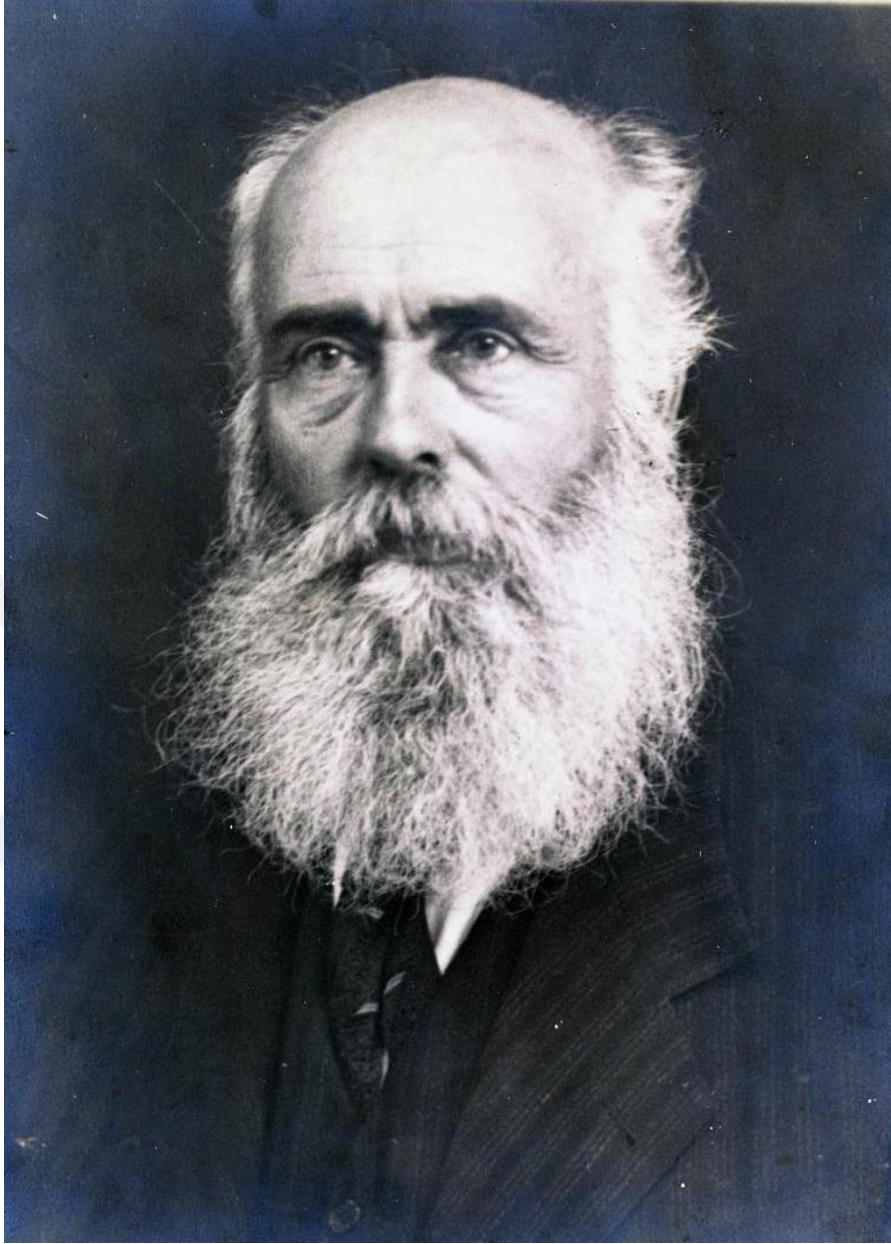

Kaynak: Aile koleksiyonu

9.5: eşitli Fotoğrafları

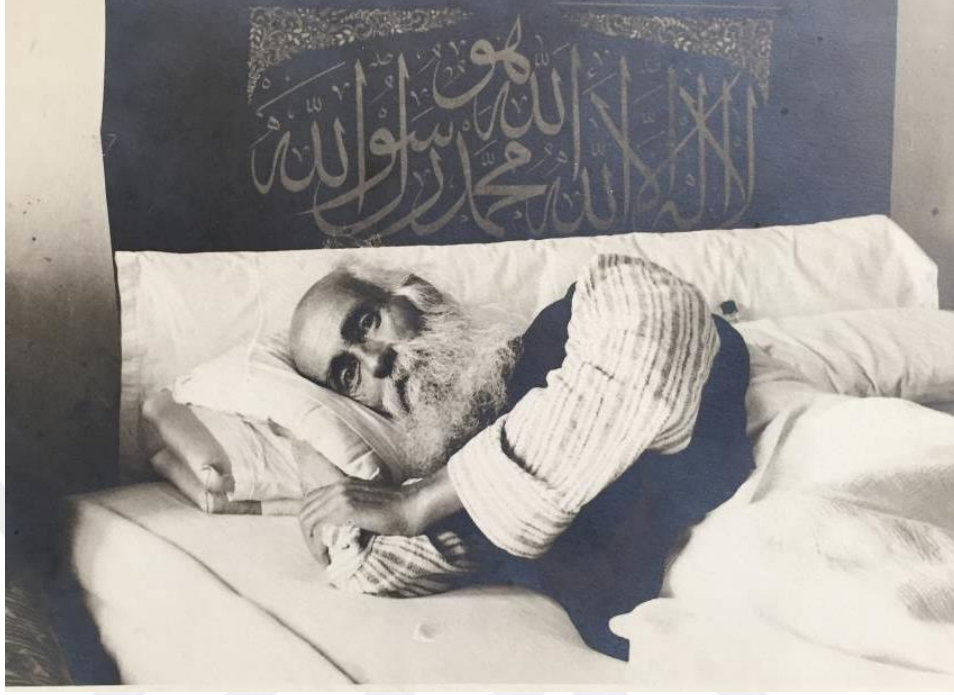

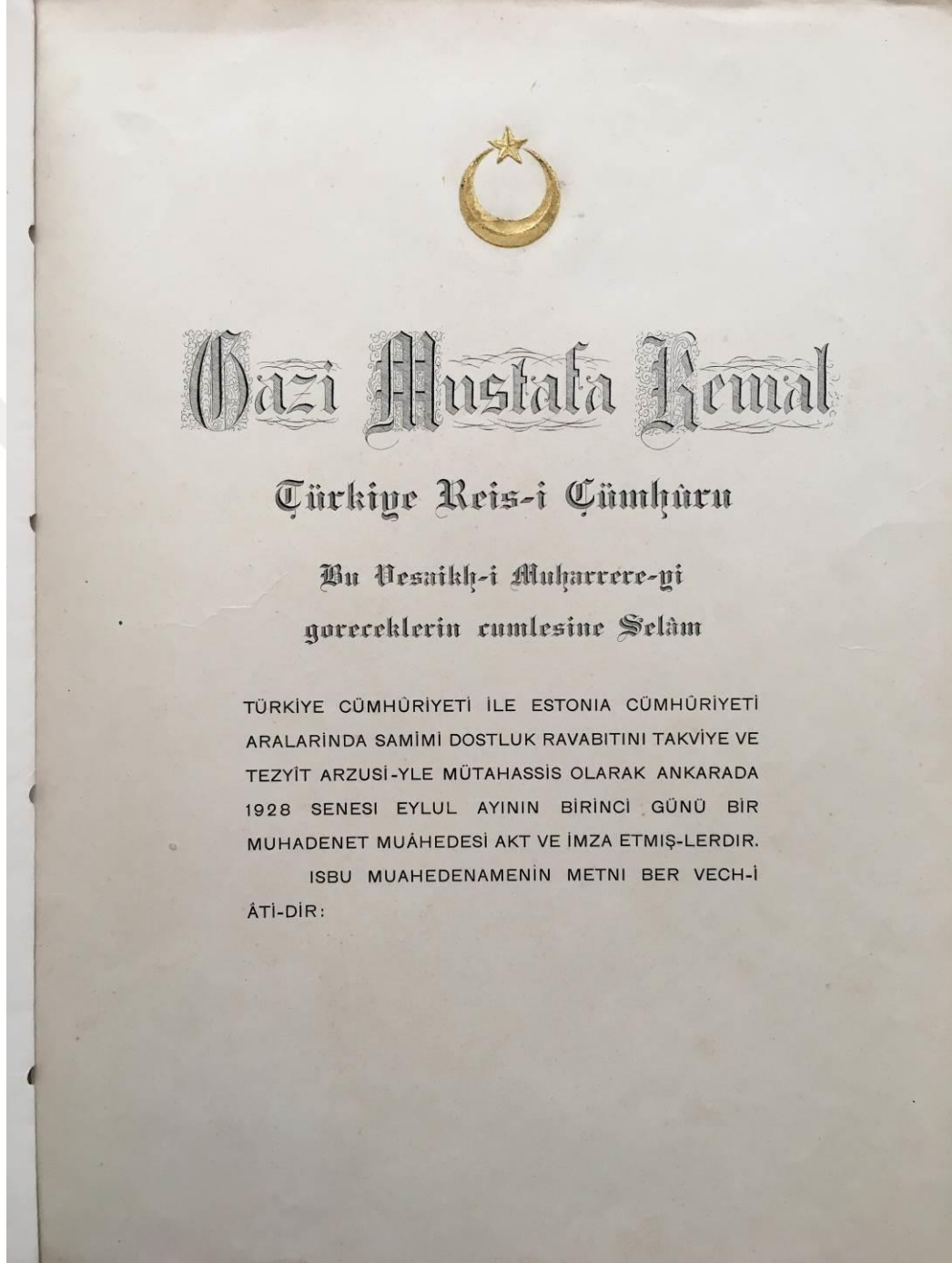
Kaynak: Aile koleksiyonu

9.6: Hasta Yatağında Son Halleri. Arkasında Kendi Yazdığı Yazı İle

Kaynak: Aile koleksiyonu

9.7: Devlet İçin Yazdığı Evraklardan Biri

Kaynak: Aile koleksiyonu

9.8: Latin Harfleri İle Kendi Elinden Çıkmış Metin Düzeltmeleri

غازی مصطفی کمال
نورکیرئیس جمہوری

نورمودہ مع قرالی حشمتلو ییدیجی حاجی
حضر تدرینہ

قور

Haskan

محب خالص و عالیقدرم ؟

آفرودہ ۱ تشرین ثانی ۱۹۲۷ تاریخندہ اجتماع ایدن تورکیہ بویوک ملت مجلسک آرای متفقہ سبیلہ ایکنجی دفعہ اولہرق
تورکیہ جہوریتی ریاستہ انتخاب ایدلدیکی وتشکیلات اساسیہ قانونک بخش ایددیکی صلاحیتہ استناداً موقع اقتداری اشغال
ایدلدیکی ذات حشمتانہ لرینہ بیانہ مسارعت ایلرم .

انتخاب واقعی اطلاع حشمتانہ لرینہ ابلاغ ایلرکن بوفرستدن بالاستفادہ بوتون مساعیمک تورکیہ ایله نورمودہ مع آردہ سندہ
تیناً جایکیر اولان مناسبات دوستانہ نک اداہ انکشاف و تزییدینہ مصروف اولاجتی تأمین ایدر و ملتزمین ایچون نافع اولان
بوامنیہ نک خیز فعلہ اوصالی خصوصندہ پک قیمتدار اولان مظاهر حشمتانہ لرندن استفادہ ایله بختیار اولہجمنی بیان ایلرم .
بو قاعتلہ درکہ ذات حشمتانہ لری حقتہ پرورده ایچیم حسیات عالیہ حرمتکارانہ مع و کرک ذات حشمتانہ لرینک سعادت
شخصیہ لری و کرک نورمودہ مع ملتک رفاه و اقبالی حقتہ کی قنایمہ اعتدایورمکزی رجا ایلرم محب خالص و عالیقدرم .

آفرودہ ، بیک طقوزبوز یکری یدی سمنی تشرین ثانی ۱۹۲۷ یکری برنجی کونی تنظیم قلمشدر .

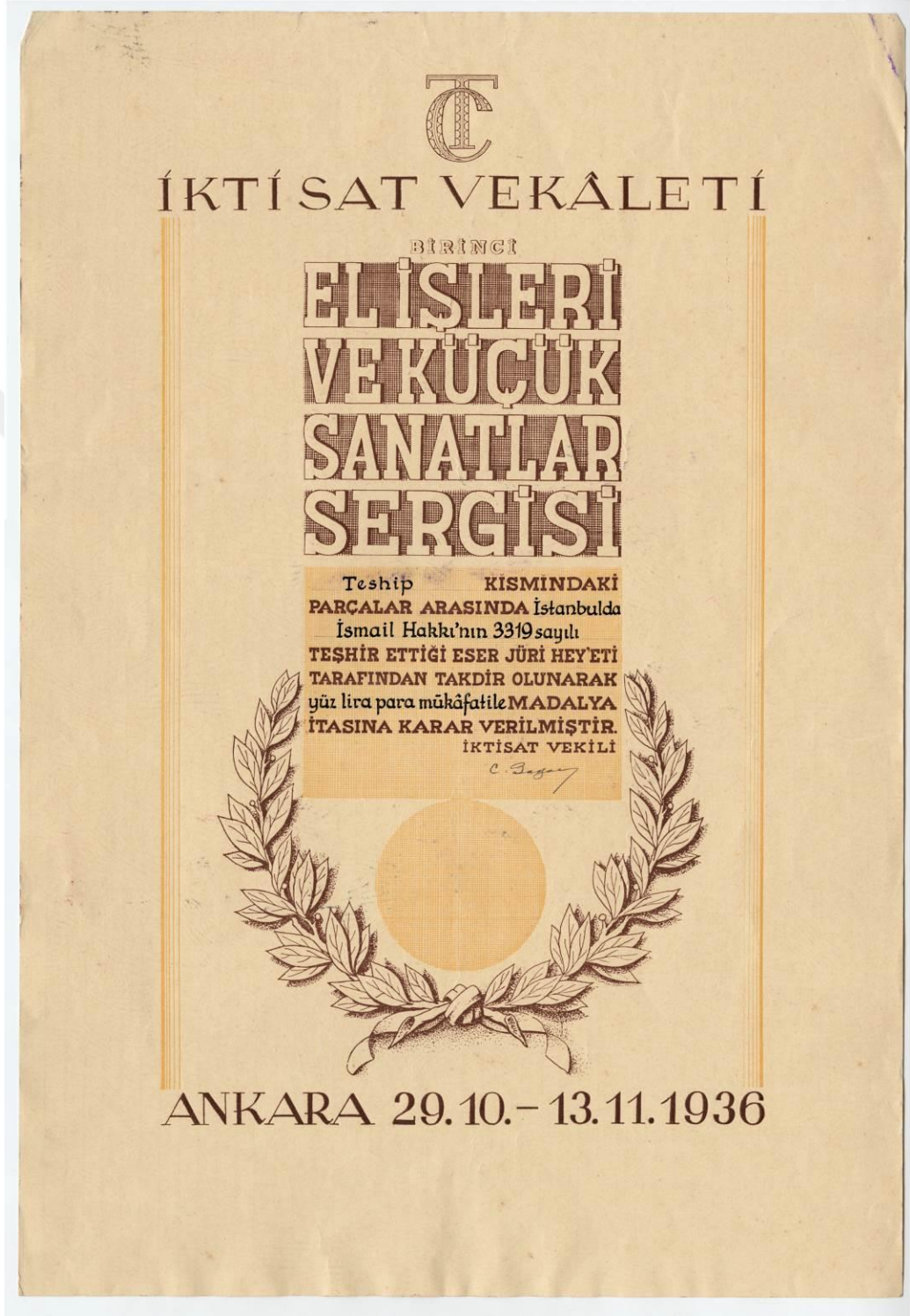
ایندیام

خارجیہ وکیل

نات آینک

Norvej Krali Hasmethlu Yedinci
HAAKON Hazretlerine

9.9: 1936 Yılındaki Sergide Aldığı Ödülün Belgesi

Kaynak: Aile koleksiyonu

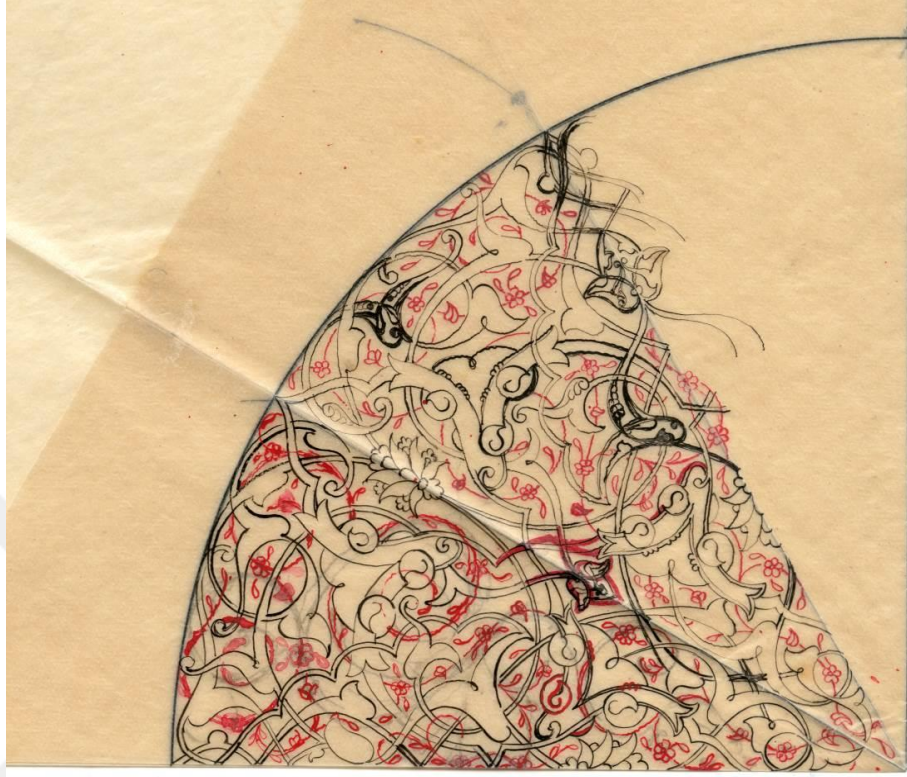
EK 10: TEZHİP ESERLERİ VE ESKİZLERİ

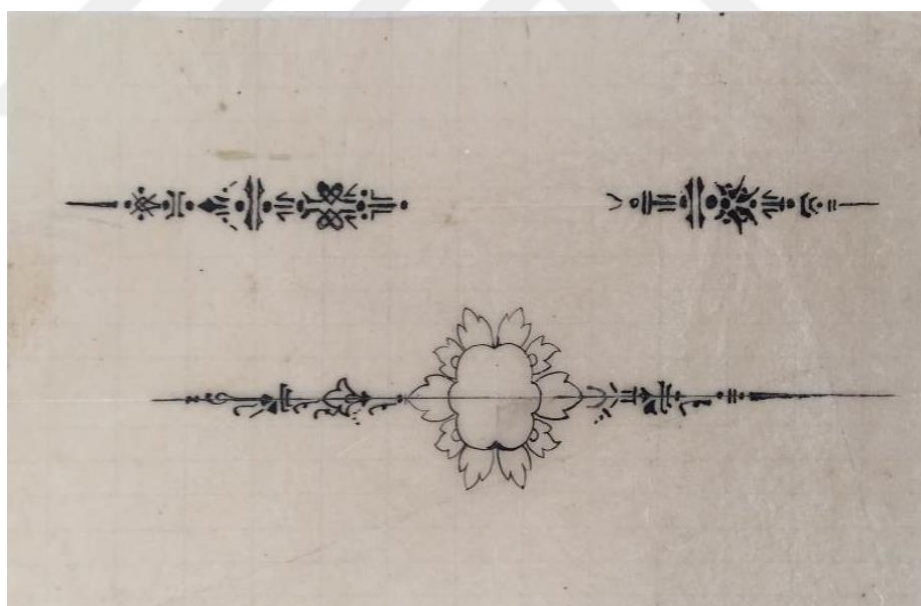
10.1: Küçük Boyutlarda Çeşitli Çalışmaları

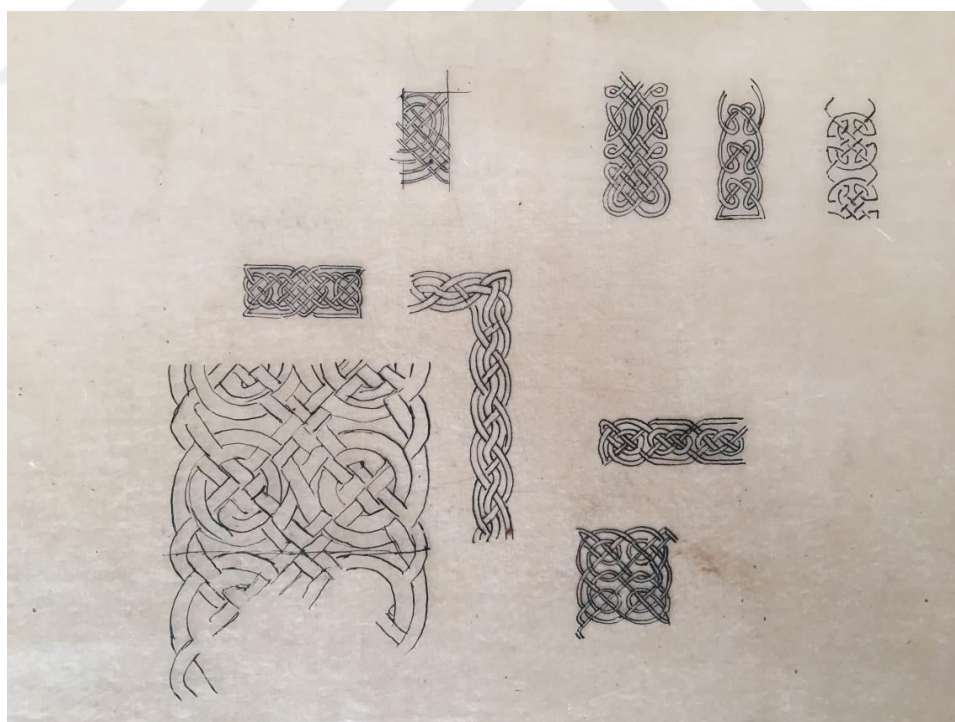
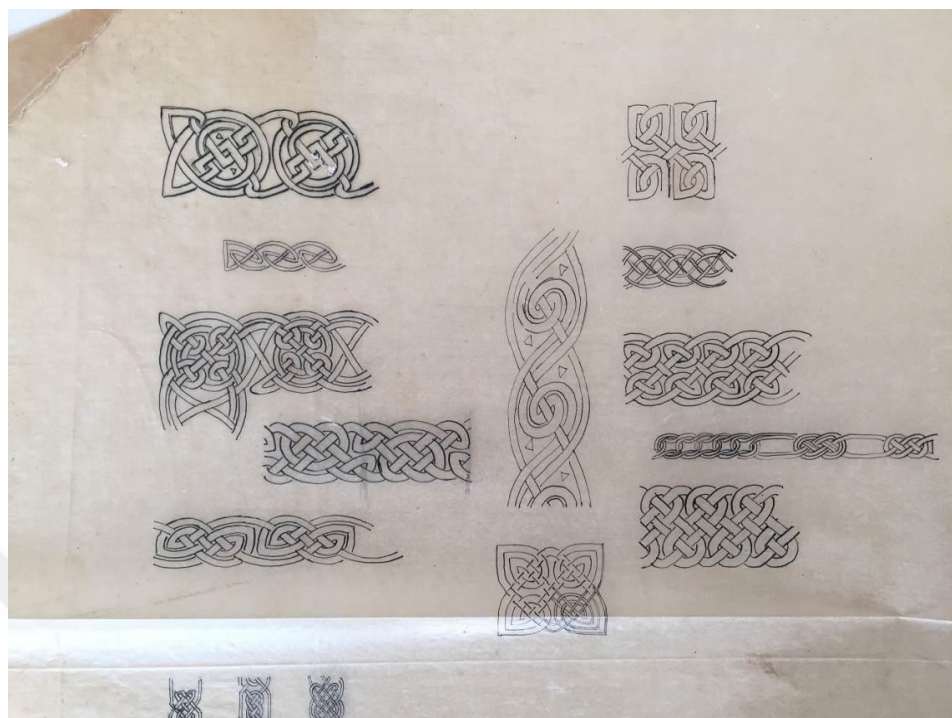

Kaynak: Aile koleksiyonu

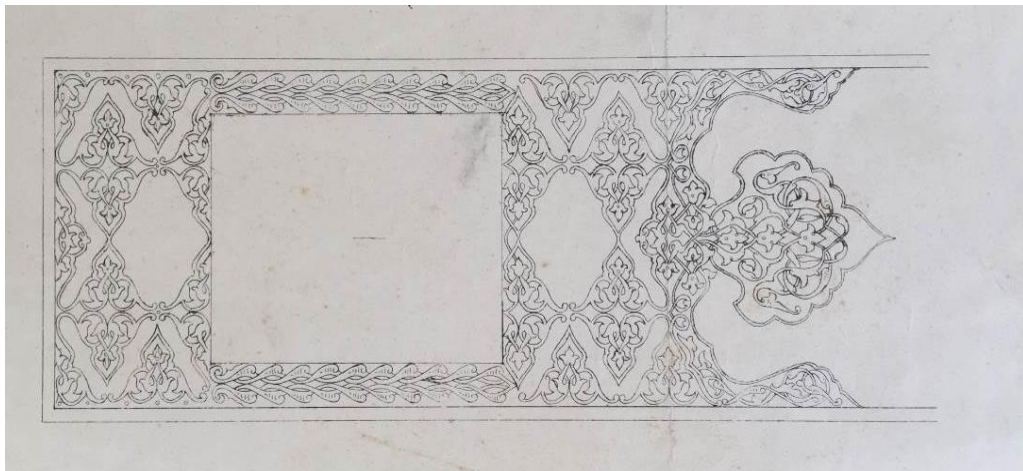
10.2: Eser Üzerinde Çalışmadan Evvel Yaptığı Çeşitli Eskizler

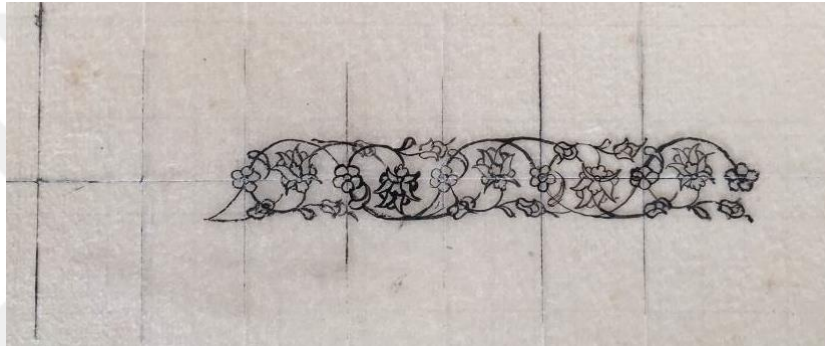
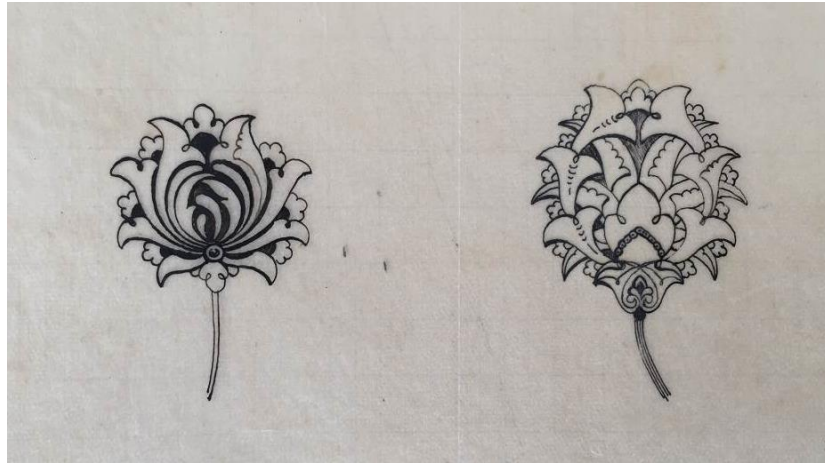

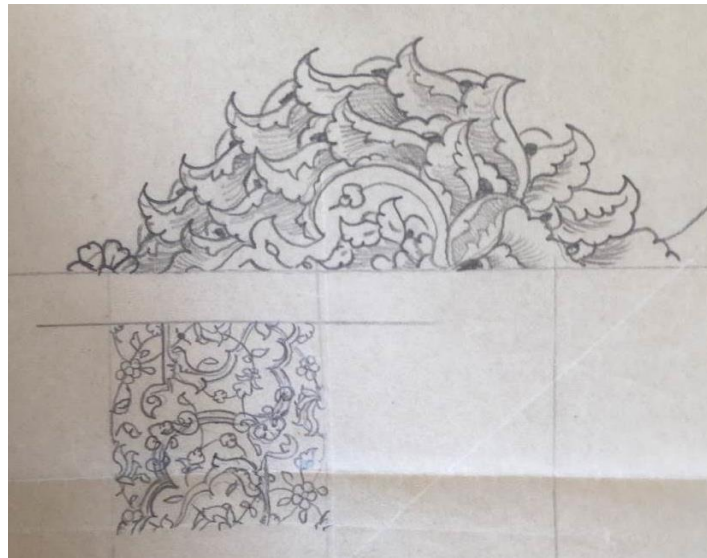
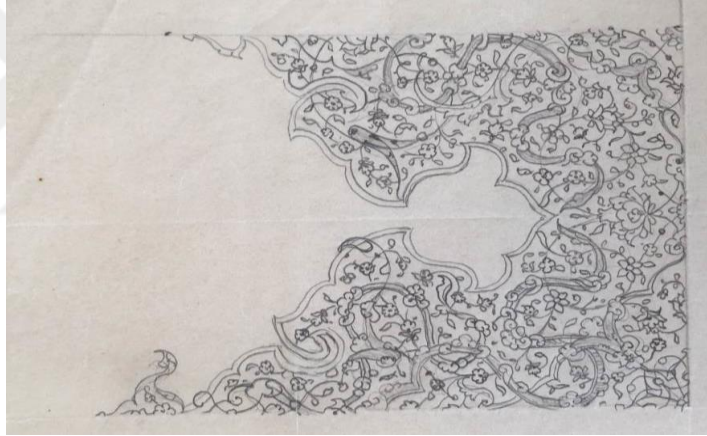
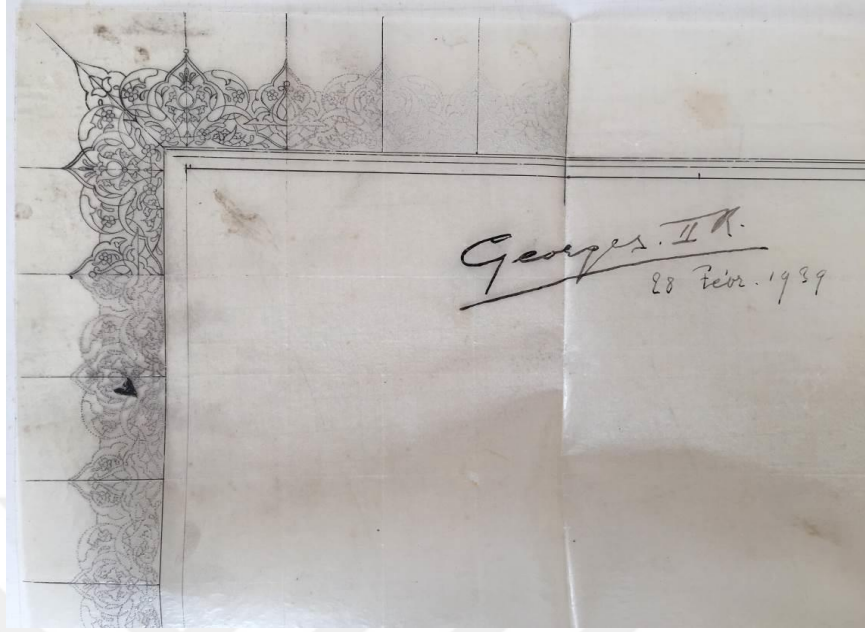

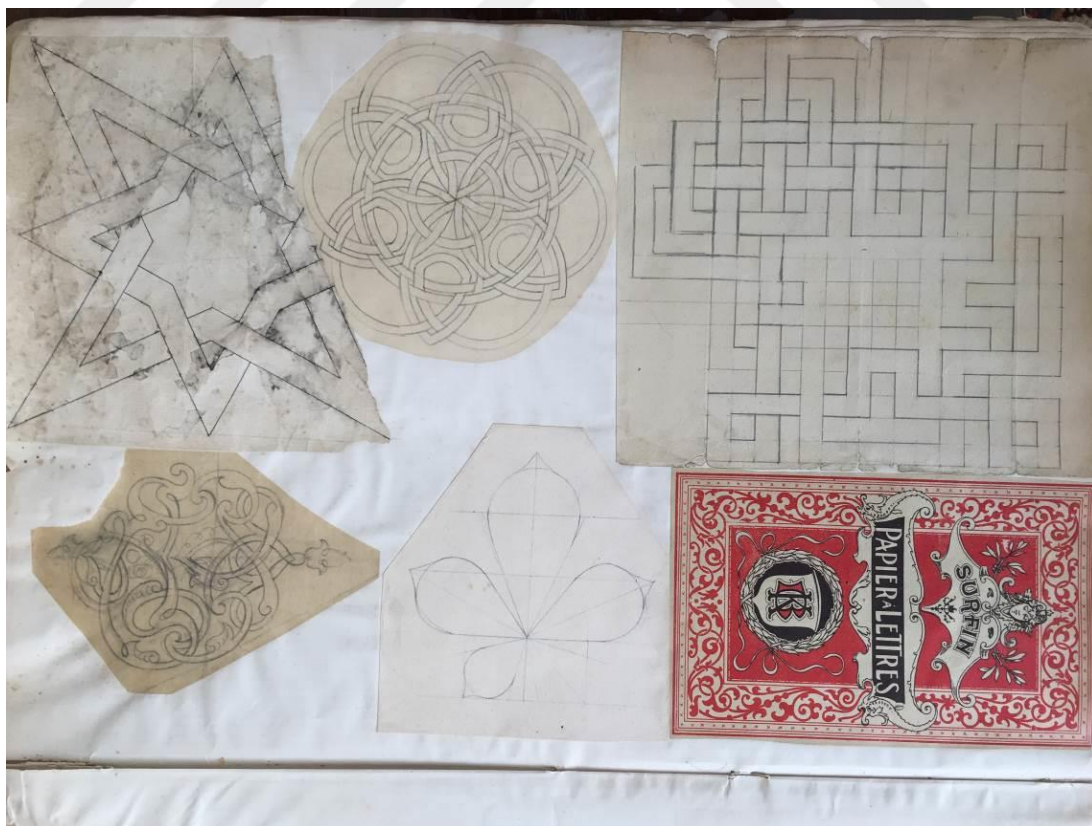

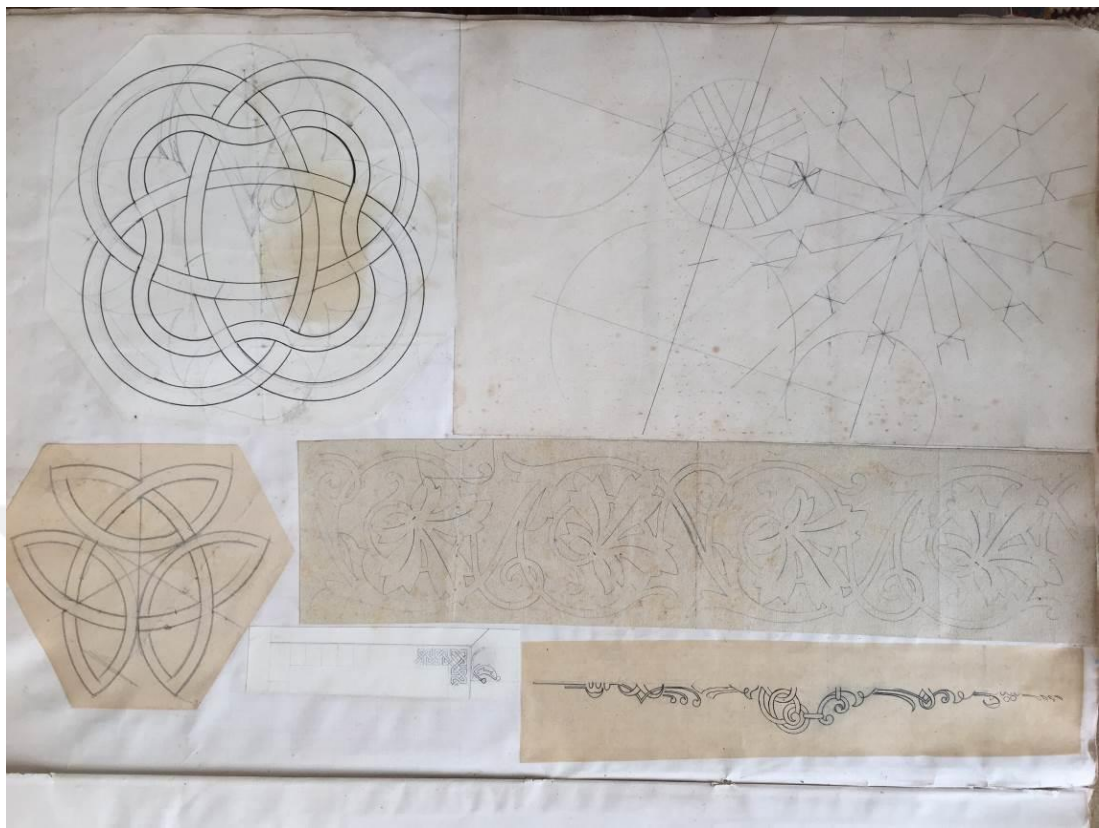

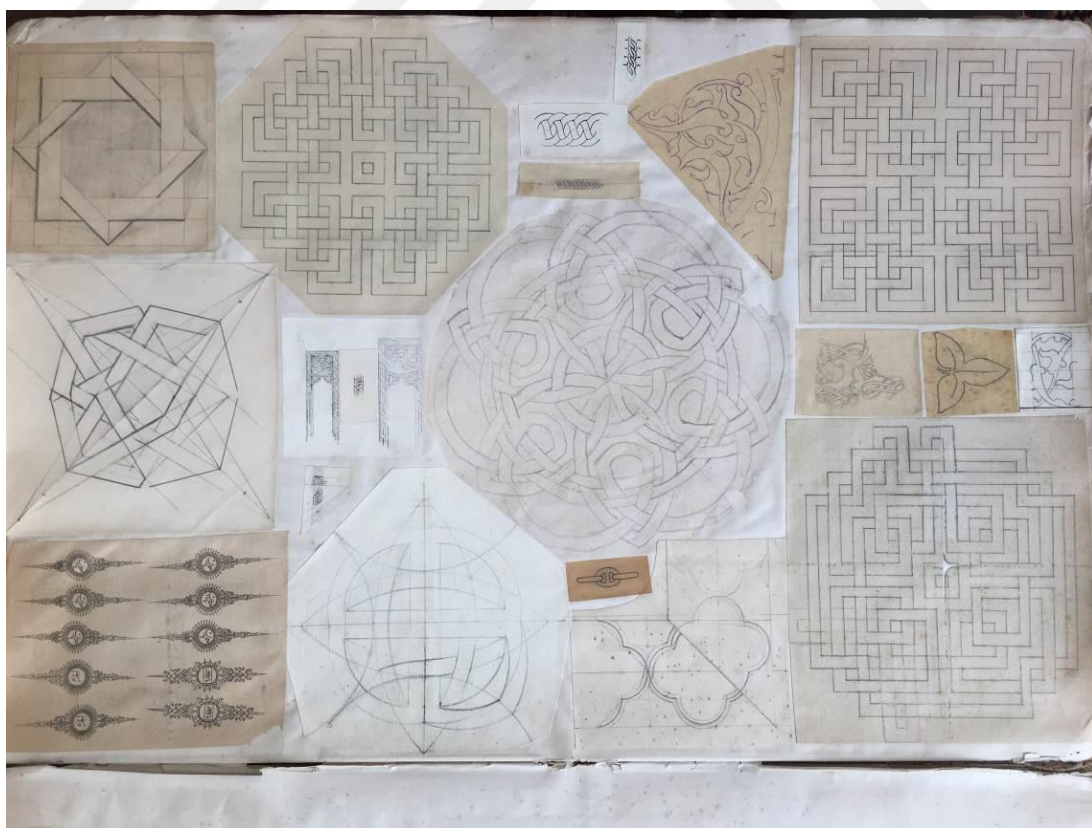
Kaynak: Aile koleksiyonu

10.3: Hoşuna Giden Örnekleri Biriktirip Yapıştırdığı Defterden Sayfalar

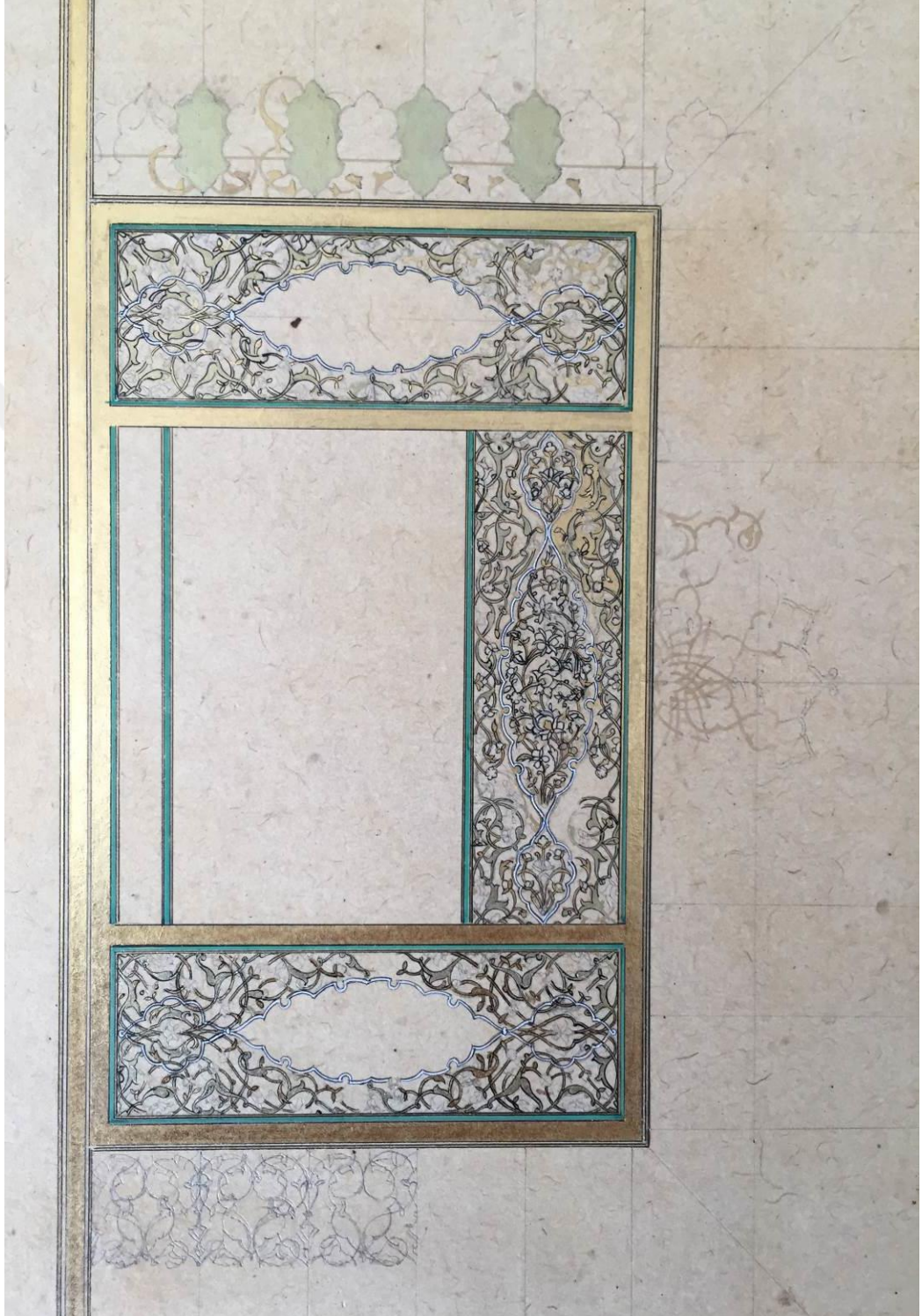

Kaynak: Aile koleksiyonu

10.4: Yarım Kalan Bir Diğer Çalışması

Kaynak: Aile koleksiyonu

10.5: Kendi Çalışması Olduğu Düşünülen Bir Cilt Kapağı

Kaynak: Aile koleksiyonu

EK 11: RESİMLERİ

11.1: Fenerbahçe Tablosu

Kaynak: Kişisel arşiv

11.2: Dilenci Portresi

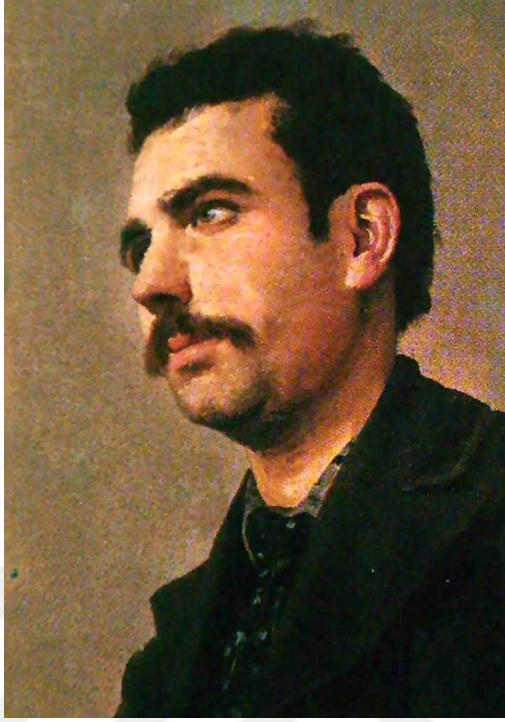
Kaynak: Aile koleksiyonu

11.3: Çok Sayıda Çalıştığı Portre Resimlerden Biri

Kaynak: Aile koleksiyonu

11.4: Genç Adam

Kaynak: Aile koleksiyonu

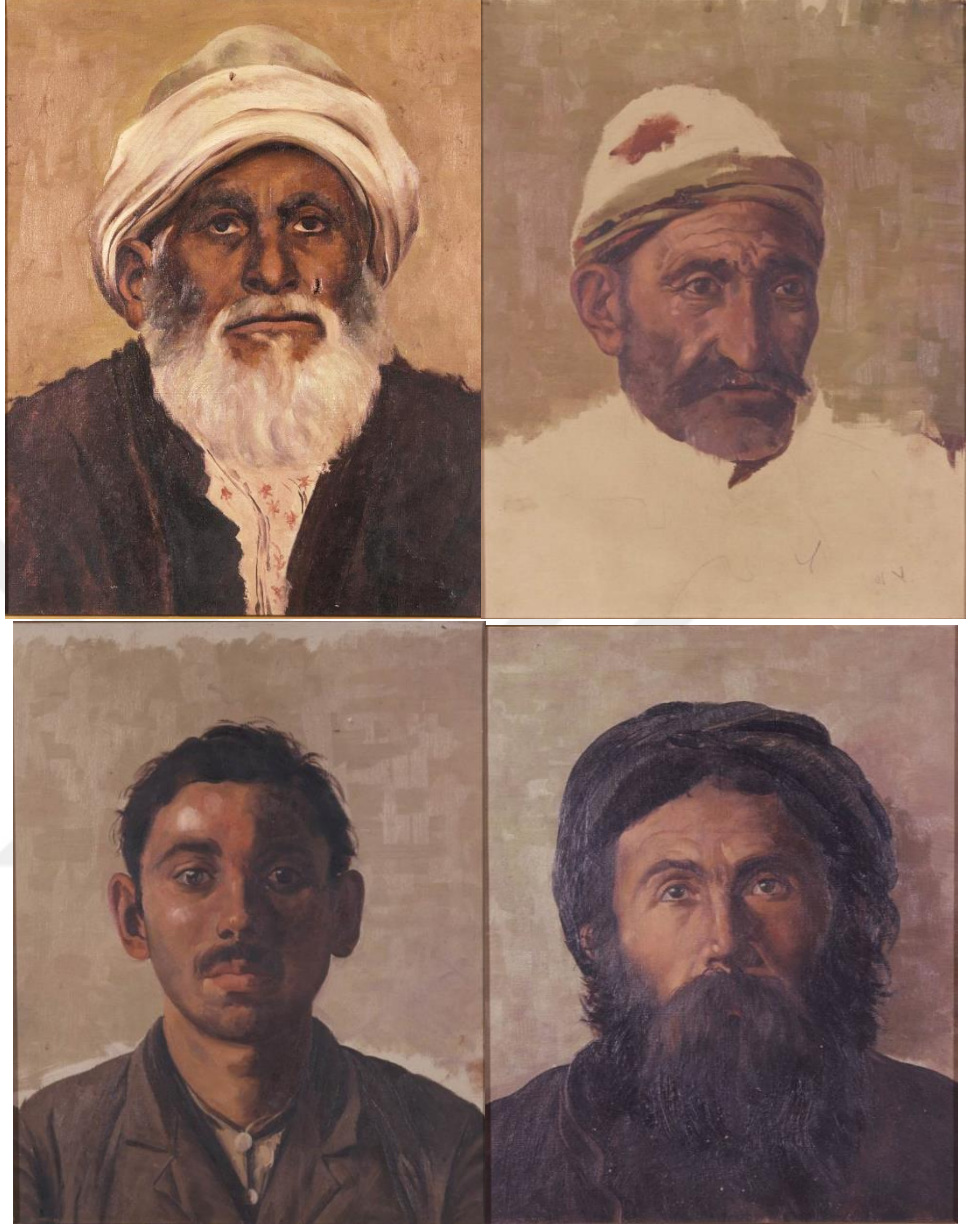
11.5: Zenci Portresi

Kaynak: Aile koleksiyonu

11.6: Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde Talebeyken Üzerinde Çalıştığı Portelerden Bazıları

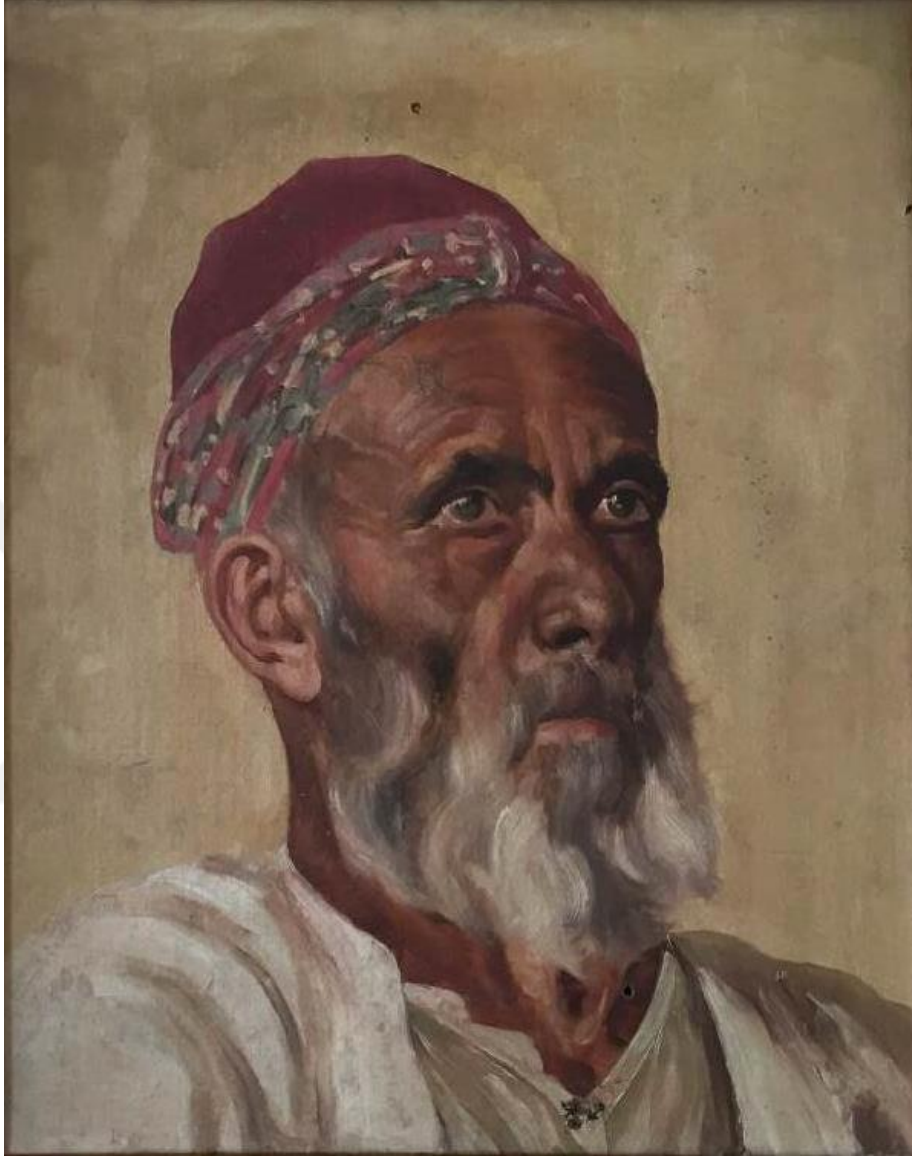
Kaynak: Aile koleksiyonu

11.7: Yüzeyi Aşınmış Bir Genç Portresi

Kaynak: Aile koleksiyonu

11.8: Domatesçi

Kaynak: Aile koleksiyonu

11.9: Domatesçi Tablosu

Kaynak: Aile koleksiyonu

11.10: Arma Çalışmaları

Kaynak: Aile koleksiyonu

11.11: Çeşitli Karakalem Çalışmaları

Kaynak: Aile koleksiyonu